Bulevar - prva crta spajanja

Lovrić, Katarina

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj:
University of Split, Faculty of Civil Engineering, Architecture and Geodesy / Sveučilište u Splitu, Fakultet građevinarstva, arhitekture i geodezije

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:123:440431

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-05-05**

Repository / Repozitorij:

FCEAG Repository - Repository of the Faculty of Civil Engineering, Architecture and Geodesy, University of Split

naziv diplomskog rada_

komentorski rad_

lokacija_

studentica_

mentor_

komentorica_

konzultant za konstrukciju_

FAKULTET GRADEVINARSTVA,
ARHITEKTURE I GEODEZIJE
2 0 2 1 / 2 0 2 2

B U L E V A R P R V A C R T A S P A J A N J A

P I T A N J A DRUŠTVENO-POLITIČKE K O H E Z I J E & ARHITEKTONSKI ODGOVORI

M O S T A R

K a t a r i n a L o v r i ć

izv. prof. art. **Toma Plejić**, d.i.a.
dr. sc. **Ana Šverko**, d.i.a.
dr. sc. **Boris Trogrlić**, d.i.g.

SADRŽAJ

UVOD 01

KOMENTORSKI RAD 15

DIPLOMSKI RAD 38

UVOD U PROJEKT

UVOD U PROJEKT

UVOD 02

LOKACIJA
Bulevar kao granica podjele.....03
Odabir lokacije.....04
Definiranje obuhvata.....05

KONTEKST
Lokacija A.....06
Lokacija B.....07
Lokacija B.....08
Lokacija D.....09

ANALIZA SADRŽAJA
Edukacija.....10
Kulturni i društveni objekti.....11
Sportski sadržaji.....12
Studentski sadržaji.....13
Prijedlog sadržaja.....14

43° 20′ 0″ N, 17° 48′ 0″ E

MOSTAR

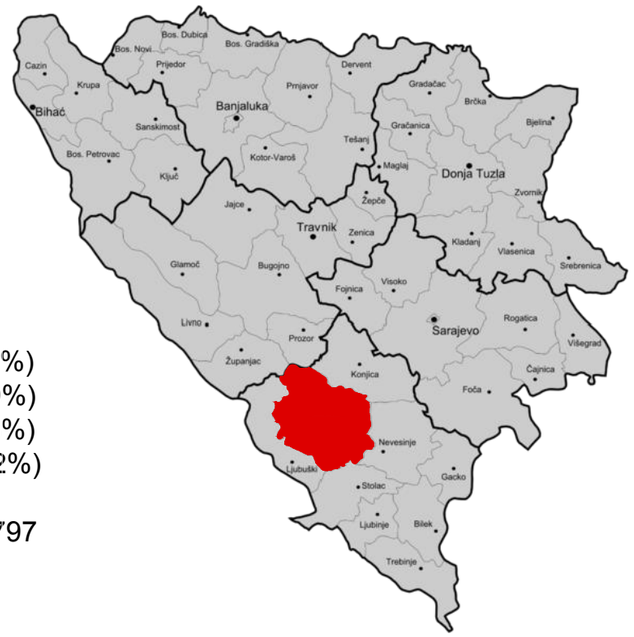

Stanovništvo grada Mostara

Hrvati	51.216 (48,41%)
Bošnjaci	46.752 (44,19%)
Srbi	4.421(4,18%)
Ostali	3.408 (3,22%)
Ukupno	105.797

Mostar je grad u Bosni i Hercegovini sa 3 službena jezika, 3 konstitutivna naroda i nacionalnosti. Smješten je na obalama rijeke Neretve i kulturno je i gospodarsko središte Hercegovine, a ujedno i najveći grad u Hercegovini. Nekada važno središte duhanske, tekstilne i prehrambene industrije te rudarstva stradalo je u ratu 1990-ih. Osim industrije, stradalo je još mnogo toga, prvenstveno ljudski odnosi. Rat je podijelio Mostar na dvije strane, a tim potezom nastale su ogromne štete na svim područjima.

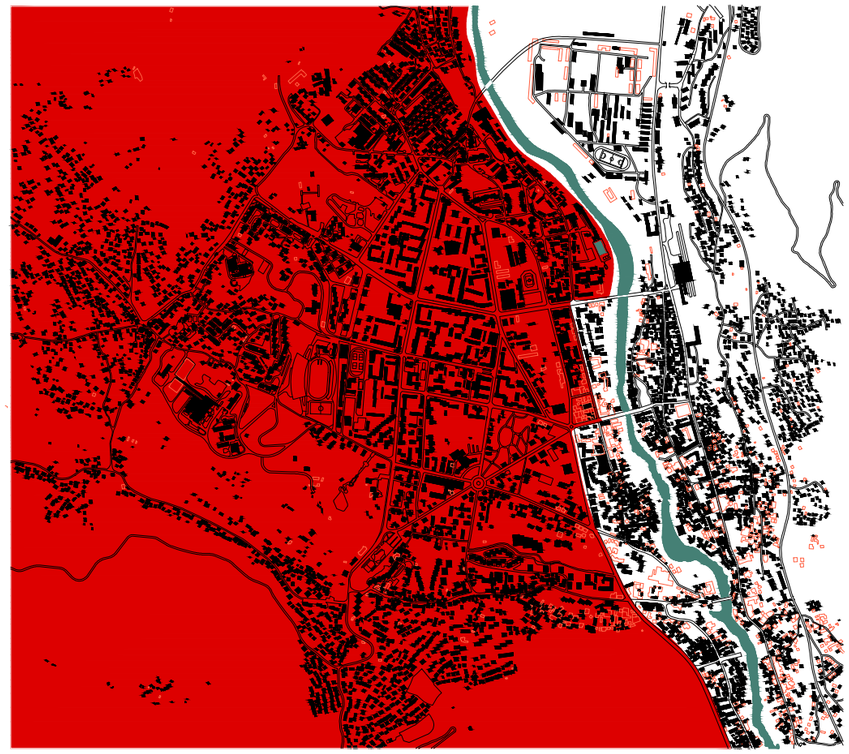

ZAPADNA STRANA

ISTOČNA STRANA

ODABIR LOKACIJE

Snažna nacionalna granica uvelike utječe na kvalitetu života te nosi ogromne posljedice u svim sektorima. Taj teret i najveće posljedice trpe mladi ljudi, kojima je takav mentalitet nametnut silom. Grad s potencijalom za kulturni rast, ostao je u prošlosti i nesuglasicama. Ono što hitno treba ponuditi ovom gradu je pogled u budućnost te prostor za kulturno obrazovanje i rast, prostor za sjedinjenje.

Odabrana lokacija nalazi se na samoj granici Zapadne i Istočne strane, sa po dvije čestice sa jedne i druge strane. Ulica koja dijeli grad na dvije strane, nosi i dva imena. "Bulevar narodne revolucije" istočni dio ulice, i "Bulevar Hrvatskih branitelja" zapadni dio ulice. Bulevar je u ratu bio prva crta bojišta, te je tako nastala podjela. Prije rata, ulica je bila definirana raznim sadržajima kao što su banka, frizerski salon, trgovački centar,itd. Ti sadržaji danas ne postoje, te su njihovi ostatci postali negativni simboli grada. Bulevar bez fasada i identiteta, trenutno predstavlja samo granicu dva svijeta. Kao jedna od glavnih ulica u gradu, zahtjeva snažne promjene kako bi postigla svoj identitet i postala prva crta spajanja.

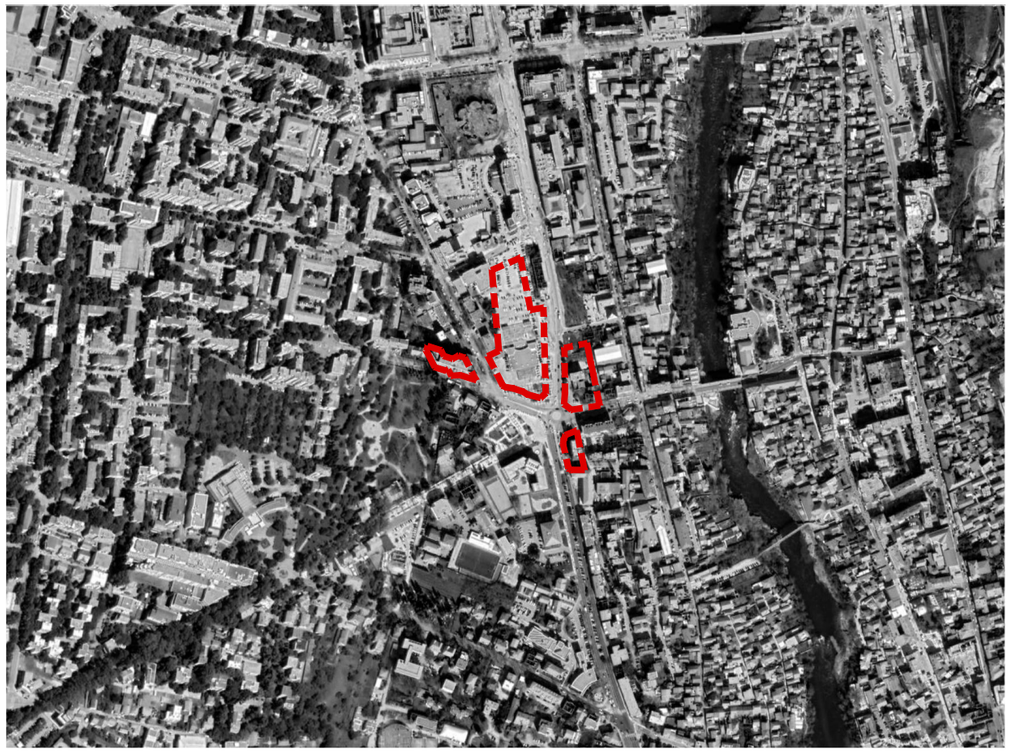

ortofoto šire situacije obuhvata

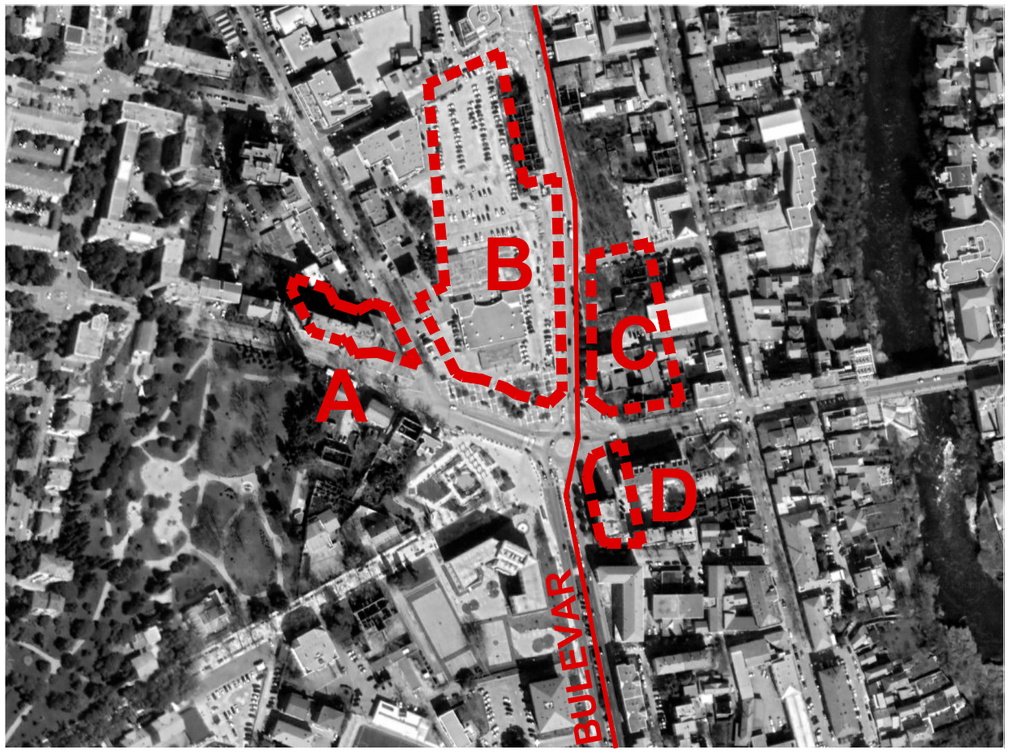

ortofoto uže situacije obuhvata

fotografija prije - "Staklena" banka

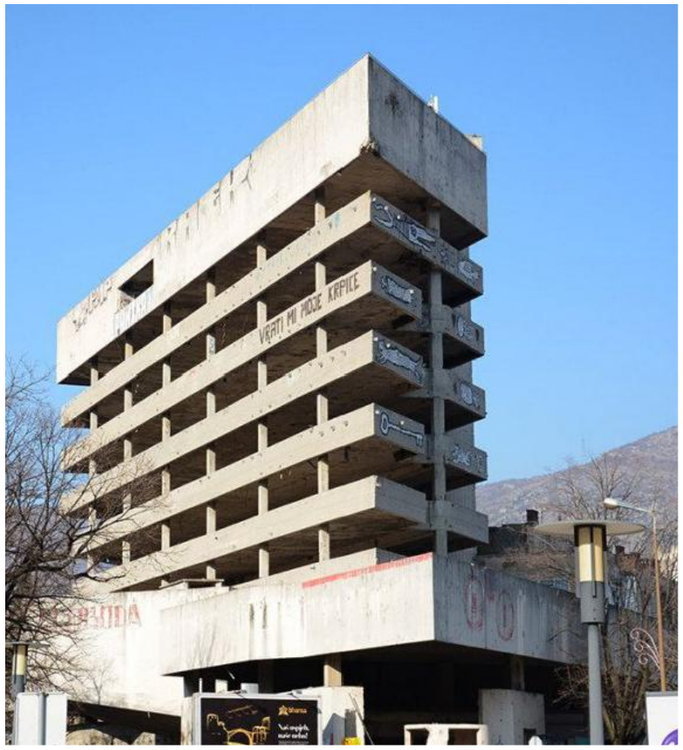

fotografija danas - napušteni prostor

A

Zgrada je bila dovršena tek nešto prije rata, te zapravo nikad nije ni postala banka. Uništena je prije otvaranja svojih vrata. Kao što se vidi na fotografiji postojećeg stanja, kostur zgrade je sačuvan, ali postoje odredeni statički problemi.
I u ovakvom stanju, zgrada je reper u prostoru te popularno mjesto za okupljanje, prepuna grafita, tekstova, i ostalih tragova mladosti. Trenutna situacija je da Vlada planira u ovaj objekt smjestiti Ministarstva, ali ostvarenje te zamisli moglo bi potrajati nekoliko desetljeća.
Predlažem zadržavanje postojećeg kostura te umetanje novih parazitskih sadržaja.

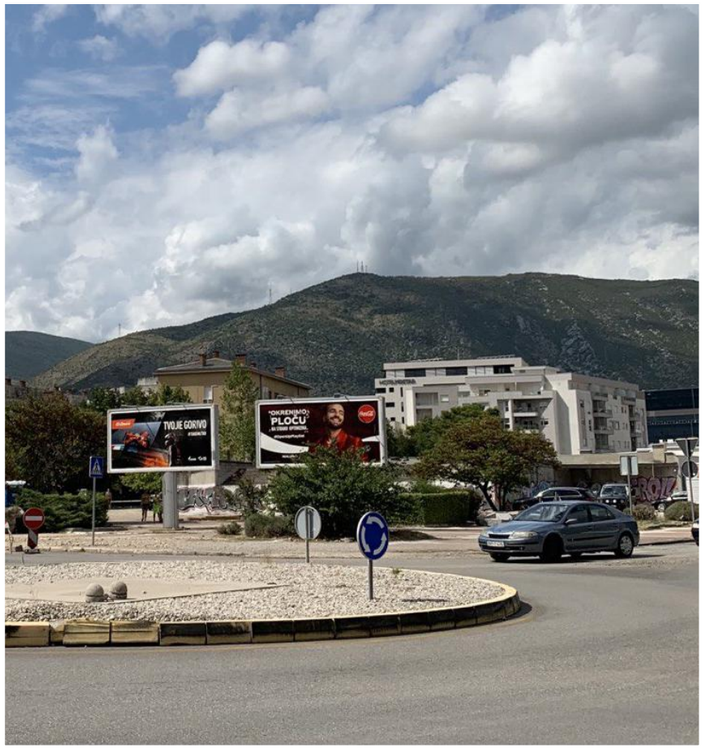

B

Sve što je ostalo od HIT-a (trgovačkog centra) je porušeno te je započeta nova zgrada HNK koja nikad nije dovršena te nije popravila stanje lokacije. Zgrada HNK je pravokutna prizemnica sa podzemnom etažom, a oko nje je ostao neartikuliran prostor. Ova urbanistički jako bitna lokacija očekuje čvršće rješenje. Oko projekta HNK postoji bezbroj političkih i financijskih pitanja, te nije poznato hoće li se planirani projekt ikada dovršiti. Predlažem ukidanje postojeće strukture i omogućavanje prostora kazališta uz dodavanje novih sadržaja te stvaranje svojevrsnog hibrida.

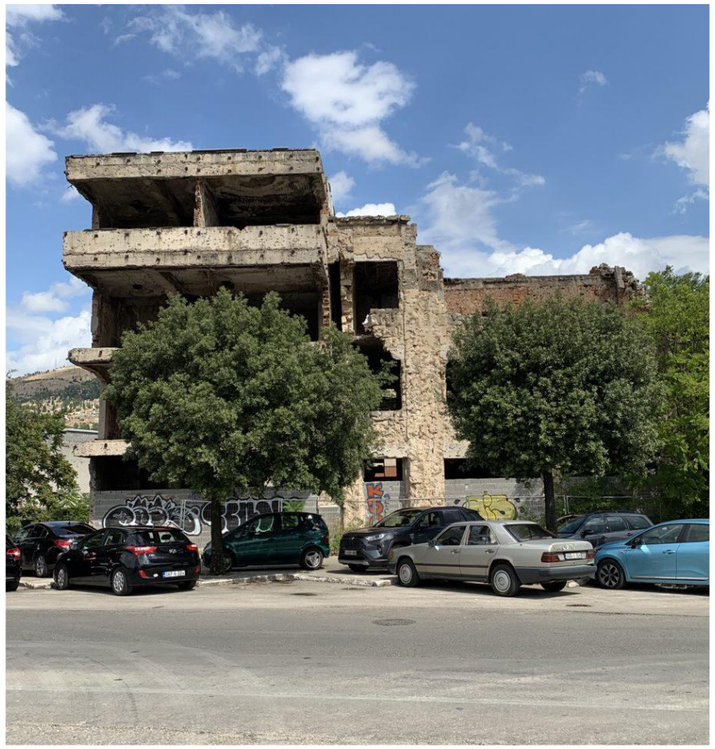

C

Nekada su se na ovom mjestu nalazili restoran, frizerski salon i obiteljska kuća. Danas je ostao dio ruševine, a ostatak je prazna parcela obrasla zelenilom. Velika i kvalitetna parcela u centru grada potencijal je za nove sadržaje. Predlažem uklanjanje postojeće ruševine te novu izgradnju.

D

Nekadašnja zgrada Privredne Banke danas je samo ruševina u jako lošem stanju. Nije sigurno kretanje u zgradi niti oko nje. Lokacija je postala prostor koji se izbjegava i narušava izgled grada. Obnova ove lokacije još nije došla na temu rasprave. Predlažem uklanjanje postojeće ruševine te novu izgradnju.

EDUKACIJA

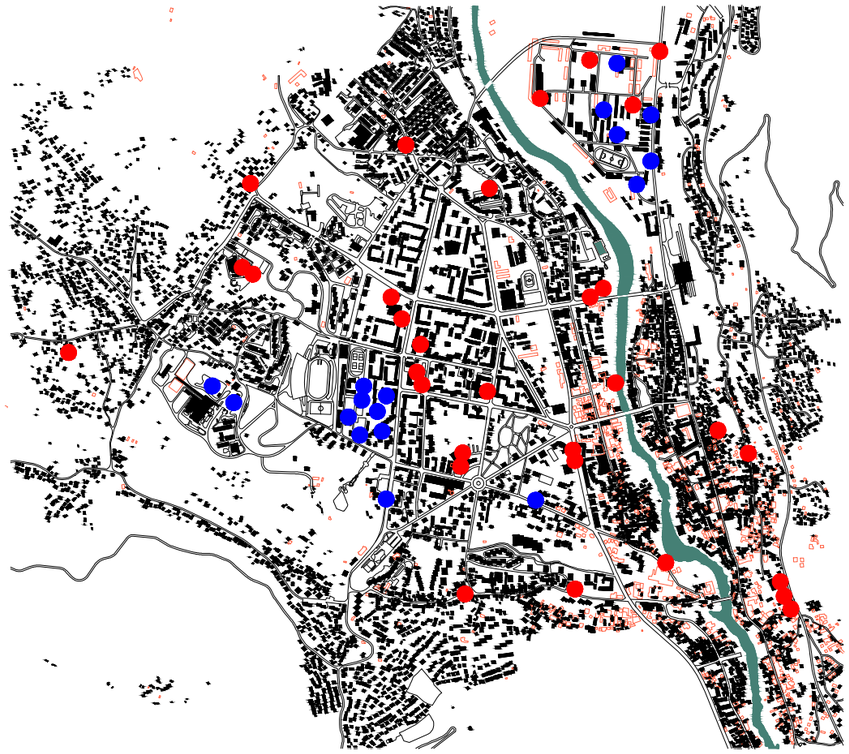

fakulteti škole

Obrazovne ustanove su uglavnom podijeljene po nacionalnosti, te svaka strana posjeduje svoje škole i Sveučilište. Takva podjela aktivna je samo u praksi, a ne i u teoriji svake škole. Odabrana lokacija kao gravitacijsko središte svih obrazovnih točaka, može svima ponuditi dodatne sadržaje. Ako bi lokacija ponudila kvalitetne vannastavne aktivnosti, potencijalno bi se ostvarila interakcija izmedu spomenutih točaka. U neposrednom okruženju lokacije nalazi se Gimnazija Mostar te United World College, u kojoj te podjele nisu aktivne. Ta činjenica govori o karakteru i potencijalu lokacije da postane mjesto sjedinjenja.

KULTURNI I DRUŠTVENI OBJEKTI

S obzirom na broj stanovnika i veličinu grada, karta kulturnih i društvenih sadržaja poprilično je siromašna. Kao i kod obrazovnih ustanova, praksa je da svaka strana posjeduje svoju knjižnicu, svoje kazalište, itd. Posljedica toga je da niti jedna knjižnica ne zadovoljava potrebe korisnika, te niti jedno kazalište nije dovršeno i adekvatno. Gotovo svi kulturni i društveni prostori su zapravo improvizirane, male, neadekvatne prostorije. Jedini muzeji u Mostaru su dva muzeja o prošlosti, o ratu i posljedicama. Kako bi se ponudio pogled u budućnost, potrebno je nadoknaditi praznine u kulturnom i društvenom području. To područje nudi i najveći potencijal za spajanje ljudi.

1

knjižnice 2 *kazališta* 3 *kino* 4 *coworking* 5 *OKC Abrašević* 6 *MC Pavarotti* 7 *muzeji*

SPORTSKI SADRŽAJI

1 *stadion* 2 *sportska dvorana*

Sportski sadržaji kojima Mostar raspolaže zadovoljavaju potrebe samo glavnih sportskih klubova. Rekreativni treninzi održavaju se uglavnom u improviziranim, neadekvatnim prostorima.

Primjer sa fotografije: škola baleta za djecu u trgovačkom centru, u prostoru namjenjenom za trgovine. Mali prostor bez svlačionica i tuševa.

RADOVI U TOKU: Izgradnja dvorane u Mostaru traje 30 godina, do sada uloženo 15 miliona KM

BIH | 17/01/2021 u 18:02 h

Planiranoj sportskoj dvorani ne očekuje se skori nastavak radova.

STUDENTSKI SADRŽAJI

1 *studentski domovi* 2 *menze*

Mostar raspolaže sa dva studentska doma, oba se nalaze na Zapadnoj strani. Jedan od njih je katolički studentski dom sa 66 ležajeva, a drugi uglavnom u službi Sveučilišta u Mostaru (zapadna strana), sa svojih 179 soba. Uz očiti nedostatak kapaciteta, grad Mostar treba i studentski dom koji će biti toplo mjesto za sve studente neovisno o njihovoj nacionalnoj i vjerskoj pripadnosti. Studentske kuhinje nalaze se samo u skopu postojećih domova, te su korištene uglavnom od strane korisnika doma. Kao studentski grad, Mostar bi trebao ponuditi menzu svim studentima.

PRIJEDLOG SADRŽAJA

A_DOM MLADIH

Dom mladih obuhvatio bi programe sjedinjenja. Ponudio bi prostore za festivale, radionice, tečajeve, seminare te prostore za zajednički rad i učenje. Kroz te prostore koji bi privukli mlade i sa jedne i sa druge strane, ponudio bi početak suradnje. Višenamjenske dvorane otvorile bi mogućnost za pop-up trgovine kojima mali poduzetnici mogu predstaviti sebe i svoj rad. Višenamjenska dvorana može postati i amatersko kino, u kojem će se predstavljati amatrski filmovi, izložbe slika i fotografija, te zajedničko učenje i promoviranje umjetnosti.

B_GRADSKA KNJIŽNICA I KAZALIŠTE

Program knjižnice ujedinio bi neadekvatne knjižnice sa Zapadne i Istočne strane u kvalitetan gradski prostor za čitanje i učenje. Sadržavao bi zajedničku pohranu građe, čitaonice, radionice i prostore od kulturne i društvene važnosti. Ponudila bi obrazovni sadržaj, ali i mjesto susreta i interakcije. Uz knjižnicu, u hibridu bi se nastanilo i novo kazalište.

C_SPORTSKO - REKREACIJSKI CENTAR

Zbog nedostatka prostora za djelovanje rekreativnih klubova, primarno je ostvariti višenamjensku sportsku dvoranu, svlačionice i gledališta sa popratnim sadržajima. Ovakav prostor na samoj granici sukoba, mogao bi naučiti Mostar kako da igra kao jedan tim, umjesto stalnog rivaliteta.

D_STUDENTSKI DOM I RESTORAN

Odabrana lokacija nalazi se izmedu dva Sveučilišta, te bi ovaj studentski dom popunio nedostatak kapaciteta u postojećem stanju. Na pješačkoj udaljenosti od ostalih studentskih sadržaja, našao bi se i novi studentski restoran.

Svi navedeni sadržaji, pored svoje osnovne namjene, sadržavali bi element "social glue", prostor koji suptilno radi na spajanju istoka i zapada.

**PITANJA DRUŠTVENO-POLITIČKE KOHEZIJE &
ARHITEKTONSKI ODGOVORI**

SADRŽAJ

UVOD

GENEZA ŠIREG PROSTORNOG OBUHVATA
Geneza Mostara
Uvenuće Mostara
Život nakon

IDENTIFIKACIJSKI ELEMENTI LOKACIJE POSTOJEĆI & NOVI
Što je grad
Identitet grada
Što je ulica
Identitet ulice

ISPITIVANJE SNAGE ARHITEKTURE KAO ELEMENTA DRUŠTVENE KOHEZIJE
Utjecaj arhitekture na društvo
Primjeri društvene kohezije

FORMIRANJE INKLUZIVNOG JAVNOG PROSTORA
Utopija
Inkubator
Hibrid
Hibrid x Vrijeme
Arhitektura i disjunkcija

ZAKLJUČAK

LITERATURA

UVOD

Kada se vrijeme nekog grada počne dijeliti na *prije* i *poslije* određenog događaja, riječ je o događaju koji ostavlja značajne posljedice. Rat koji je pogodio Mostar, ne samo da je podijelio vrijeme, nego i ljude. Kultura, nasljeđe, resursi, sudbine ljudi i način života dijele se na dva dijela - ISTOK I ZAPAD.

Istok i *Zapad* u podsvijesti građana Mostara dijeli nepremostivi jaz, a fizički samo jedna ulica. Ulica u konstantoj borbi za dominaciju jedne ili druge strane, posljedično nosi i dva imena. Kako učiniti od ulice razdvajanja ulicu spajanja, zadatak je ovog projekta. Kako dati novi identitet gradu, kako pristupiti društveno osjetljivom području, te kojim projektantskim alatima djelovati - pitanja su na koja će projekt nastojati odgovoriti.

Da bismo to postigli gledat ćemo na nastanak Mostara kao grada, kao i na njegovo uništenje i smrt. Pogledat ćemo i ono što je danas ostalo od života u Mostaru i to usporediti s katastrofama i tragedijama koje su pogodile druge gradove. Kako bismo shvatili ovu temu, također ćemo proučiti bitne komponente koje čine grad i njegov urbani život. Na kraju ćemo istražiti kako arhitektura može poticati i utjecati na urbani život i na koje načine to može udahnuti novi život Mostaru.

Najhitniji zadatak urbanističkog planiranja i dizajna u Mostaru je revitalizacija urbanog prostora kroz koji se može manifestirati jedinstveni urbani identitet. Kao takav, ovaj projekt će istražiti kako se prostor može iskoristiti za davanje poticaja zdravom suživotu između njegovih stanovnika koji su se našli na suprotnim stranama zajedničke tragedije.

Stari Most u osmanskom stilu, Arna Mačkić, *Mortal Cities and Forgotten Monuments* 2016

GENEZA MOSTARA

Mostar je arhitektonski mjesto heterogenog nasljeđa. Njegove znamenitosti odražavaju osmansku, habsburšku i socijalističku povijest grada. Osnovan u 13. stoljeću uz obalu rijeke Neretve, Mostar je služio kao trgovački grad za one koji su putovali od Jadranskog mora do srednjeg Balkana. Mostar svoje ime duguje mostarima - čuvarima mosta, iz tog perioda.

Osmanski Stari grad, koji uključuje poznati Stari Most, zauzima obje obale Neretve i uvršten je na UNESCO-v popis svjetske baštine. Razdoblje habsburške vladavine, počevši od 1878. godine, ostavilo je i razne znamenitosti po gradu, od kojih su možda najpoznatije Mostarska gimnazija i danas još porušeni hotel Neretva. Za to vrijeme Mostar je započeo svoju urbanu ekspanziju prema zapadu.

Nakon Drugoga svjetskog rata Mostar se transformirao u industrijski grad u kojem se nalaze mnoge različite industrije. Zbog ove industrijske ekspanzije, broj urbanih stanovnika porastao je sa 18.000 na 100.000. Također u tom razdoblju stara habsburška željeznica, koja je dijelila istočni i zapadni grad, premještena je na istočnu granicu središta Mostara i zamijenjena velikim **bulevarom**.

Zbog zastarjele infrastrukture i nepovoljnog terena istočne obale Mostara, velika većina razvoja i proširenja dogodila se na zapadnom dijelu. Po gradu su podignuti veliki stambeni blokovi. Urbanističko planiranje i projektiranje zgrada pridržavali su se modernističke estetike tipične za socijalističko razdoblje u bivšoj Jugoslaviji. Napori su uloženi i u očuvanje Starog grada te je 1986. rad "Konzervacija Starog Grada u Mostaru" autora Džihada Pašića i Amira Pašića osvojio nagradu za arhitekturu fondacije Aga Khan.

Urbano središte Mostara u tom je razdoblju bilo demografski miješano i nacionalne razlike nisu imale vidljivu ulogu u svakodnevnom funkcioniranju njegovih građana. Prema posljednjem prijeratnom konsenzusu postignutom 1991. godine Mostar je imao 127.000 stanovnika, od čega su 35% bili Bošnjaci, 34% Hrvati, 19% Srbi i 14% koji su se izjašnjavali kao Jugoslaveni/ostali.

Prethodni rat, posebno između 1992.-1994., donio je ogromna razaranja gradu. Konačno, nakon borbi, grad je podijeljen po etničkim linijama - hrvatski zapad i bošnjački istok. Poslijeratni napori na obnovi, a posebno na pomirenju, uglavnom su bili neuspješni. Mnoge zgrade i znamenitosti i danas su u devastiranom ili potpuno zapuštenom stanju. Tamo gdje je došlo do rekonstrukcije, dogodila se, uz vrlo rijetke iznimke, na podstandardan način što je rezultiralo izobličenjem ambijentalnih vrijednosti. Štoviše, Gradskom vijeću Mostara do danas nedostaje jasan prostorni i regulacijski urbanistički plan grada.

Mostar nakon rata (projektna lokacija), Arna Mačkić, *Mortal Cities and Forgotten Monuments* 2016

UVENUĆE MOSTARA

S obzirom na neuspjehe i nedostatke urbanog života u Mostaru nakon 1995. godine, nije iznenađenje da postoji jak osjećaj nostalgije za vremenima prije rata. To je obično najizraženije među generacijama rođenim tijekom industrijske ekspanzije koja je uslijedila nakon Drugog svjetskog rata. Društveni napori za pomirenjem pokušali su to iskoristiti, ali su se uglavnom pokazali neuspješnim. Nostalgija ne može uzeti u obzir složenost sadašnjih podjela i ne može odjeknuti među generacijama rođenim nakon rata. Ovoj generaciji nostalgični opisi starog Mostara poprimaju svojevrsni mitski nerealni oblik gotovo stranog mjesta. Također treba uzeti u obzir da romantizirane nostalgične verzije prošlosti često zanemaruju ili omalovažavaju probleme tog razdoblja.

Pomirivanje s odlaskom stvari koje su nam drage često je preduvjet za nastavak života. Mostar predstavlja neobičan slučaj grada duhova ispunjenog ljudima koji žive u njegovoj ljusci. U slučaju Mostara, nastaviti svoju prošlost znači naslijediti njegove nepremostive podjele koje su posebno naglašene oprečnim iskustvima i tumačenjima zajedničke povijesti. U takvim situacijama arhitekte se može potaknuti da pristupe izgradnji urbanog prostora s nihilističkim stavom prema moraliziranju prošlosti i umjesto toga s ciljem izgradnje inkubatora novog zdravog društva.

Simbolični pristupi liječenju duboko podijeljene zajednice su naivni i često će nailaziti na cinizam. Obnova Starog mosta, iako je definitivno strukturalni uspjeh, nije uspjela pomiriti grad. Prije rata poznati most bio je identifikacijski simbol svih Mostaraca i služio je kao važan javni prostor (sastajalište). Njegovo uništenje naišlo je na zajednički bijes i emocionalni izljev. Za mnoge Mostarce ovo je predstavljalo prijelomni događaj za grad. Može se reći da je obnova Starog mosta imala gotovo sve sastojke da posluži kao simbol ponovnog ujedinjenja, međutim, rekonstrukcija je u tu svrhu propala. Budući da je čvrsto smješten unutar istočnog dijela Mostara, novi Stari most ne doživljava se kao zajednički prostor za sve stanovnike Mostara. Umjesto ujedinjenja, postao je simbol daljnje podjele. Ovakvi naivni i simbolični naumi za sjedinjenje, postali su samo turistička atrakcija Starog Grada.

Umjesto zadržavanja na simbolici starog, trebali bismo prihvatiti prijelomni događaj i graditi prostore za novi svijet. Iz takvog pristupa mogu se izvući snažne lekcije o odgovornosti i krhkosti civilizacije. Ovaj projekt, uvelike usmjeren na nove generacije, namjerno bježi od moraliziranja povijesnih, političkih, nacionalnih i vjerskih tema. Umjesto nametnute simbolike spajanja, predviđa omogućavanje zajedničkih prostora u kojima urbana kohezija može rasti na spontan način. Nadalje, za razliku od novog Starog mosta, radimo na granici koja postoji u zajedničkoj svjesti dviju strana.

"Architecture. Possible here?" - Japanski Paviljon na Venice Architecture Biennale 2012

ŽIVOT NAKON

"*Sretne obitelji su sve slične; svaka nesretna obitelj, nesretna je na svoj način.*"
-Lav Nikolajevič Tolstoj, *Ana Karenjina* (1878)

Grad kao društveno-prostorna organizacija ljudima pruža funkcije kao što su stanovanje, rekreacija, industrija i promet. Svaki grad pored tih osnovnih funkcija također ima i dodatne sadržaje kao npr. povijesne znamenitosti, kulturne događaje, turističke atraktore, neke svoje posebne adute po kojima smatramo da se gradovi razlikuju. No, čine li te karakteristike gradove uistinu različitima, ili upravo sličnima?

Koje su to karakteristike nekih od 'sretnih' gradova? Koja je asocijacija na, recimo, Barcelonu? Odgovori bi bili različiti od osobe do osobe, i svi bi bili točni. Neki od njih glasili bi; Bazilika Sagrada Familia, La Rambla, Camp Nou, i tako dalje. Slične odgovore pronašli bi i u drugim 'sretnim' gradovima. Ali što ako je u pitanju 'nesretni' grad? Što ako je pitanje, recimo, Černobil? Odgovor je samo jedan - nuklearna eksplozija. Hirošima - prvi grad na koji je bačena atomska bomba. Beirut - eksplozija u luci. Sendai - potres i cunami. Mostar - bošnjačko-hrvatski sukob.

Razlog tome je što katastrofe takvih razmjera potpuno preuzmu grad i 'izbrišu' sve ono što je bilo prije. Vrijeme počne da se dijeli na *prije* i *poslije* (određenog događaja). Problem koji je doživio grad i njegovi korisnici postaje vječno obilježje i teret kojeg je teško nositi, a još teže napustiti.
Osnovno pitanje koje se postavlja u toj situaciji je:
Kako pristupiti prostoru nakon katastrofe? Kako djelovati na prostoru gdje je projektna dokumentacija svega izgrađenog prije katastrofe zapaljena, ukradena, uništena? Svaki problem iznimno je individualan i kompleksan, stoga će se riješenja i pristupi bitno razlikovati, ali svakako jedni od drugih možemo dosta naučiti.

"*Architecture. Possible here?*"

Pod ovim nazivom, Toyo Ito pokušao je postaviti temeljno pitanje čemu je arhitektura i kome je zapravo namijenjena u ovom modernom svijetu, stojeći na nultoj točki zajedno sa ljudima koji su izgubili sve.

Kroz pružanje pomoći u slučaju katastrofe nakon potresa/cunamija Tohoku, koji je zahvatio široka područja sjeveroistočnog Japana 11. ožujka 2011, tražio je nove načine za dizajniranje budućnosti i sreće kroz arhitekturu. Osjećao je da je postalo gotovo nemoguće stvoriti prostore koji potiču spontane i slučajne susrete ili okupljanja ljudi, zbog nastale podjele zajednica.

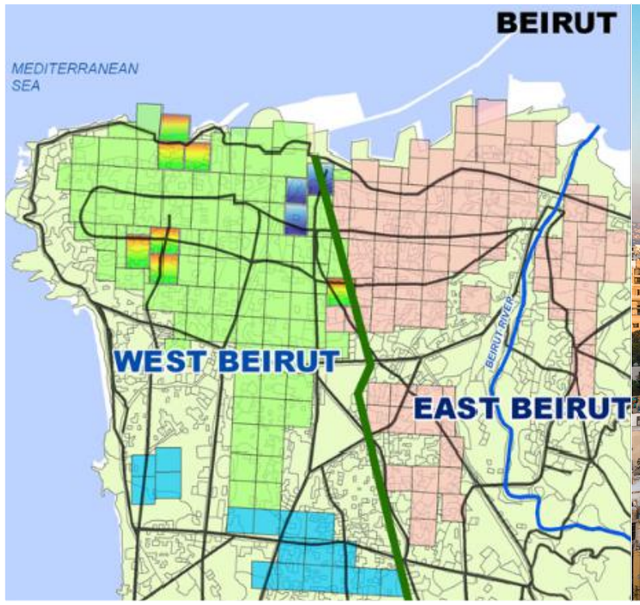

Beirut nakon građanskog sukoba, Nasser Yassin, *City Profile: Beirut* 2011

Beirut nakon eksplozije, Christele Harrouk 2020

ŽIVOT NAKON

Puno lokalnih ljudi htjelo je nešto napraviti, ali nisu znali što i kako. Njihova strast i predanost navela ga je na formiranje mjesta gdje će se ljudi okupiti i razgovarati - ‘Dom za sve’. Pokazalo se da nema ‘žrtava’ - sve su to bili ljudi poput nas, koji su htjeli nešto poduzeti, izliječiti se i krenuti naprijed. Nakon što su dijelili zajednički cilj - ponovno rođenje zajednice i ponovno rodenje arhitekture - stvari su se počele razvijati same. Svi su zamišljali snažnu, ali prirodnu znamenitost, svima prepoznatljivu, u ‘praznoj’ zemlji koja je izgubila sve što je tu prije stajalo.

Projekt je postao primjer bez presedana u kojem su strast ljudi, spontani susreti i odnosi oblikovali arhitekturu. Na samom početku takve ogromne katastrofe, arhitekti su vidjeli pravu snagu ljudi, koja je postala moć za stvaranje novog potencijala u arhitekturi. Ako iz ovoga naučimo kako funkcionirati kao prava zajednica i potaknemo 'razdvojene' ljude da rade zajedno, spajanje će biti puno efikasnije. Participativni model može biti dobar početak novog 'Doma za sve'.

Jedna zanimljiva paralela Mostaru je i Libanonska prijestolnica Beirut. Veći dio prošlog stoljeća Beirut je imao zdravo gospodarstvo, bio je centar obrazovanja u Libanonu, kao i glavna turistička destinacija. Međutim, između 1975.-1990. nosio je teret intenzivnog građanskog sukoba koji je rezultirao podjelom grada - muslimanski zapad i kršćanski istok. Njegovo stanovništvo jedva da je prelazilo crte podjele. Rekonstrukcija Beiruta uglavnom je slijedila liberalni ekonomski model, usredotočujući se na razvoj povijesne središnje poslovne četvrti. To je međutim rezultiralo pretjeranom gentrifikacijom i Beirut je i dalje podijeljen po starim linijama, dok se pitanja postkonfliktnog pomirenja i izgradnje mira uglavnom zanemaruju. Kao i u Mostaru, izgledi za stvaranje sfera inkluzije (institucionalno i prostorno) ne razmatraju se ozbiljno ili su nedovoljno financirani.

Da bi se tragedija povećala, u kolovozu 2020. Beirut je razoren jednom od najvećih ne-nuklearnih eksplozija u povijesti. Njegov gradski centar, u koji su u poslijeratnom razdoblju uložena velika ulaganja, eksplozija je potpuno uništila. Kako se ne bi ponovile pogreške prijašnjih napora obnove, stanovnici Beiruta mobiliziraju svoje zajedničke napore kako bi nadgledali proces. Iako ostaje za vidjeti hoće li ovaj pristup biti učinkovit, tragični događaj kao što je ovaj može ponuditi priliku za izgradnju novih pozitivnih sjećanja koja spajaju ljude, zasjenjujući prošla sjećanja koja su ih dijelila. Ulaganje u aktivnosti koje bi se mogle baviti kulturnim i međuzajedničkim aspektima postkonfliktne rehabilitacije, formula je koja se može primjeniti i na Mostar.

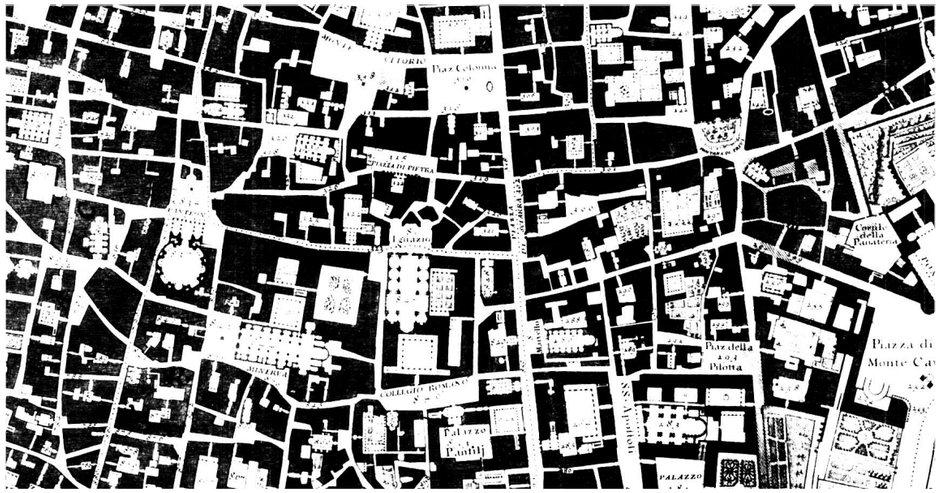

Nolijeva karta Rima, 1784

ŠTO JE GRAD

"*To be urban or urbane is to show courtesy, to respect difference.*"
-Kim Dovey, *Urban Design Thinking: A Conceptual Toolkit* (2016)

Grad je mnogo više od fizičkog otiska na karti. To je organska cjelina s vlastitim identitetom i sposobnošću da odgovori na zahtjeve i potrebe svojih stanovnika, kao i da utječe na svoj okolni teritorij. Grad je, kako ga se nalazi u povijesti, točka maksimalne koncentracije moći i kulture zajednice. To je mjesto gdje raspršene zrake mnogih odvojenih zraka života padaju u fokus, s dobitima u društvenoj učinkovitosti i značaju. Grad je oblik i simbol integriranog društvenog odnosa: sjedište je hrama, tržnice, dvorane pravde, akademije učenja. Grad ne čini opipljiva masa građevina, već kolektivno sjećanje njegovih stanovnika.

Urbani prostor dijelimo s ljudima koje ne poznajemo i koji ne dijele naše stavove ili sudbinu. Urbani prostor nije nužno mjesto prijateljstva ili povezivanja, to je mjesto gdje su veze često slabe, ali se temelje na pravu dijeljenja javnog prostora i obvezi poštivanja prava drugih da učine isto. Ta činjenica ukazuje na problem Mostara kao urbanog prostora, te kao definicije grada generalno. Područje definirano kao grad Mostar funkcionira kao dvije zasebne cjeline, bez prava na dijeljenje javnog prostora ističući privatizaciju. Ne sadrži centar grada, ne sadrži glavni trg ili mjesto susreta, povezivanja. Naizgled nepremostive udaljenosti izmedu dva svijeta, opipljivi su utjecaj vremena. Gradovi kao proizvod vremena, kalupi su u kojima su se ljudski životi hladili i zgušnjavali, dajući umjetnički trajni oblik trenutcima koji bi inače nestali sa životima i za sobom ne bi ostavili sredstva za obnovu ili šire sudjelovanje.

Kako bi premostili razdor u gradu, potrebno je graditi zajedničke sadržaje koji će poput *ljepila* okupiti ljude raznolikog društva. Bazirajući se na gustoću umjesto na širenje grada, pozornost je na popunjavanju prostora *in-between*. Ponovna upotreba napuštenih ruševina i neiskorištenih potencijala urbanog tkiva, dodala bi pozitivni naboj u jezgru grada. Dodani protoni popravili bi kvalitetu života i pridonijeli karakteru grada. Javno područje je prostor interakcije s drugima – prostor publiciteta. Neka od takvih područja mogu biti trgovi, parkovi, kulturne građevine i ostali protagonisti društvene kohezije. Formirajući centar grada sa pripadajućim trgom, kulturnim prostorima i sadržajima, edukacijom i rekreacijom, vraća se *gradskost* u grad. Prihvaćanje različitosti, suradnja i pravo na slobodu, postati će nova definicija grada za Mostar.

"*Cities have the capability of providing something for everybody, only because, and only when, they are created by everybody.*"
-Jane Jacobs, *The Death and Life of Great American Cities* (1961)

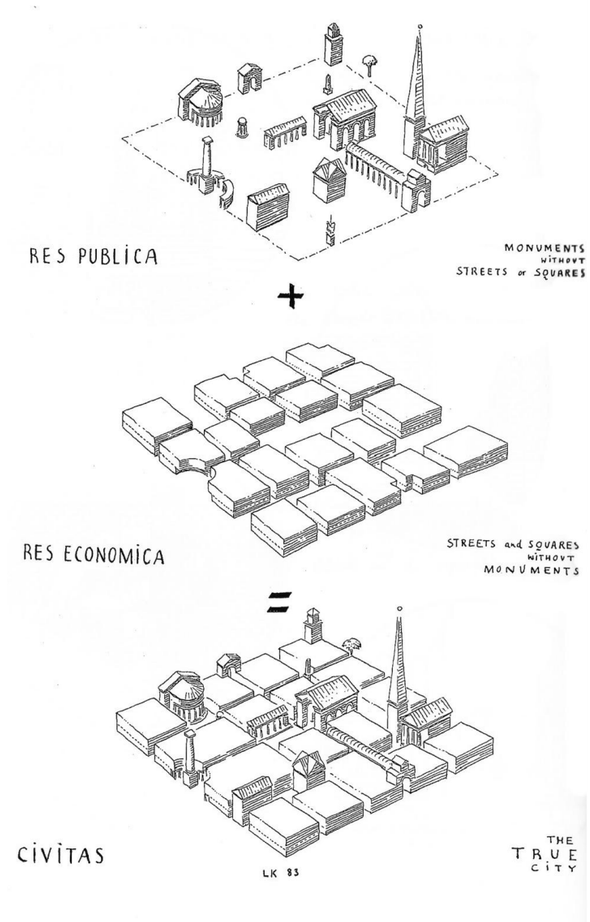

Leon Krier, *Res Publica / Res Economica / Civitas* 1983

IDENTITET GRADA

"*Memory, within this structure, is the consciousness of the city; it is a rational operation whose development demonstrates with maximum clarity, economy, and harmony that which has already come to be accepted.*"
-Aldo Rossi, *The Architecture of the City* (1966)

Aldo Rossi kaže da je sam grad kolektivno sjećanje svojih ljudi, a kao sjećanje povezano je s objektima i mjestima. Taj odnos između mjesta i njegovih korisnika tada postaje prevladavajuća slika grada, kako arhitekture tako i krajolika, a kako određeni artefakti postaju dio njegovog sjećanja, pojavljuju se novi. Kolektivno pamćenje je još jedan način opisivanja onoga što grad zapravo jest. Kolektivno pamćenje ne postoji kao apstraktna kategorija mišljenja, neprovjerljiva znanstvenim sredstvima, već postoji u odnosu između urbanog tkiva grada i onih koji ga nastanjuju.

Mjesto za koje se u gradu vežu uspomene on naziva *locus*. *Locus*, za Rossija, postaje primarni atribut grada kolektivnog sjećanja. Kolektivno pamćenje sudjeluje u stvarnoj transformaciji prostora u djelima kolektiva, preobrazbi koja je uvijek uvjetovana bilo kojom materijalnom stvarnošću koja joj se suprotstavlja. Tako shvaćeno sjećanje postaje nit vodilja cjelokupne složene urbane strukture i po tome se arhitektura urbanih artefakata razlikuje od umjetnosti, budući da je ona element koji postoji samo za sebe, dok su najveći spomenici arhitekture nužnost usko povezana s gradom.

Vraćajući se arhitekturi grada i njegovom odnosu prema povijesti, Rossi ističe dvosmjerni odnos između njih. Kako bismo intervenirali u gradu, moramo premostiti prošlost u sadašnjost, ostavljajući otvorena vrata za buduću povijest koju nam je intervencija omogućila. To se povezuje s Rossijevim stajalištem o tome što progresivna arhitektura zapravo jest, to je arhitektura koja dopušta nove mogućnosti i povijesti, a ne ograničava ih. Oblik arhitekture je tu da omogući niz događaja, a upravo ti događaji postaju povijest grada. Asocijacije između oblika, događaja i povijesti ono su što stvara *locus* kolektivnog sjećanja. Dvosmjerni kontinuirani proces povratne sprege između forme i povijesnog događaja naziva se oblikovanje. Slično kao što arhitekt oblikuje oblik zgrada, zgrada ili artefakt tada oblikuje kolektivno sjećanje stanovnika grada.

Postaje očito da su mnoge suvremene intervencije u gradu usmjerene na oblikovanje forme zgrade, a rijetki su u namjeri da oblikuju *locus* za kolektivno sjećanje grada. Kako bismo stvorili dugoročni identitet grada, trebamo manje oblika forme, a više oblikovanja *locusa*. Tvoreći *locus* u centru grada, tvorimo podlogu za buduću povijest i novo kolektivno sjećanje grada. Na način progresivne arhitekture oblikuje se prostor koji će utjeloviti sve potrebe današnjeg društva, ali neće ograničiti svoj kapacitet samo na potrebe danas, nego i potrebe sutra. Nesebičnost prema vremenu i prostoru tvori locus.

Mostar*, (ne)identitet*, Katarina Lovrić

IDENTITET GRADA

"*The city ... does not tell its past, but contains it like the lines of a hand, written in the corners of the streets, the gratings of the windows, the banisters of the steps ...*"
-Italo Calvino, *Invisible Cities* (1972)

Identitet Mostara gradio se i mijenjao nekoliko puta kroz povijest. Svaki period ostavio je svoj trag u formiranju današnjeg grada. Od snažnog prometnog i trgovačkog središta, do sukoba. Sukob je ostavio različite identitete u gradu te su upravo oni ti koji razdvajaju. Sukob je također iza sebe ostavio i *ne-prostor*, odnosno veliku prazninu u gradskom tkivu bez identiteta. Ulice bez karaktera, zgrade bez sadržaja, prostori bez svojih korisnika - sve su sudionici trenutnog ne-identiteta. Formiranje novog identiteta za te pune i prazne ostatke grada, vodit će do spajanja dvaju identiteta. Metodom kolaža sve komponente različitosti sudjelovati će u formiranju jednakim dijelom, na prostoru koji će na sebe lijepiti sve nove ideje i poticati njihove različitosti u skladnu cjelinu - kreativni klaster. Na tom mjestu oblikovati će se *locus* i novo kolektivno sjećanje grada.

Kreativni klasteri su dom najsuvremenijih aktivnosti raznih vrsta od studija, galerija, kazališta i glazbenih prostora, preko mode, arhitekture i dizajna do filma, medija, tehnologije i znanosti. Često su u staroj jezgri grada ili unutar pješačke udaljenosti, možda bivšeg industrijskog područja na rubu.

Za kreativne četvrti često se tvrdi da se razlikuju po svojoj atmosferi, karakteru i autentičnosti. Kreativni klasteri imaju kreativno *zujanje* koji privlači talente i potiče inovativni potencijal - intenzitet razgovora, povećana pozornost i očekivanja gdje ideje teku i klijaju brže. Poput najboljih sveučilišta, kreativni klasteri su mjesto gdje su vrhunske ideje dio neformalnog ambijenta mjesta. Iako se za kreativne klastere smatra da su dosta introvertni, sa visokom razinom sigurnosti i povjerenja, oni imaju otvoren osjećaj mjesta u kojem se autsajderi lako prihvaćaju. Zatvoreni osjećaj mjesta nasuprot tome ima tendenciju da bude netolerantan prema pridošlicama, novim idejama i novim praksama.

Prilagodba je karakteristika visoke razine promjena, oblik fleksibilnosti utjelovljene u urbanoj morfologiji. Kreativni klasteri imaju relativno visoku razinu neformalnog urbanizma koji djeluje u manjim razmjerima. Prilagodba mogu biti ciklički i reverzibilni oblici promjene. Načelo prilagodbe zahtijeva da oblici urbanog upravljanja postanu fleksibilni, zatvarajući oči prema aktivnostima koje pomiču granice urbane regulacije na produktivan i kreativan način. Prilagodljivi klaster može imati vrlo cijenjen karakter ili atmosferu, ali nikada nije "dovršen" - izgrađeno okruženje ostaje otvoreno za kreativnu prilagodbu. Ta "nedovršenost" klastera ostavlja mogućnost razdvojenim ljudima da ga *dovrše* zajedno.

Fitzroy, Melbourne, Kim Dovey, *Urban Design Thinking: A Conceptual Toolkit* 2016

ŠTO JE ULICA

street / the basic unit of urban space through which people experience a city
Global Designing Cities Initiative, *What is a Street*

Ulica se često (pogrešno) shvaća kao dvodimenzionalna površina za kretanja vozila od jednog mjesta na drugo. Ulice su, zapravo, višedimenzionalni prostori koji se sastoje od mnogih površina i struktura. Protežu se od jedne građevinske linije do druge, uključujući rubove zgrade, korištenje zemljišta i pauze koji definiraju svaku stranu. Nude prostor za kretanje i pristup te olakšavaju različite namjene i aktivnosti.

Ulice su poput dinamičnih vanjskih prostorija oblikovanih s više ravnina: tlocrt pri dnu, zgrade i rubovi ceste kao bočne ravnine, a ravnina nadstrešnice kao strop prostorije. Svaka je ravnina izgrađena od mnogih pojedinačnih elemenata koji su često regulirani ili kreirani nizom različitih politika, kodeksa, smjernica i građevinskih praksi.

Razumijevanje različitih dijelova ulice kao kontinuiranih ili izmjenjivih nudi fleksibilan pristup dizajnu ulica. Dok čisti putevi pločnika, biciklističke staze i trake za automobile moraju biti neprekinuti i povezani kako bi učinkovito funkcionirali,izmjenjivi elementi poput parkirnih mjesta, drveća, pauza i stajališta za tranzit omogućuju prilagodbu ulice da služi svom kontekstu.

Ova definicija ulice prema *Global Designing Cities Initiative* čini Bulevar u Mostaru apsolutno "ne-ulicom". Bez određene građevinske linije, bez određenih kontinuiranih i izmjenjivih dijelova ulice, neiskorišteno zemljište ostavlja ovu ulicu bez identiteta. Ona trenutno služi samo kao putanja od točke A do točke B, ne vežući na sebe nikakve dodatne sadržaje. Kao glavna gradska ulica treba ponuditi mnoge sadržaje i funkcije, a jedina njena trenutna funkcija je razdvajanje grada na dvije polutke. U prošlosti, današnja ulica bila je željeznička pruga. Izgradnja pruge obilježila je početak urbanizacije prostora, te su se na nju počeli vezati javni sadržaji. Ubrzo je postala centar grada, te je taj *locus* centra grada i dalje prisutan, ali treba obnovu. Kao paradoks današnjem karakteru te ulice - razdvajanju - u prošlosti se ispod nje nalazio i podzemni prolaz koji je i fizički spajao istočnu i zapadnu stranu.

Ako je ulica osnovna jedinica urbanog prostora kroz koji ljudi doživljavaju grad, onda se kroz Bulevar Mostar doživljava kao ruševina, razdor, sukob i nedostatak identiteta. Očiti problem treba riješiti višeslojno, dodavajući ulici slojeve poput zgrada koje će prije svega definirati njene gabarite, zatim javnih prizemlja, terasa i pauza u korištenju ulice, prostora slobodnih za oblikovanje i umetanje identiteta. U monotono sivilo ruševne ulice i betonskih ostataka, potrebno je umetnuti sve naše različitosti koje će obojati ulicu identitetom.
Na takav način, Bulevar će obnašati ulogu glavne gradske ulice i u praksi, a ne samo u teoriji.

Željeznička pruga na mjestu današnjeg Bulevara (izvor nepoznat)

IDENTITET ULICE

"*Streets and their sidewalks, the main public spaces of a city, are its most vital organs.*"
-Jane Jacobs, *The Death and Life of Great American Cities* (1961)

Ulica sama po sebi nema značenje. Ona je apstrakcija. Ulica ima značenje tek u konjukciji sa svojim granicama - zgradama i sadržajima koji se na njoj nalaze. Ulica predstavlja grad, odnosno identitet ulice preslikava se na identitet grada. Ako su ulice grada sigurne, i grad se smatra sigurnim, ako su ulice žive, i grad se smatra živim. Takva snažna veza izmedu grada i ulice postavlja veliku pozornost na život ulice.

Ulice i njeni korisnici nisu samo pasivni uživatelji identiteta, oni su aktivni sudionici u njegovom kreiranju. Grad je pun stranaca, mnogo više nego što je to slučaj na selima. Iako stranci, korisnici grada dio su jedne zajednice. Uspješna ulica treba ponuditi strancima osjećaj zajedništva, pripadnosti i sigurnosti. Dobro korištena ulica potencijalno je sigurna ulica, dok nekorištena i napuštena ulica budi strah i otuđenost. Kako bi Bulevar postao sigurna i uspješna glavna gradska ulica, potrebno joj je dodati stalne korisnike. Pojačavajući frekvenciju korištenja, izazvati će se medusobna interakcija ljudi i odnosi koji do sada nisu bili prisutni u centru grada.

Kulturni i društveni karakter ulice kritički gledano, jedan je od osnovnih ciljeva ulice. Ono za čime teži jedna ulica kao živo tkivo grada su metode zadržavanja ljudi, apsolutna interakcija urbane strukture i čovjeka kao njenog glavnog aktera. Cilj je osmisliti nove modele upotrebne uloge trenutno zapuštenih i nekorištenih prostora na Bulevaru, kao i iznova osmisliti ulogu glavne gradske ulice.

"*Why is it that people don't dance in the streets anymore?*"
-Christopher Alexander, *A Pattern Language* (1977)

PROČELJE ULICE - Pročelje ulice definiraju fasade svih objekata i praznina koje definiraju prostor ulice. Fasade zgrada koje dimenzioniraju ulicu trebaju biti otvorene prema istoj - na taj način dodaju se pogledi na ulicu, što ju čini sigurnijom. Potrebno je formirati što više otvorenih stubišta i predvorja, koji će iz ureda i drugih prostorija voditi direktno na ulicu, premještajući interakciju unutrašnjih prostorija na ulicu. Sadržaji na prizemljima ulice trebali bi biti pretežno javnog karaktera, kako bi privlačili što različitije korisnike. Ti različiti korisnici stvoriti će *buzz* na ulici, i privlačiti još više pogleda na sebe sa prozora gornjih etaža, pogleda koji će promatrati užurbani gradski život. Kada se stvori osjećaj sigurnosti, to je već početak karaktera ulice. Sadržaji objekata koji definiraju ulicu trebaju biti što raznolikiji, kako bi privukli ljude različitih interesa. Osim objekata, pauze u prostoru također definiraju ulicu. *Praznine* poput nekog prolaza u kvart, trga ili zelenila također privlače korisnike.

Bulevar u Mostaru nedugo nakon rata (izvor nepoznat)

IDENTITET ULICE

"*The simple social intercourse created when people rub shoulders in public is one of the most essential kinds of* ***social 'glue'*** *in society.*"
-Christopher Alexander, *A Pattern Language* (1977)

OSTVARENJE KONTAKTA -U današnjem društvu nedostaju ovakve situacije, ovakvo "ljepilo". Nedostaje iz razloga što se većina događanja odvija unutra, umjesto na ulicama, a unutarnji prostori nikada neće moći biti javni kao što su vanjski. Stvorila se otuđenost. Kroz određene vanjske sadržaje koji nedostaju i sa jedne i sa druge strane, potaknut će se potreba za kontaktom i suradnjom. Kroz kontakte gradi se i povjerenje, a samim tim i nova svijest društva. Povjerenje gradske ulice gradi se vremenom kroz male kontakte na ulici. Zbroj takvih povremenih, javnih kontakata na lokalnoj razini - većinom slučajnih, povezanih sa poslovima ili zajedničkim interesima, a ne nametnutih od strane bilo koga - je osjećaj za javni identitet ljudi, mreža javnog postojanja i povjerenja i ulaganje u vrijeme osobnih i susjedskih potreba.

PRODUŽETAK ŽIVOTA ULICE - Formirajući *digresije* u toku ulice, odnosno projektirajući praznine koje definiraju ulicu jednako kao i puni prostori, nastaje produžetak ulice. Praznine poput zelenila, prolaza, trgova i drugih vanjskih *prostorija* izazivaju sudar različitih karaktera i generacija. Sadržaji poput tržnice, kafića ili parkova, preslikavaju karakter ulice na granična područja i proširuju njene gabarite. Formirajući trg kao produžetak ulice, daje se ulici dodatna namjena i razlog korištenja, jer taj trg postaje točka B polaznoj točki korisnika. Unutarnji javni prostori također mogu biti produžetak života ulice. Kazalište, knjižnica i rekreacijski sadžaji su također mjesto susreta, stvaranja odnosa i povjerenja. Stupnjevanjem privatnosti produžetci života ulice dobivaju svoju ulogu u društvenoj koheziji i socijalnoj rehabilitaciji.

Mostar street art festival, Bifido *Love Will Tear Us Apart*

UTJECAJ ARHITEKTURE NA DRUŠTVO

"*Society arranges people in space and arranges space itself.*"
-Bill Hillier & Julienne Hanson, *The Social Logic of Space* (1984)

Arhitektura namjerno utječe na našu interakciju i percepciju naše okoline. Arhitektonski pristup koji poboljšava urbanu koheziju i promiče inkluzivnu i interaktivnu društvenu sferu bez sumnje treba poticati, budući da je socijalna kohezija bitan sastojak funkcioniranja društva. Međutim, kako arhitektura rješava podjele kako bi dizajnirala kohezivno okruženje koje potiče interakciju između podijeljenih skupina u rascjepkanom i nepovezanom društvu?

Prostornost i umrežavanje zauzimaju središnje mjesto u urbanom životu. Društvena kohezija materijalizira se kroz interakciju i integraciju kroz prostornu povezanost i korespondenciju. Tako arhitekti mogu dizajnirati prostore koji potiču heterogenost i raznolike susrete usredotočujući se na povezanost licem u lice u arhitektonskom prostoru.
Građevine su jedan od najmoćnijih načina na koji se društvo konstituira i predstavlja. Dizajni moraju uzeti u obzir i vanjski i unutarnji prostor. Vanjski prostor je mjesto gdje društvo postoji izvan zgrade. Međutim, on tu ne postoji izolirano, već ima utjecaj na samu zgradu. Ni u jednom trenutku to nije očitije nego u fazi formiranja koncepta.

Jednom kada se arhitektonski koncept materijalizira u fizičku strukturu, njegovo se biće odražava na vanjski prostor. Njegovo postojanje utječe ne samo na društvo, već može imati dubok psihološki utjecaj i na pojedinca. Dobro osmišljena arhitektura i odnos pojedinaca prema njoj nije nešto što se lako kvantificira. Arhitektonski dizajn nije samo funkcionalan, već nastoji rezonirati s pojedincima na emocionalnoj razini. To nije samo intelektualno razumijevanje, već veza između korisnika i samog prostora.

"*My hope is that light, flexible architecture might bring about a new and open society.*"
Frei Otto

U interijeru zgrada može imati usmjeren utjecaj na pojedince i kroz taj proces oblikovati društvo. Sveučilišta bi mogla biti prvi primjer ove dinamike koja nam pada na pamet, no utjecaj unutarnjeg prostora ne mora biti toliko sustavan. Najosnovnija namjena građevine je osigurati svoj unutarnji prostor kao zaklon. Koncept skloništa može se generalizirati izvan pozadine fizičke opasnosti i uključiti prostore koji pružaju nesmetano okruženje. U slučaju izgradnje društvene kohezije, sklonište je plodno okruženje za suradnju, socijalnu interakciju i umrežavanje. Na taj način zgrada ostvaruje svoj utjecaj na suptilniji i spontaniji način.

Trud grupe za podizanje grede, Byron Baker

UTJECAJ ARHITEKTURE NA DRUŠTVO

"*It takes a community to raise a family.*"
-Kingsley Hammett, *The Architecture of Change* (2005)

Arhitektonski pristup društvenoj koheziji gotovo je nužno poduhvat velikih razmjera. Cilj je osmisliti strukturu koja ne samo da pruža unutarnji prostor za interakciju, integraciju i kreativnost, već je u stanju vršiti svoj utjecaj na vanjski prostor jednostavnim samim postojanjem.

Čin izgradnje stoga postaje društveni čin. To je fizički društveni objekt čija je svrha dati oblik društvenom konceptu i prevesti ga u njegovu funkciju. Koncept koji nastoji ne samo utjecati na društvo, već ga na neki način ukalupiti u njegovu društvenu viziju, mora biti dinamičan jer je društvo, po svojoj prirodi, dinamično. To je organizam u razvoju koji može apsorbirati i generirati društvene informacije kroz svoju konfiguraciju.

Ako zgradu zamislimo u smislu njezine forme i funkcije, poput stroja, tada bi njezin oblik bio statički opis njezina sustava dijelova koji čine cjelinu. S druge strane, opis njegove funkcije bio bi dinamički prikaz kako se dijelovi integriraju kako bi se postigla navedena svrha. Iako bi bilo naivno i utopično pristupiti izgradnji društvene kohezije putem arhitekture kao vizualizaciji determinističkog stroja, to nam ipak može dati polazište. Možemo reći da su zgrade fizički sustavi koji svojim prostornim svojstvima potiču dobro definirane funkcionalne ishode. Međutim, zgrade su također organizmi, koji se razvijaju zajedno s društvom. Oni konzumiraju, utjelovljuju i prenose društvene informacije na način koji podsjeća na sustav povratnih informacija.

Dizajn čija je svrha uspostavljanje kohezivnog okruženja usredotočit će se na promicanje društvene interakcije unutar središnjeg urbanog prostornog okruženja u Mostaru. Njegov je cilj pružiti plodno tlo za pozitivno interaktivno iskustvo kroz prostorni dizajn koji potiče društvenu, kulturnu, obrazovnu i ekonomsku razmjenu.

East Side Gallery, Berlin, Dimitri Vrubel*, "The Kiss"*

PRIMJERI DRUŠTVENE KOHEZIJE

BERLINSKI ZID

S izgradnjom koja je započela u kasnijim fazama 1961. godine, istočnonjemačka vlada podigla je Berlinski zid kako bi zaustavila emigraciju svojih građana u Zapadnu Njemačku. Nevjerojatno je da su barijere za podjele izgrađene tijekom noći i zatekle mnoge ljude brutalno iznenađujuće. Ljudi koji su bili uhvaćeni s druge strane grada vraćeni su natrag, a upotrijebljena je smrtonosna sila kako bi se ljudi spriječili da pređu. Gotovo 30 godina funkcija zida bila je učinkovito podijeliti Berlin na dva izolirana grada. Ta se podjela odrazila i na organizaciju vitalne infrastrukture. Voda, struja, kanalizacija i javni prijevoz svi su morali biti odvojeni. Za vrijeme svog funkcionalnog postojanja Berlinski zid postao je simbol podjela.

Dana 9. studenog 1989., na ponovno iznenađujući način, istočnonjemačka vlada najavila je otvaranje granica između Istočne i Zapadne Njemačke. U roku od godinu dana Berlin i Njemačka su se ponovno ujedinili. Veći dio zida su ili demontirali buldožeri ili ljudi koji su ostatke željeli zadržati kao suvenire. Grad Berlin postavio je simboličnu liniju dvostruke kaldrme u zemlju kako bi označio nekadašnju rutu zida. Osim toga, po cijelom gradu postavljena su razna spomen obilježja. Jedna traka graničnog sustava pažljivo je očuvana, uključujući stražarski toranj i "traku smrti". Možda je najpoznatiji ostatak Berlinskog zida ono što se zove *East Side Gallery*. Ovo je duga traka zida prekrivena muralima koji su naslikani na zapadnoj strani zida tijekom podjele.

Berlinski zid je primjer organske strukture koja se razvija. Njegov je oblik, naravno, pomno slijedio namjeravanu izvornu funkciju. Gledajući unatrag gotovo 30 godina nakon njegovog simboličkog uništenja, promatramo dva ključna stanja stvari. Prva je devijacijska transformacija strukture iz simbola podjele u pozitivan simbol zajedničkog identiteta s kojim se berlinci poistovjećuju s ostatkom svijeta. Ovu evoluciju u simbol zajedničkog identiteta pratila je i transformacija oblika. Današnji fizički oblik zida izražava se ili kroz simboliku i spomenike, ili kroz umjetničku aproprijaciju. Druga transformacija je evolucija podjele. Iako je ponovno ujedinjenje bilo uspješno u političkom smislu, do danas je ostala socio-ekonomska podjela između Istoka i Zapada popraćena razlikama u ponašanju.

Kako simbol podjele može postati simbol ujedinjenja, jako je bitno naučiti iz ovog primjera. Oni ne nastoje izbrisati i zaboraviti prošlost i podjelu , dapače ostavljaju dio zida kako bi kroz prihvaćanje prošlosti krenuli dalje. Ono što nas razdvaja, može nas ujediniti u smislu pronalaska istog cilja, iste želje.

Superkilen / Topotek 1 + BIG Architects + Superflex

PRIMJERI DRUŠTVENE KOHEZIJE

COPENHAGEN

Superkilen je javni park u okrugu Nørrebro u Copenhagenu u Danskoj. Park je osmišljen tako da okupi imigrante i lokalno stanovništvo, promičući toleranciju, povjerenje i u konačnici društvenu koheziju. Okrug je jedna od etnički najraznovrsnijih i socijalno najugroženijih zajednica u Danskoj. Park je dio urbanističkog plana za nadogradnju naselja na visoki standard urbanog razvoja.

Ima jednu sveobuhvatnu ideju, da djeluje kao ogromna izložba najbolje urbane prakse – svojevrsna zbirka globalno pronađenih predmeta koji potječu iz 60 različitih nacionalnosti ljudi koji nastanjuju područje koje ga okružuje. Svaki predmet prati mala ploča od nehrđajućeg čelika umetnuta u zemlju koja opisuje predmet, što je i odakle je – na danskom i na jeziku (jezicima) njegovog podrijetla. Svojevrsna nadrealistička zbirka globalne urbane raznolikosti koja zapravo odražava pravu prirodu lokalnog susjedstva – umjesto da ovjekovječuje okamenjenu sliku homogene Danske.

Superkilen je park koji podržava raznolikost. Riječ je o svjetskoj izložbi namještaja i svakodnevnih predmeta iz cijelog svijeta, uključujući klupe, svjetiljke, kante za smeće i biljke – rekvizite koje bi svaki suvremeni park trebao sadržavati i koje su budući posjetitelji parka pomogli u odabiru. Superkilen je suvremena, urbana verzija univerzalnog vrta.

Tri zone, tri boje - jedno susjedstvo. Konceptualno polazište je podjela Superkilena na tri zone i boje – zelenu, crnu i crvenu. Različite površine i boje integrirane su kako bi oblikovale novo, dinamično okruženje za svakodnevne predmete.

Projekt je osmišljen tako da lokalno stanovništvo izloži različitim nacionalnim baštinama koje su prisutne u njihovim zajednicama. Pokriva više od 60 nacionalnosti, akumuliranih kroz lokalni doprinos idejama i artefakata projektu.

Projekt predviđa stvaranje urbanih prostora za promicanje integracije između etničke pripadnosti, vjere, kulture i jezika. Koncipiran je kao organsko "umjetničko djelo u tijeku". Štoviše, dajući lokalnoj zajednici priliku da se uključi, arhitekti su osmislili projekt koji daje poticaj društvenoj solidarnosti već u ranoj fazi projekta. Potičući ljude na suradnju, suptilno ih se upućuje na komunikaciju, kontakt, izgradnju povjerenja. Ovakav nenametnut, slobodan pristup uvažavanju heterogenosti bliži je ljudima od naivne odluke o spajanju.

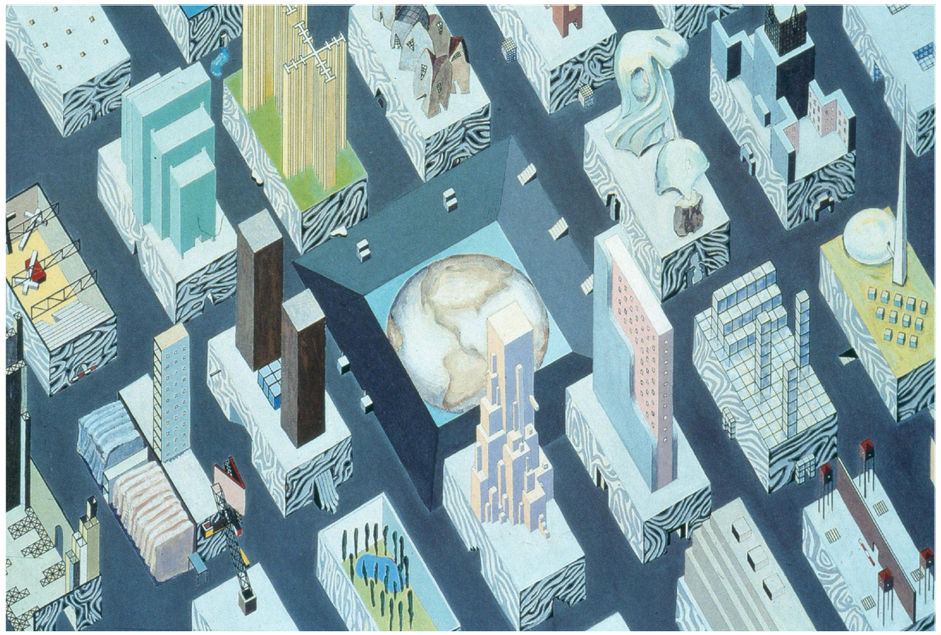

The City of Captive Globe, Rem Koolhaas*, Delirious New York* 1972

UTOPIJA

utopija: *utòpija* / *ž* / *imenica* / zamišljeno mjesto ili stanje stvari u kojemu je sve savršeno

Projekt spajanja, suživota istočne i zapadne strane Mostara, u ovom trenutku svojevrsna je utopija.

U knjizi *Delirious New York* Koolhaas promovira Manhattan kao prototip moderne metropole. Osnovni faktor je grad formiran oko “kulture zagušenja” s gradskim blokom koji je jedini izvor organizacije usred kaosa brze izgradnje i promjena. Stvaranje Manhattana je 'neformulirana teorija' koju on naziva *manhattanizmom*. Moderna kultura otkriva svoju želju **'živjeti unutar fantazije'** u izmišljenom, potpuno urbanom okruženju koje je proizvod kompresije i gustoće. Manhattanski kolektivni eksperiment u urbanizmu je **kontrolirani kaos**. U utopijskom projektu The City of Captive Globe Koolhaas govori o gridu koji opisuje arhipelag ‘grada u gradu’.

"The more each *island* celebrates different values, the more the unity of the archipelago as system is reinforced."
-Rem Koolhaas, *The City of the Captive Globe* (1972)

Prihvaćajući naše razlike, dapače, ističući ih, tek onda možemo stvoriti jedinstvenu cjelinu heterogenog grada kao što je Mostar. Okrenuvši svoje mane u snagu, otvoren je pogled u budućnost.

“Grad kolaž” koji može primiti čitav niz utopija u minijaturi, predlažu i autori Rowe i Koetter u svojoj knjizi *Collage City*. Grad kao muzej, nastao je od svakoga za svakoga, odbacujući velike utopijske vizije ‘totalnog planiranja’ i ‘totalnog dizajna’. Grad Mostar ne može pronaći put u budućnost tretirajući svoj problem kao matematičku jednadžbu sa jednim ispravnim rješenjem, već samo kao kolaž sačinjen od mnoštva točnih odgovora. Tvoreći strukturu koja će imati sposobnost mutiranja, tvorimo nešto fleksibilno, transparentno i otvoreno promjenama. Sadržavajući koeficijent promjene u komponenti "otoka", takav sustav nikada neće morati biti revidiran.

Manhattan je primjer pozitivnog kaosa u gradu koji u sebi čuva povijest grada, dok ga utopija Ville Radieuse u potpunosti negira. Corbusierova ideja je da se izbrišu svi utopijski ideali na kojima je Manhattan nastao te da se taj urbanizam zamijeni unificiranim tornjevima, jednako rasporedenima u zelenilu. Njegov prijedlog je bila purifikacija grada, mogućnost svjetlosti i zraka. Sa ovim projektom Corbusier je pokušao postaviti temelje posljeratne obnove europskih gradova, no oni već postoje u arhetipu zvanom Manhattan. Koolhaas to komentira kao rješenje koje svrgava zagušenost, a zauzvrat daje samo banalnost. On smatra da Corbusier izmišlja grad koji već postoji.

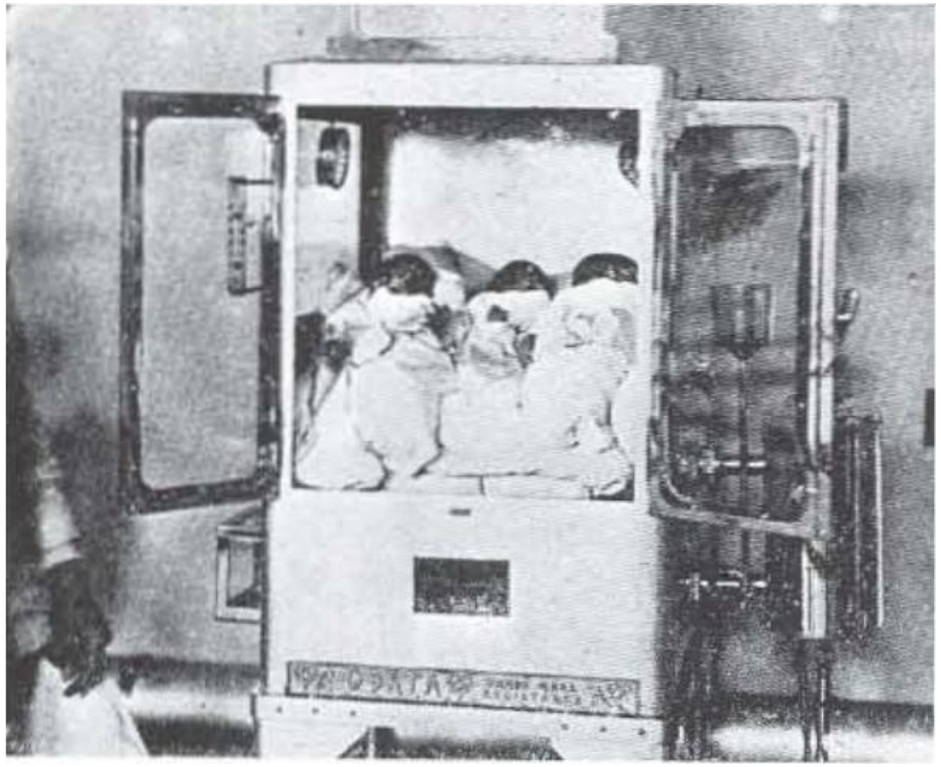

Preemies in incubator - the creation of a private race
Rem Koolhaas*, Delirious New York* 1978

INKUBATOR

"*As a scientific demonstration for the nurture of feeble infantile life. It is ... a practical, educational life-saving station...*"
-Rem Koolhaas, *Delirious New York* (1978)

Ovakva 'life-saving' stanica hitno je potrebna u Mostaru. Na planirani hibrid možemo gledati kao na svojevrsni inkubator. Ako kao 'premature baby' uzmemo ideju suživota istoka i zapada, ona bi prema Koolhasu prošla dvije faze. Kako on kaže, *motionless prematures* je prva faza u kojoj ideja biva primljena. Zatim ideja vremenom dolazi do *incubator graduates* faze, u kojoj ideja biva prihvaćena u znatnoj količini. Nakon ove dvije faze, i perioda u kojem bi ideja spajanja živjela samo u hibrid-inkubatoru, nastupila bi treća faza - ideja izlazi iz inkubatora i živi u cijelom gradu, odnosno novi inkubator postaje grad.

"To incubate means to maintain an environment that will 'favor growth or continued survival' (OED). When the concept is expanded to the scale of people and institutions architecture must therefore become that controlled environment."
-Tyler Hinckley, *Incubator Architecture*

Inkubator treba biti dizajniran da podrži organizam u njegovoj infantilnoj ili ranjivoj fazi, a zatim omogući tom organizmu da nastavi dalje kada je dovoljno jak da preživi sam.
Ideja raspršena po cijelom gradu, bila bi preslaba da preživi, ali ideja koncentrirana na jednom adekvatnom mjestu, mogla bi se razviti u diva koji će nadvladati svoje suprotnosti. Odabrana lokacija ima, ili će ovim projektom dobiti, sve potrebne aparate da postane inkubator ideje spajanja. Kroz aparate poput doma mladih, knjižnice, sportskog centra ili kazališta, spajanje će rasti iz dana u dan. Kroz negativne reakcije ljudi koji ne žele spajanje, ojačat će svoj imunitet. Naposljetku, u ovom utopijskom razmišljanju, Mostar će usvojiti ideju i postati ujedinjen grad.

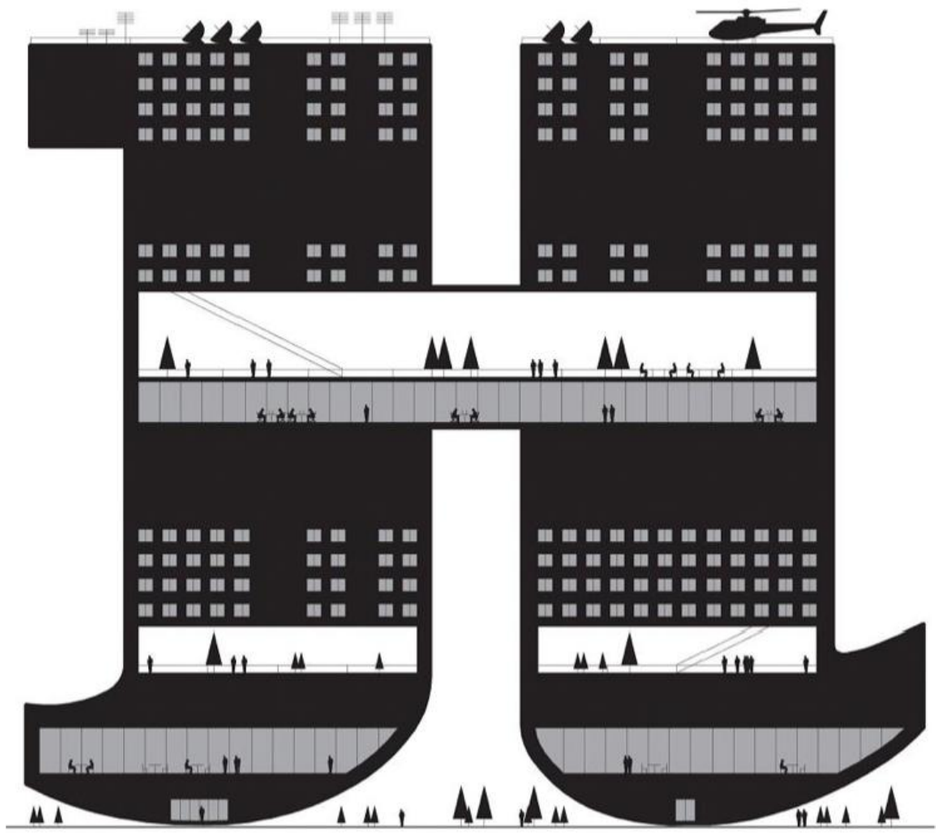

Naslovnica knjige *This is Hybrid: An analysis of mixed-use buildings,* a+t research group

HIBRID

"*In certain ways, these new buildings might illuminate the unique character of the site and the city they arise in.*"
-Steven Holl, *This is Hybrid - Prologue* (2011)

Suvremeni grad 20. stoljeća bio je protagonist za rast arhitekture od homogenosti prema heterogenosti u pogledu uporabe. To je dovelo do pojave *concept-containera* koji prihvaćaju niz često suprotstavljenih interpretacija, hybrid zgrada. Smatrane su anti-tipologijom, prema vremenski pripadajućim teorijskim uvjerenjima. S obzirom na korištenje, hibridne zgrade kombiniraju različite namjene, a funkcije zgrade su mješovite. Novi hibridni oblici mogu potpuno oblikovati javni prostor, s naglaskom na pješačku orijentaciju urbanih zona. Hibridi postaju *socijalni kondenzatori* suvremenog grada, sadržavajući život, rad i rekreaciju na jednom mjestu. Potencijali hibridnih zgrada su formiranje javnog prostora, programatska jukstapozicija, dinamika presjeka, održivost i sloboda.

Prema Leen van Duinu, hibridne građevine razlikuju se od konvencionalnih tipologija zbog složene kombinacije i ispreplitanja različitih funkcija, prostornih tipova i konstruktivnih sustava. Na taj način olakšavaju mrežu novih odnosa predviđajući kulturu brzo mijenjajućih koalicija između svih vrsta društvenih organizacija. Ostavljaju prostor za eventualne nepredvidive promjene u zahtjevima smještaja. Ne konačni proizvod, već strategija dominira u dizajnu: cilj pronalaženja jasnog uzorka za svaku situaciju.

Sa pozornošću na urbanu dimenziju hibrida, ističući njegov potencijal kao *urbanistički marker*, on može biti katalizator koji vodi do urbane transformacije. Hibrid preuzima koncept grada kao otvorenog mjesta druženja i socijalizacije te generira taj koncept kao *urbani kondenzator*. Arhitenktonska intervencija smatra se kao strateški alat za potaknuti urbani razvoj. Dizajn hibridnih zgrada treba se oslanjati na njihovo urbano značenje i poziciju koju zauzimaju u povijesnom razvoju mjesta. Zbog toga je istraživanje grada i njegove povijesti važna komponenta programa.

Kako hibridnu gradnju treba koncipirati prema otvorenom i strateškom promišljanju, potreban je stupanj generičnosti u arhitektonskom pristupu kako bi se aktivirala sučeljavanja sa specifičnim urbanim uvjetima. Ovaj pristup također uvodi *vrijeme* kao varijablu dizajna, u smislu osiguravanja uvjeta za budući smještaj programa koji se mijenjaju.

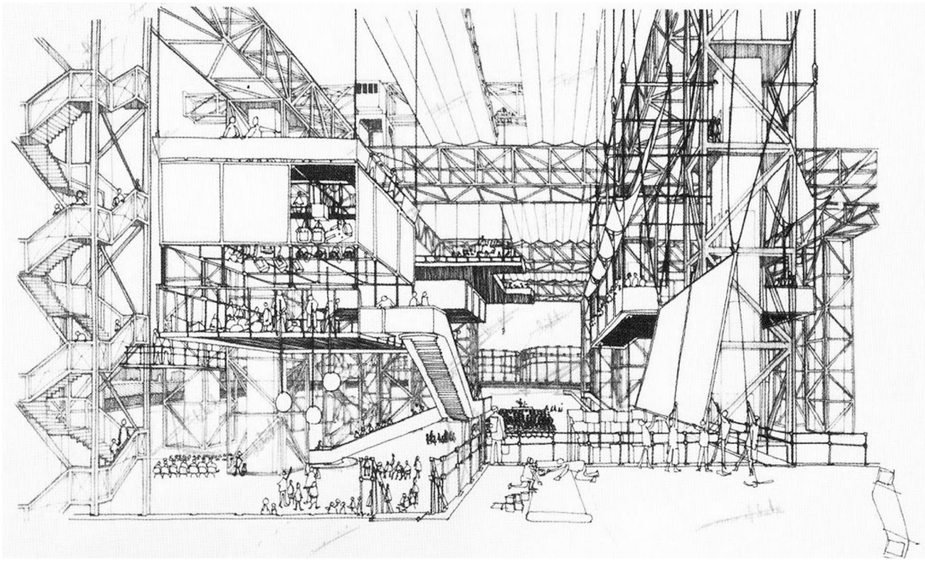

Cedric Price, *Fun Palace* 1960-65

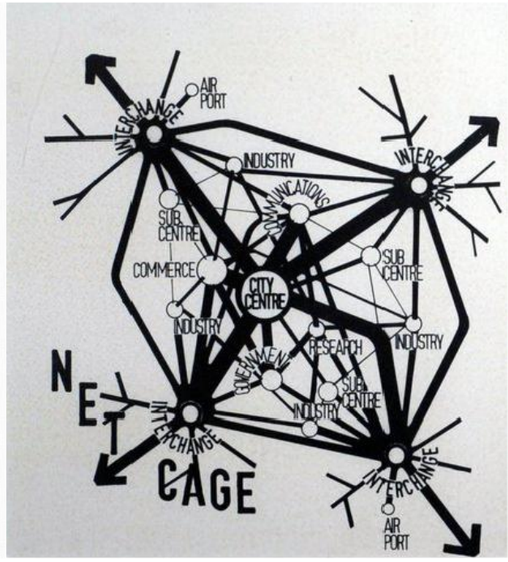

Archigram, *Instant city* 1968

HIBRID x VRIJEME

"*Like medicine (architecture) must move from the curative to the preventive.*"
-Cedric Price, *The Square Book* (1984)

Vrijeme kao četvrtu dimenziju arhitekture i promjenu kao njezin jedini istinski uvjet, zagovarao je i Cedric Price. Njegov rad zasniva se na radikalnim konceptualnim projektima u kojima zastupa ideju dinamične, prilagodljive arhitekture. Priceov pristup rezultat je uvjerenja kako su kretanje i promjena implicitni uvjeti okoline, stoga on odbacuje trajne prostore okamenjene za odredene namjene, ističući nepredvidljivost buduće uporabe i potrebu za adaptibilnošću. Ispitujući mogućnosti prerade, ekspanzije, redukcije i bezuvjetnog zastarijevanja arhitekture, on stvara pravila za njezinu prilagodbu uvjetima vremena i kretanja.

Ovakav pristup treba razmotriti i u slučaju Mostara. Je li stara zgrada banke okamenjena kao takva, ili će steći sposobnost mutiranja i prilagodbe novom vremenu i potrebama? Jako je važno postaviti pitanje koje je uvijek zanimalo Pricea - Pitanje zauzimanja prostora. Potrebe ljudi i potrebe grada uvijek će se mijenjati, a mi tu promjenu trebamo projektirati. Ono što će zauzeti prostor centralne gradske jezgre, treba ga zauzeti nesebično i transparetno. Potrebno je ostaviti mogućnost da neke nove buduće potrebe prerastu današnje, kao što je grad sada prerastao prošlost.

Ideju prostora koji je maksimalno transparetan, maksimalno transformabilan, Cedric Price utjelovio je u projektu Fun Palace. Projekt je višenamjenski kulturni centar komponiran od fiksnih i pokretnih dijelova, transformabilnih po želji sudionika (političke debate, gledanje zvijezda, film…). Boksevi mogu postajati veći ili manji, zastori se mogu micati i to sve ovisi o potrebama i programu koji taj fun park ima. Funkcija ovakvih struktura nije da zauzimaju prostor nego da, poput lokalne urbane akupunkture, stimuliraju dinamiku gradskog života.

Sličnim principima bavila se i grupa Archigram u brojnim svojim projektima, a jedan od njih je i *City Interchange*. *City Interchange* grad je budućnosti koji je cijeli sveden na čvorišta. Plan megastrukture koja se sastoji od centralnog čvora i transparentnih kanala koji se pružaju u svim smjerovima, ispod i iznad zemlje. Omogućava brzi transport i komunikacije izmedu udaljenih naseljenih zona, kao mega-prenositelj informacija. Vjeruju u grad kao cjeloviti organizam i u budućnost. Česta sintagma Archigrama je INSTANT CITY a dio nje misli da grad može nastati u hipu. Sav ovaj utopijski optimizam je pozitivan u ovo vrijeme; kao virus koji "zarazi" uspavani grad aktivnošću.

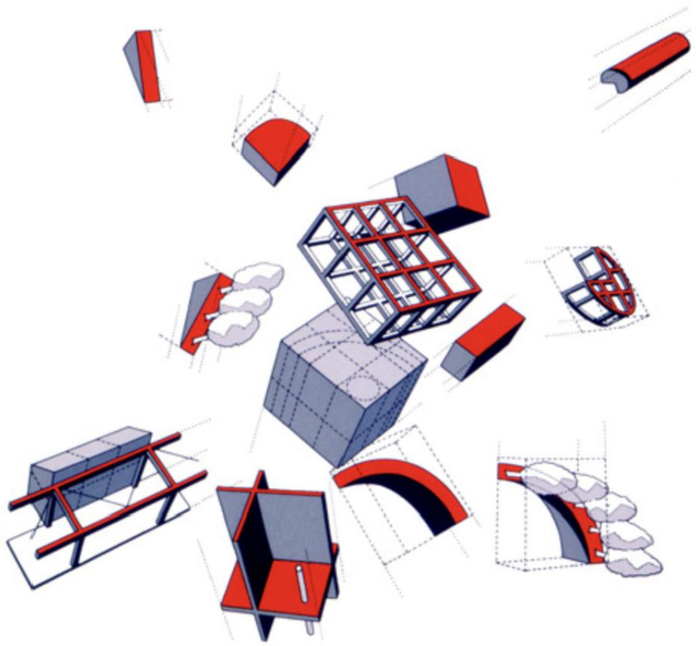

Bernard Tschumi, *Exploded Folie* 1984

ARHITEKTURA I DISJUNKCIJA

***disjunction**: dis-ˈjəŋ(k)-shən / a mere lack connection between two things / the act of disjoining or condition of being disjoined; separation, disunion*
-Webster's Dictionary

Tschumi nastoji pokazati da se složena arhitektura može organizirati bez pozivanja na tradicionalna pravila kompozicije, hijerarhije i reda. Tschumi koristi metodologiju Derridine dekonstrukcije kako bi posredovao *kontekstu* i *programu* sa suvremenim razumijevanjem teme na temelju vlastitih ideja o prostoru i programu. Tschumi je postavio tri postdekonstruktivističke strategije za dekonstrukciju sažetka koje su sve antifunkcionalne i antitradicionalne. Oni daju tumačenje kako se konvencije arhitekture u kombinaciji s konvencijama kinematografije, književne kritike, filozofije i psihoanalize mogu koristiti za rastavljanje i ponovno osmišljavanje arhitekture. Tri strategije glase;

Unakrsno programiranje: korištenje zadane prostorne konfiguracije za program koji za to nije namijenjen, odnosno korištenje crkvene zgrade za kuglanje. Slično tipološkom pomicanju: vijećnica unutar prostorne konfiguracije zatvora ili muzeja unutar strukture parkirališta.

Transprogramiranje: Kombiniranje dvaju programa, bez obzira na njihovu nekompatibilnost, zajedno s njihovim prostornim konfiguracijama.

Disprogramiranje: Kombiniranje dvaju programa, pri čemu potrebna prostorna konfiguracija programa A onečišćuje moguću konfiguraciju programa Band B. Novi program B može se izdvojiti iz sadržanih inherentnih proturječnosti u programu A, a potrebna prostorna konfiguracija B može se primijeniti na A.

Prolaženje kroz eseje prikupljene u ovoj knjizi neumoljiva je afirmacija: da nema arhitekture bez programa, bez akcije, bez događaja. U cjelini, ovi tekstovi ponavljaju da arhitektura nikada nije autonomna, nikad čista forma, a slično tome da arhitektura nije stvar stila i da se ne može svesti na jezik. Suprotstavljajući se precijenjenom pojmu arhitektonskog oblika, oni nastoje vratiti pojam funkcija i, točnije, ponovno opisati kretanje tijela u prostoru, zajedno s radnjama i događajima.

Projektiranje gradske jezgre Mostara odnosi se na projektiranje događaja, susreta i rehabilitacije društva. Samim tim, projektira se funkcija, a ne određena forma. Funkcija će dijelom pronaći sklonište u već postojećim formama, kroz unakrsno programiranje, a kombiniranjem transprogramiranja i disprogramiranja u novim formama ispuniti će se se sve dodatne potrebne funkcije. Nove forme zadržati će sposobnost mutiranja, kako bi u budućnosti mogle zadovoljiti nove funkcije i potrebe društva.

ZAKLJUČAK

Kako bi se stvorio dugoročni identitet grada, bitno je stvoriti *locus* centra grada. Pod tim razmišljanjem, bitno je unaprijed predvidjeti razdvajanje forme i funkcije u određenom momentu. Hertzbergerovom terminologijom, to nam ne daje za cilj formirati neutralne forme, ali je nužno projektirati interpretabilne forme. Možemo zaključiti da nema arhitekture bez programa, bez akcije, bez događaja. Ovakav pristup zadatku sadržavati će komponentu neizvjesnosti finalnog produkta, te sudjelovanje cijele zajednice u izgradnji spajanja.

Kako bismo došli do naših zaključaka, pogledali smo kroz povijest Mostara i istražili složenost sadašnje situacije. Pogledali smo ljušturu Mostarske prošlosti koja je ostala i danas kao i raspadnuti urbani život u njemu. Iako je slučaj Mostara u mnogim slučajevima jedinstven, mnogo toga se može naučiti iz iskustava drugih gradova koji su se suočili s društvenom tragedijom.

Cilj urbanistčko-arhitektonskog projekta je postići urbanu obnovu i revitalizaciju centralne gradske zone te ostvariti jedinstveni identitet koji trenutno nedostaje. Kao jedan od glavnih ciljeva je i postizanje suživota dviju sukobljenih strana grada, odnosno stvaranje prostora koji će potencirati spajanje. Neiskorišteni prostorni potencijal može ponuditi mogućnost za kulturno obrazovanje i rast, te prostore za upoznavanje i prihvaćanje različitosti. Ono što nas u ovom trenutku razdvaja, upravo je ono što nas može ujediniti u smislu pronalaska istog cilja, iste želje.

Arhitektonski pristup društvenoj koheziji gotovo je nužno poduhvat velikih razmjera. Kontra dosadašnjim naivnim i simboličkim pristupima liječenja zajednice, ovaj projekt nenametnuto će predvidjeti rehabilitaciju. Omogućiti će prostor u kojem urbana kohezija može rasti na spontan način.

LITERATURA

Alexander, Christopher (1977), *A Pattern Language: Towns, Buildings, Construction*, Oxford University Press

Calvino,Italo (1972), Invisible Cities, Harcourt Brace Jovanovich; izdanje 1978

Dovey, Kim (2016), *Urban Design Thinking: A Conceptual Toolkit*, Bloomsbury Academic

Fuji, Mihoyo (2018), *Toyo Ito and "Home for all" - Can people shape architecture?,* Interaction Green

Hammett, J., Wrigley, M. (2013), *The Architecture of Change: Building a Better World*

Harrouk, Christele (2020), *Beirut: Between a Threatened Architectural Heritage and a Traumatized Collective Memory*, ArchDaily

Hillier, B., Hanson J. (1984), *The Social Logic of Space*, Cambridge University Press; Reprinted izdanje 1997

Jacobs,Jane (1961), *The Death and Life of Great American Cities*, Vintage; Reissue izdanje 1992

Jordana, Sebastian (2013), *Superkilen masterplan designed by BIG + Topotek1 + Superflex Honored by AIA,* ArchDaily

Koolhaas, Rem (1978), *Delirious New York,* Thames and Hudson Ltd, London

Mačkić, Arna (2016), *Mortal Cities and Forgotten Monuments*, Park Books

Mumford, Lewis (1937), *What is a City*, Architectural Record

Per, A. F., Mozas, J., Arpa, J. (2011), *This is Hybrid: An Analysis of Mixed-Use Buildings,* a+t Architecture Publishers

Price, Cedric (1984), *The Square Book,* Academy Press, reprint od *Cedric Price: Works II*, izdanje 2003

Rossi, Aldo (1966), *The Acrchitecture of the City*, Oppositions Books; Paperback izdanje 1984

Rowe, C., Koetter, F. (1984), *Collage City*, MIT Press

Tschumi, Bernard (1994), *Architecture and Disjunction,* MIT Press izdanje 1996

Yassin, Nasser (2011), *City Profile: Beirut*, Cities

DIPLOMSKI RAD

SADRŽAJ

PROJEKTNO - PLANSKA DOKUMENTACIJA

Geodetska podloga.....39
Generalni urbanistički plan.....40
Ortofoto / oznaka čestica.....41
Katastar / situacija prije rata.....42

URBANISTIČKO RJEŠENJE

Situacija 1:1000/ postojeće stanje....43
Stvaranje identiteta ulice.....44
Koncept urbanizma.....45
Situacija 1:1000 / prijedlog.....48

ARHITEKTONSKO RJEŠENJE

Situacija 1:250/ postojeće stanje.....49
Koncept arhitektonskog rješenja.....50
Aksonometrija konstrukcije.....51
Situacija 1:250/ projektirano stanje...52
Tlocrt etaže -1.....53
Tlocrt prizemlja / neaktivni.....54
Tlocrt prizemlja / aktivni.....55
Tlocrt etaže +1.....56
Tlocrt etaže +2.....57
Tlocrt etaže +3.....58
Tlocrt etaže +4.....59
Tlocrt etaže +5.....60
Tlocrt etaže +6.....61
Tlocrt etaže +7.....62
Tlocrt etaže +8.....63
Tlocrt etaže +9.....64
Tlocrt etaže +10A.....65
Tlocrt etaže +10B.....66
Presjek 1-1.....67
Presjek 2-2.....68
Zapadno pročelje.....69
Istočno pročelje.....70
Sjeverno pročelje.....71
Južno pročelje.....72
Segment fasade 1:50.....73
3D vizualizacije.....74
Iskaz površina.....76

studentica KATARINA LOVRIĆ | ak. god 2021/2022 | mentor izv.prof.art. TOMA PLEJIĆ dipl.ing.arh. | konzultant za konstrukciju BORIS TROGRLIĆ, d.i.g.

S M 1 : 10 000

GEODETSKA PODLOGA MOSTARA

IZVOD IZ PROSTORNOG PLANA OPĆINE MOSTAR - DIO ODLUKE O PROVOĐENJU PLANA
br. 01-023-147/90 od 17.07.1990 god. (Sl. list Opštine Mostar br 11/90)

- CENTRALNI GRADSKI SADRŽAJI
- ŠUME, PARK ŠUME I PARKOVI
- ZAŠTITNI OBALNI POJAS
- INDIVIDUALNO STANOVANJE
- INDUSTRIJA, SERVISI I SKLADIŠTA
- ZONE SPECIJALNE NAMJENE
- GROBLJA ; R I i R II - REŽIMI IZGRADNJE
- ZONE REKREACIJE
- KOLEKTIVNO STANOVANJE
- GRANICA UŽEG URBANOG PODRUČJA

Ulica Ante Zuanića
Dom za gazdovanje
„Hit"
„Hit"
Ul. Dr. Safeta Mujića
Ulica Ante Zuanića
Ulica Moše Pijade
Veliki park
Ulica Vladimira Nazora
Gimnazija „Aleksa Šantić"
Omladinski dom
Ulica Krpića
Ulica Jakova Baruha Španca
KINO „Partizan"

NERETVA
Kralja Zvonimira
Kneza Domagoja
Mostarskog Bataljona
Bulevar Hrvatskih Branitelja
Bulevar Narodne Revolucije
GRADSKA ŠETNICA
15%
106.00
106.80
106.80
106.80
106.30
101.77
106.77
P+9
P+1
Po+P
P+3
P+4
P+2
P+5
P
106 mnv = ± 0.00 m
obuhvat arhitektonskog rješenja

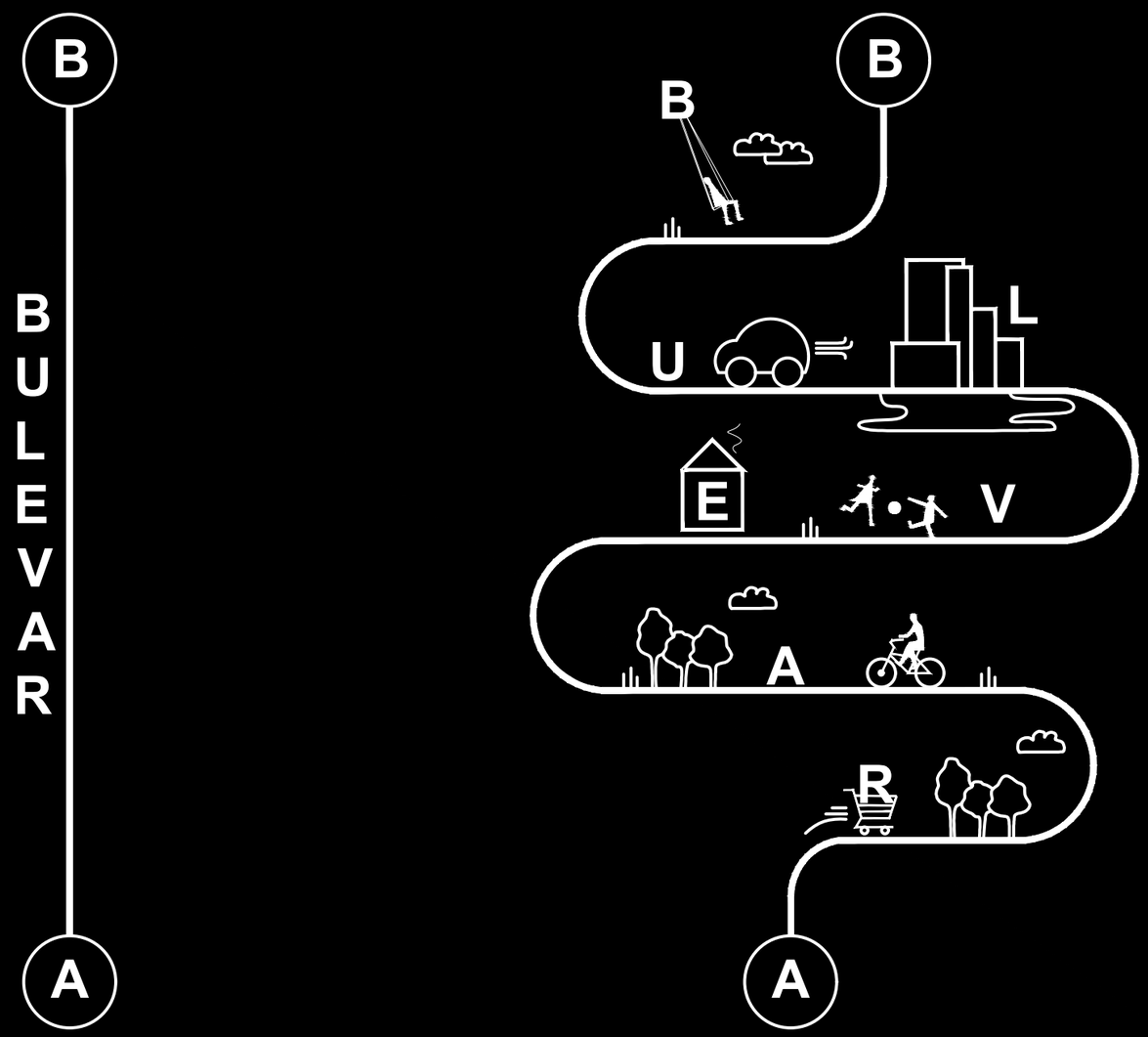
B
B U L E V A R
A
B
B
U
L
E
V
A
R
A

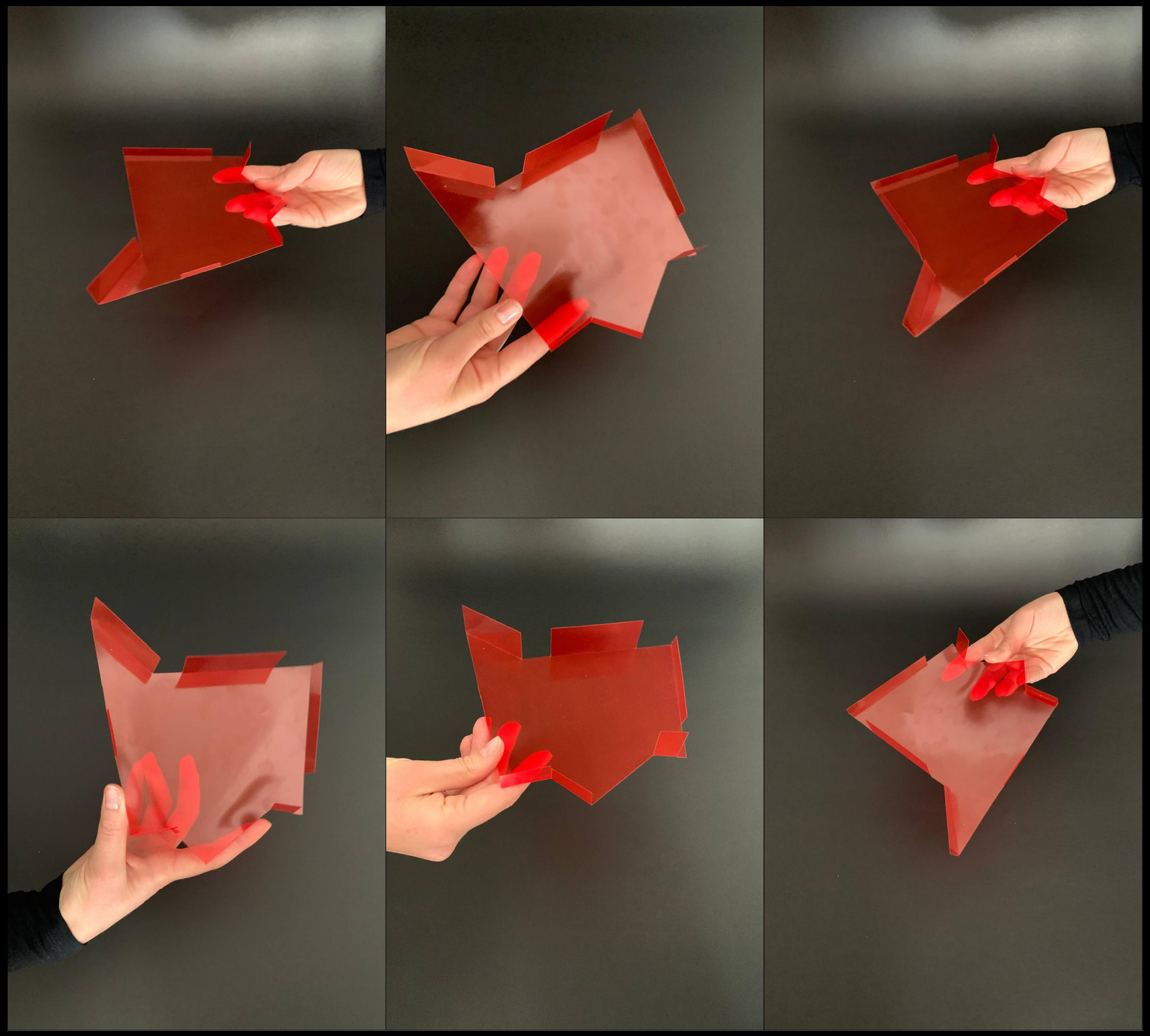

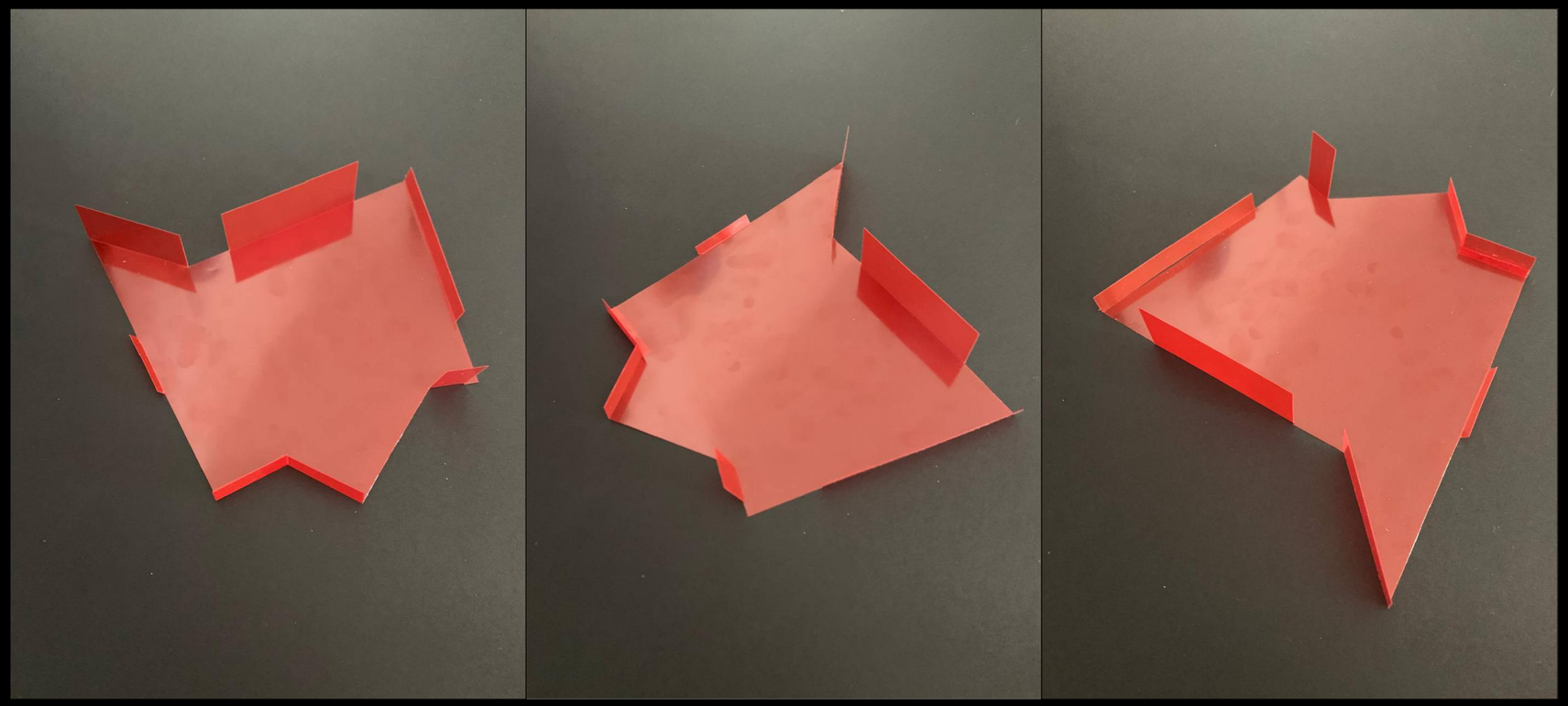

Osnovna ideja stvaranja trga je stvaranje sigurnosti, pripadnosti i zajedništva. Projektirajući trg kao dnevni boravak grada, formira se void kao puni prostor sa fasadama. Fasade trga se pretapaju u nove sadržaje poput knjižnice, kazališta, doma mladih i dr., te postaju kulise novih dešavanja, stvaraju sjene i hlad ili propuštaju sunce. Vežući na sebe sve glavne prometnice, trg postaje čvrsto središte grada.

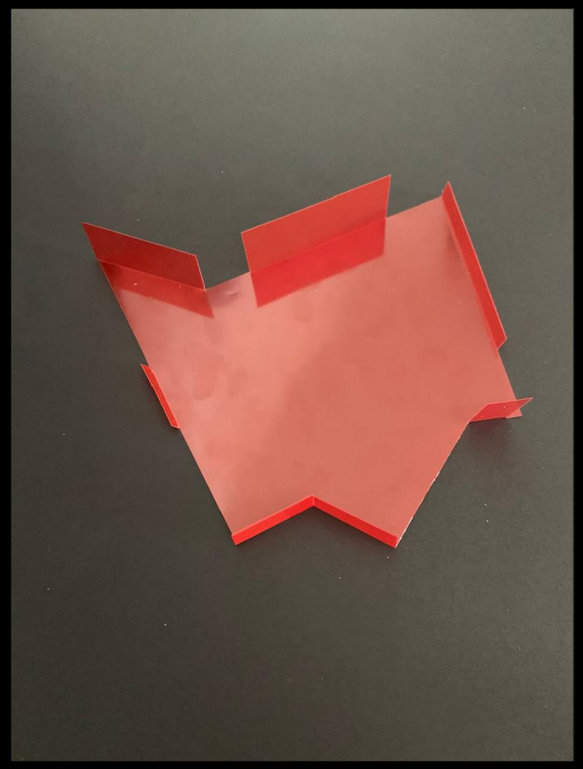

studentica KATARINA LOVRIĆ | ak. god 2021/2022 | mentor izv.prof.art. TOMA PLEJIĆ dipl.ing.arh. | komentorica ANA ŠVERKO d.i.a. | konzultant za konstrukciju BORIS TROGRLIĆ, d.i.g. | M 1 : 1000 |

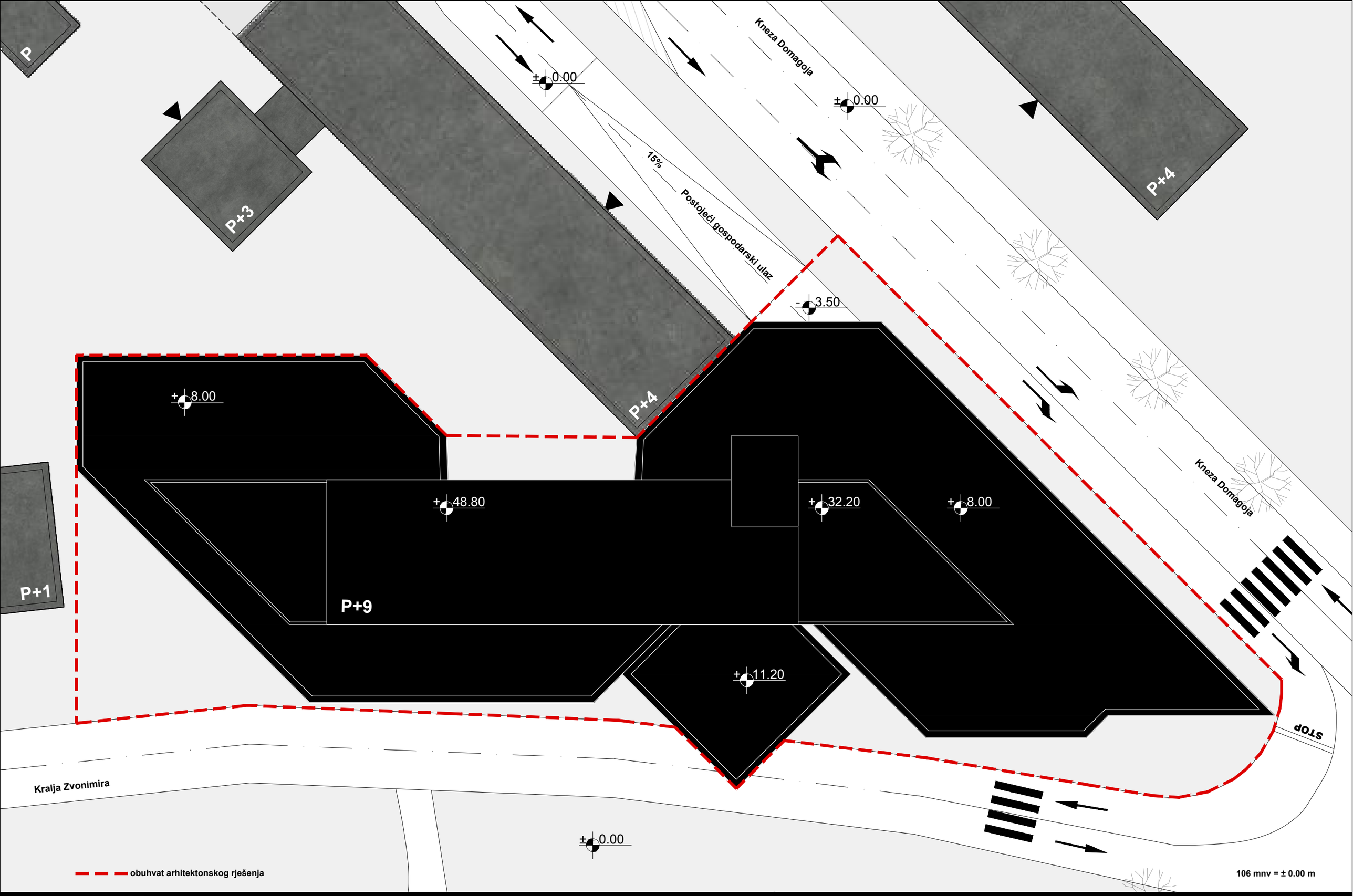
P
P+3
P+4
P+4
P+1
P+9
Kneza Domagoja
Kneza Domagoja
Postojeći gospodarski ulaz
15%
±0.00
±0.00
-3.50
+8.00
+48.80
+32.20
+8.00
+11.20
±0.00
Kralja Zvonimira
STOP
obuhvat arhitektonskog rješenja
106 mnv = ± 0.00 m

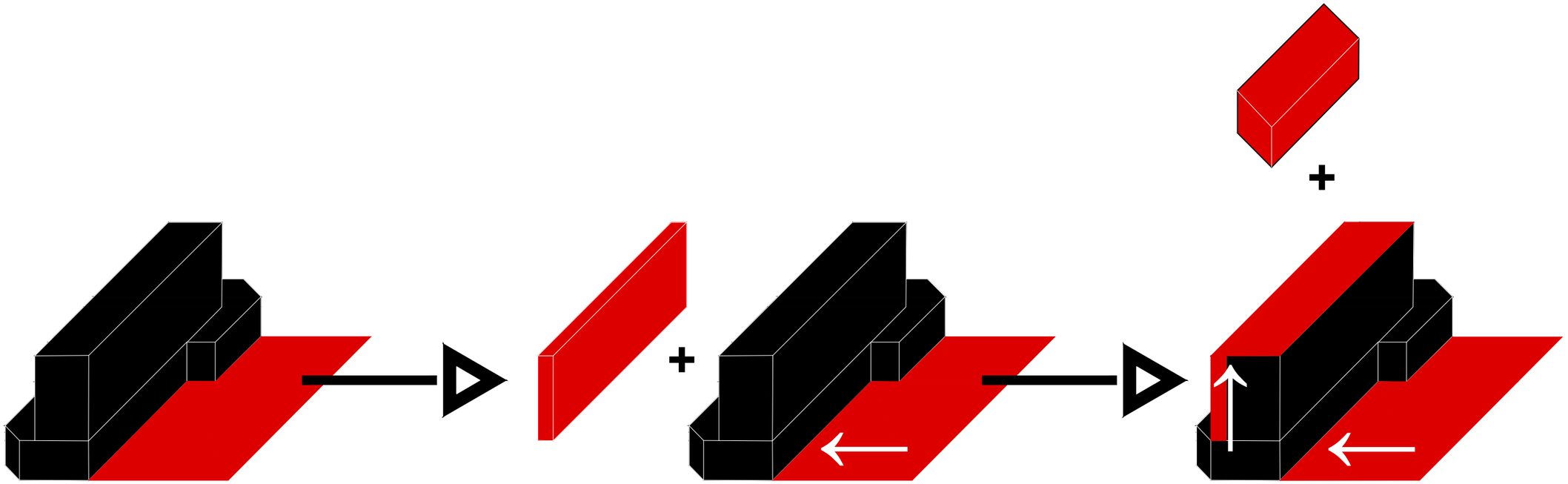

KORAK 1

Novi trg u izravnoj je vezi sa kućom, te se propušta kroz nju. Horizontalni parter izdiže se kroz vertikalni vrt - social glue. U nju će biti smješteni svi servisni prostori, uobičajeno zanemareni u razmatranju interakcije. Servisni prostori isprepleteni vanjskim prostorima za odmor, stvoriti će dobar odnos sa kućama u neposrednom kontaktu, poput filtera. Novi služeći prostor, u neprestanoj je korespondenciji sa slobodnim služenim prostorom, koji postaje maksimalno fleksibilan.

KORAK 2

Nakon provlačenja kroz social glue, horizontalni parter se ponovno javlja na novoj razini. Na trenutno neprohodni krov, nadodaje se novi reper u prostoru i sila privlačnosti. Svjetleći novi početak na vrhu grada označiti će prvu prekretnicu u koraku ka spajanju grada. Primajući na sebe razne mogućnosti sadržaja, isto će tako i odašiljati signale nazad u grad. Kao prva kuća u faznom planu, ona će privremeno preuzeti ulogu svih budućih izgradnji, te time kuća postaje mali grad nabijenih atmosfera.

ZATEČENO

Konstrukcija postojeće zgrade je izvedena kao armirano-betonski skelet sa resterom 4,4 x 9m i 6 x 9m. Postojeći stupovi dimenzija su 40 x 40cm i 40x60cm. Projektirana je za namjenu banke, te je iz tog razloga prostor podijeljen betonskim zidovima. Međukatna konstrukcija izvedena je od betonskih ploča. Na pročeljima gornjih etaža naglašene su vertikale betonskih parapeta, a u prizemlju se izmjenjuju prazni i puni betonski dijelovi. Uvlačenjem gornjih etaža, stvaraju se otvorene terase koje nisu bile prohodne. Krovna površina također je neprohodna. Razina -1 ima svoj kolni pristup.

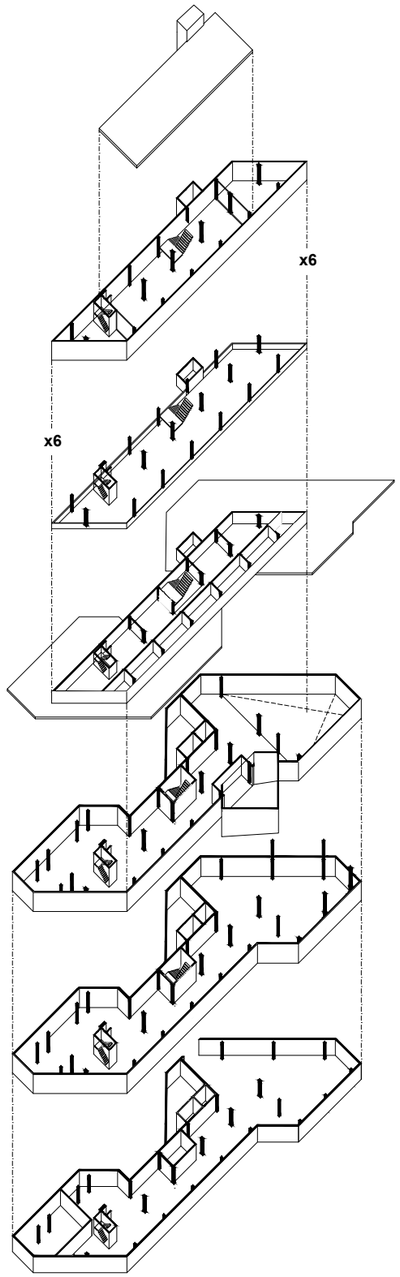

KORAK 1

Uklanjanjem svih postojećih zidova i zamjenom stupovima, u potpunosti se prelazi na skeletnu konstrukciju. Na taj način dobiva se maksimalno fleksibilan prostor i oslobađa se fasada koja će u kasnijoj razradi biti interpretirana. Postojeći stupovi ojačavaju se prema proračunu, te se dodaju grede kako bi se osigurali statički uvjeti. Zadržava se jezgra sa liftom i postojeće stubište, dok se neadekvatne evakuacijske komunikacije uklanjaju. Dodaju se novi evakuacijski izlazi koji kvalitativno i kvantitativno zadovoljavaju protupožarne uvjete. Uglavnom se smještaju van gabarita postojeće kuće, kako bi se povećala korisna tlocrtna površina.

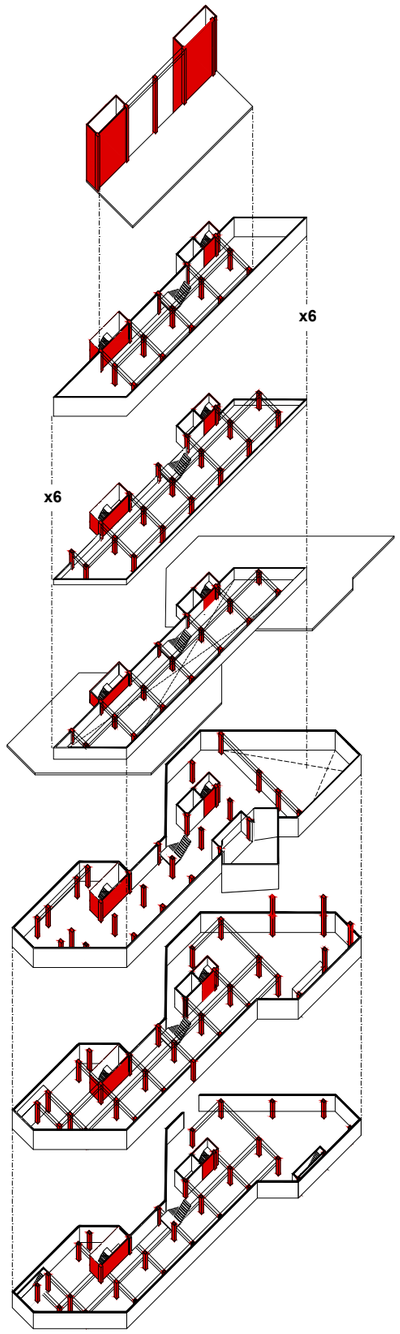

KORAK 2

Volumen nadogradnje "kopča" se na postojeći volumen sa stražnje fasade, te se dodaju AB stupovi za formiranje njegovih gabarita. U njega će biti umetnute kom. jezgre, sanitarije i servisni prostori, svi zajedno isprepleteni kroz filter prostora za odmor i interakciju. Novi i stari volumen djeluju kao služeći i služeni prostor, u neprestanoj korespondenciji. Aktiviraju se krovne površine i dodaje se novi "svjetleći" volumen, koji postaje reper u prostoru i odašiljač signala. Formiranjem novog volumena čelikom, kroz materijalnost se odražava jasna razlika postojeće kuće i novog vremena, koje se na nju veže kao parazit.

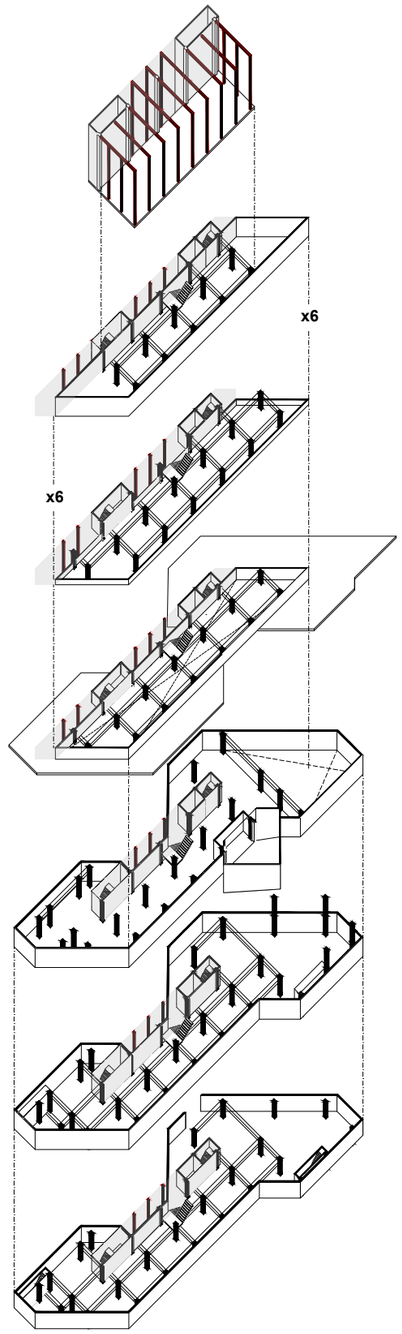

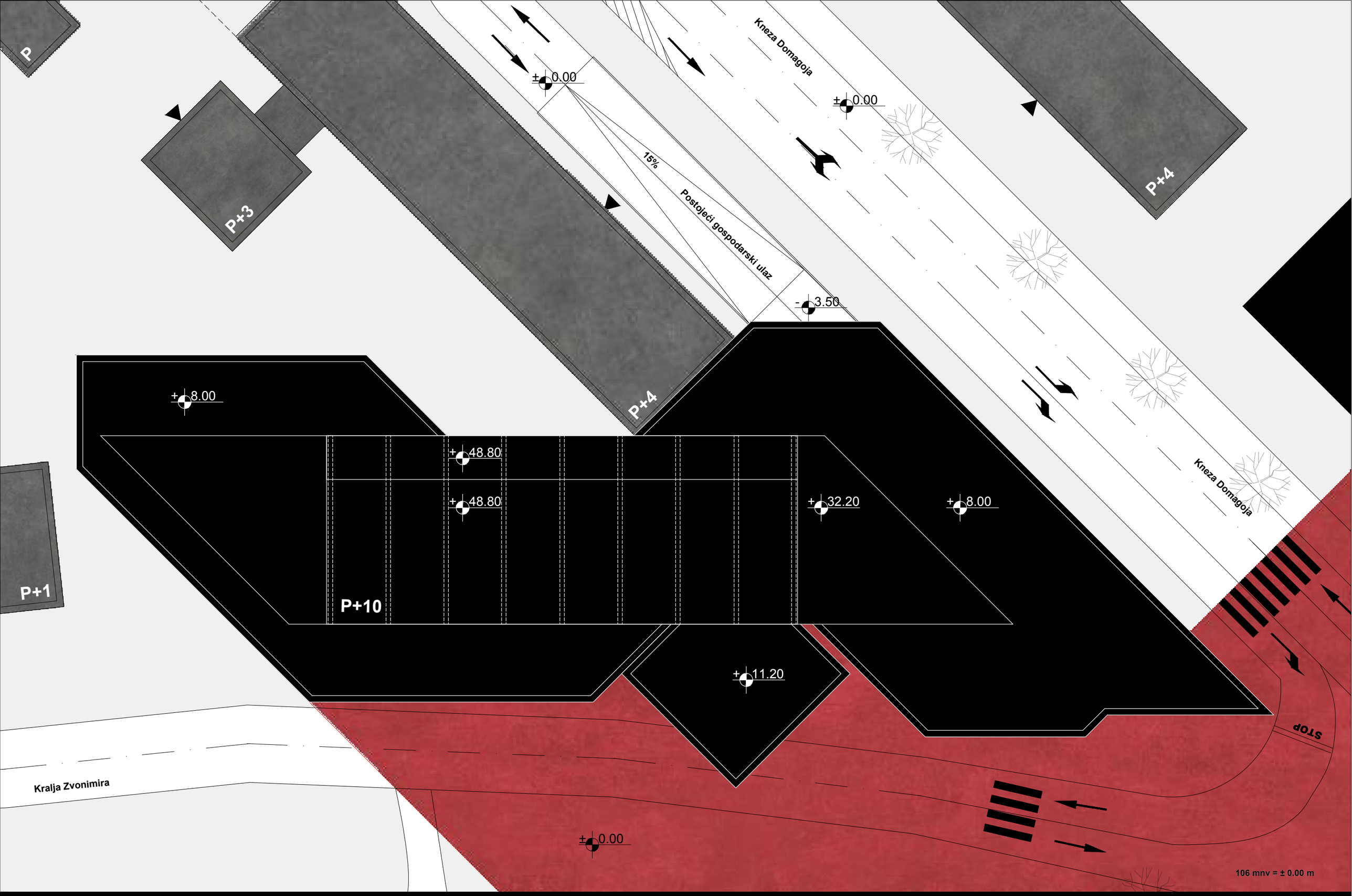
P
P+3
P+4
P+4
P+1
P+10
Kneza Domagoja
Kneza Domagoja
Kralja Zvonimira
15%
Postojeći gospodarski ulaz
±0.00
±0.00
-3.50
+8.00
+48.80
+48.80
+32.20
+8.00
+11.20
±0.00
STOP
106 mnv = ± 0.00 m

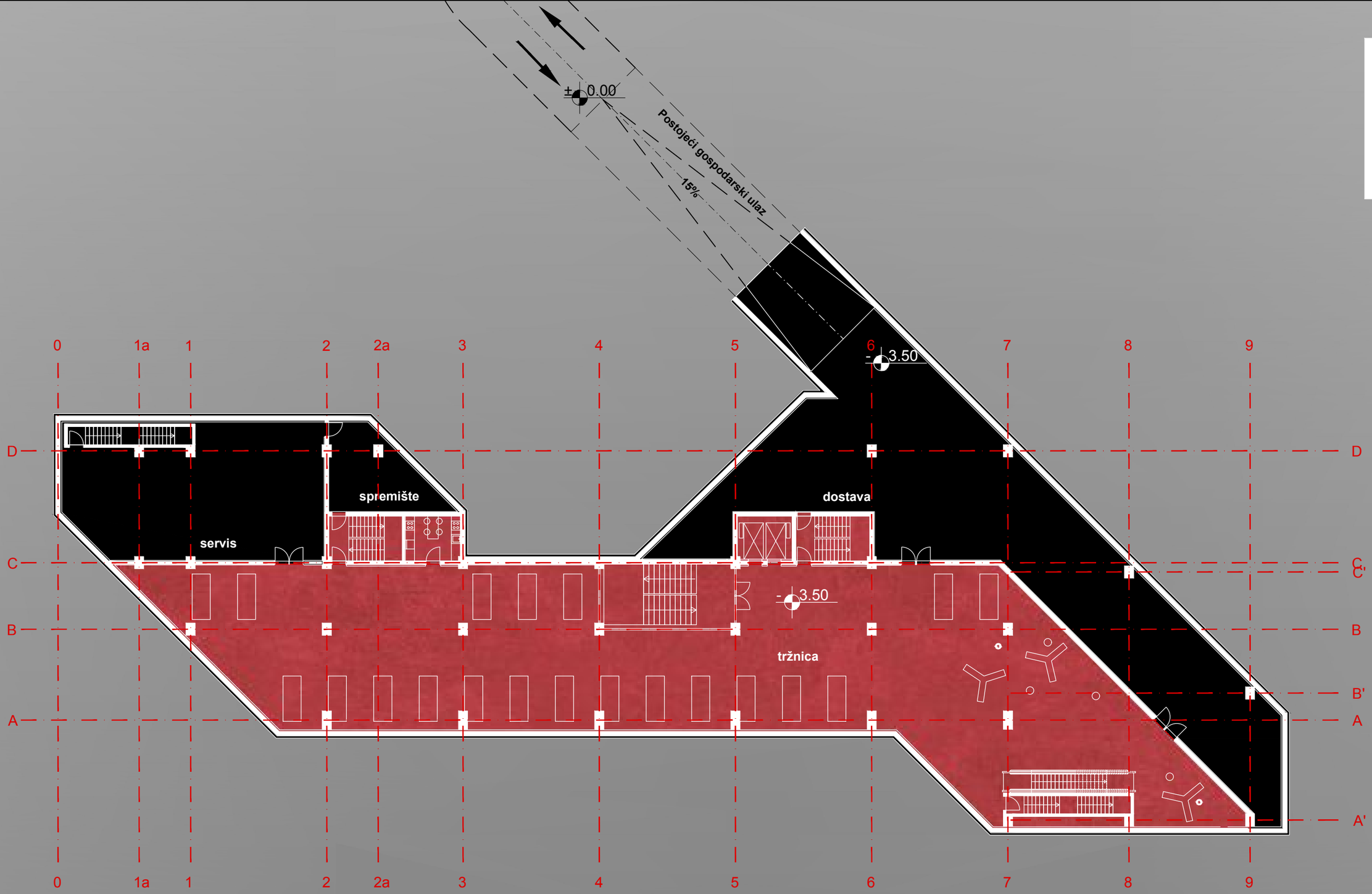
±0.00
Postojeći gospodarski ulaz
15%
-3.50
spremište
servis
dostava
-3.50
tržnica
0
1a
1
2
2a
3
4
5
6
7
8
9
A
B
C
D
A'
B'
C'

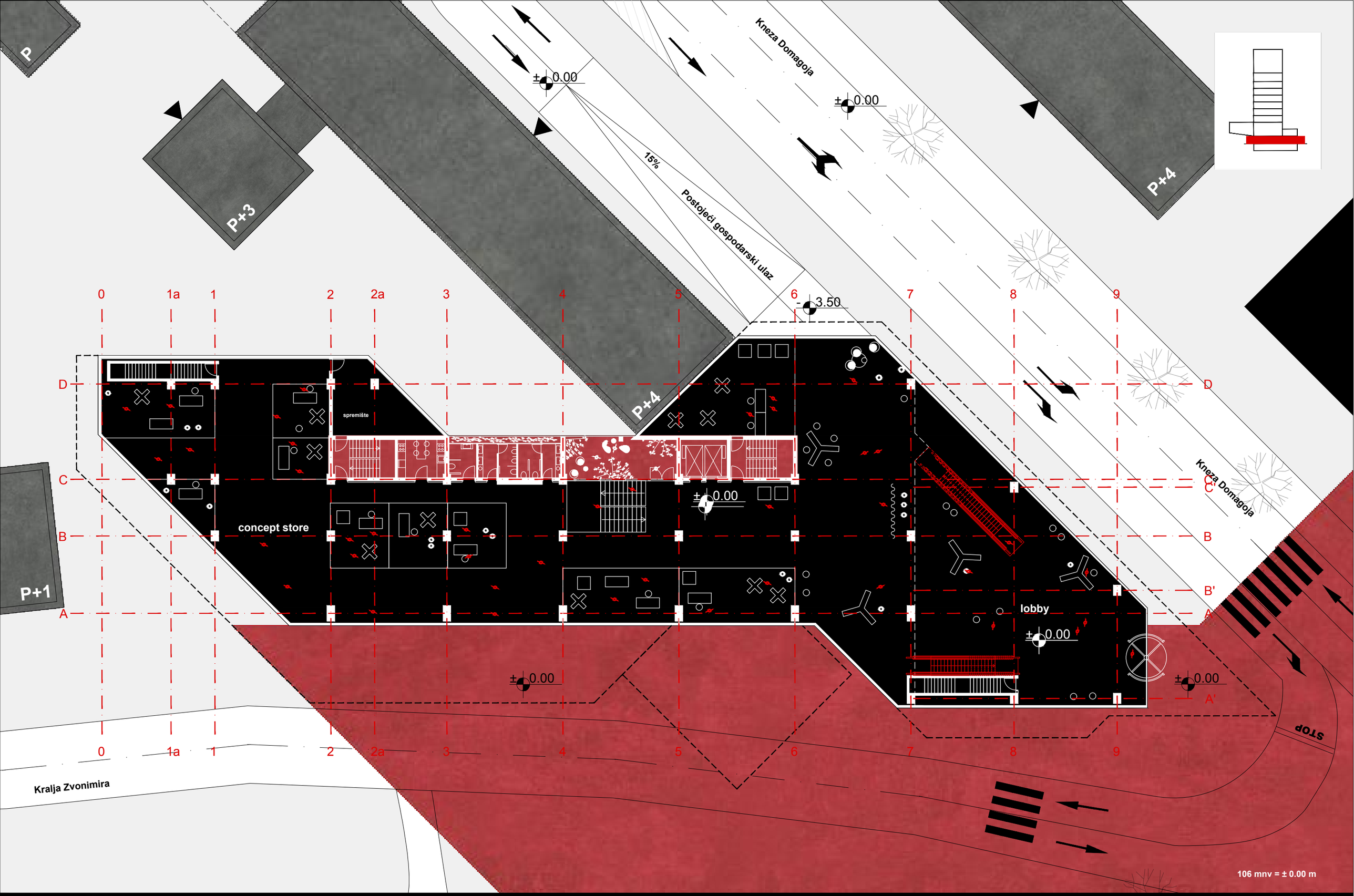
P
P+3
P+4
P+1
Kneza Domagoja
±0.00
15%
Postojeći gospodarski ulaz
-3.50
0
1a
1
2
2a
3
4
5
6
7
8
9
A
B
C
D
A'
B'
C'
spremište
concept store
lobby
Kralja Zvonimira
STOP
106 mnv = ± 0.00 m

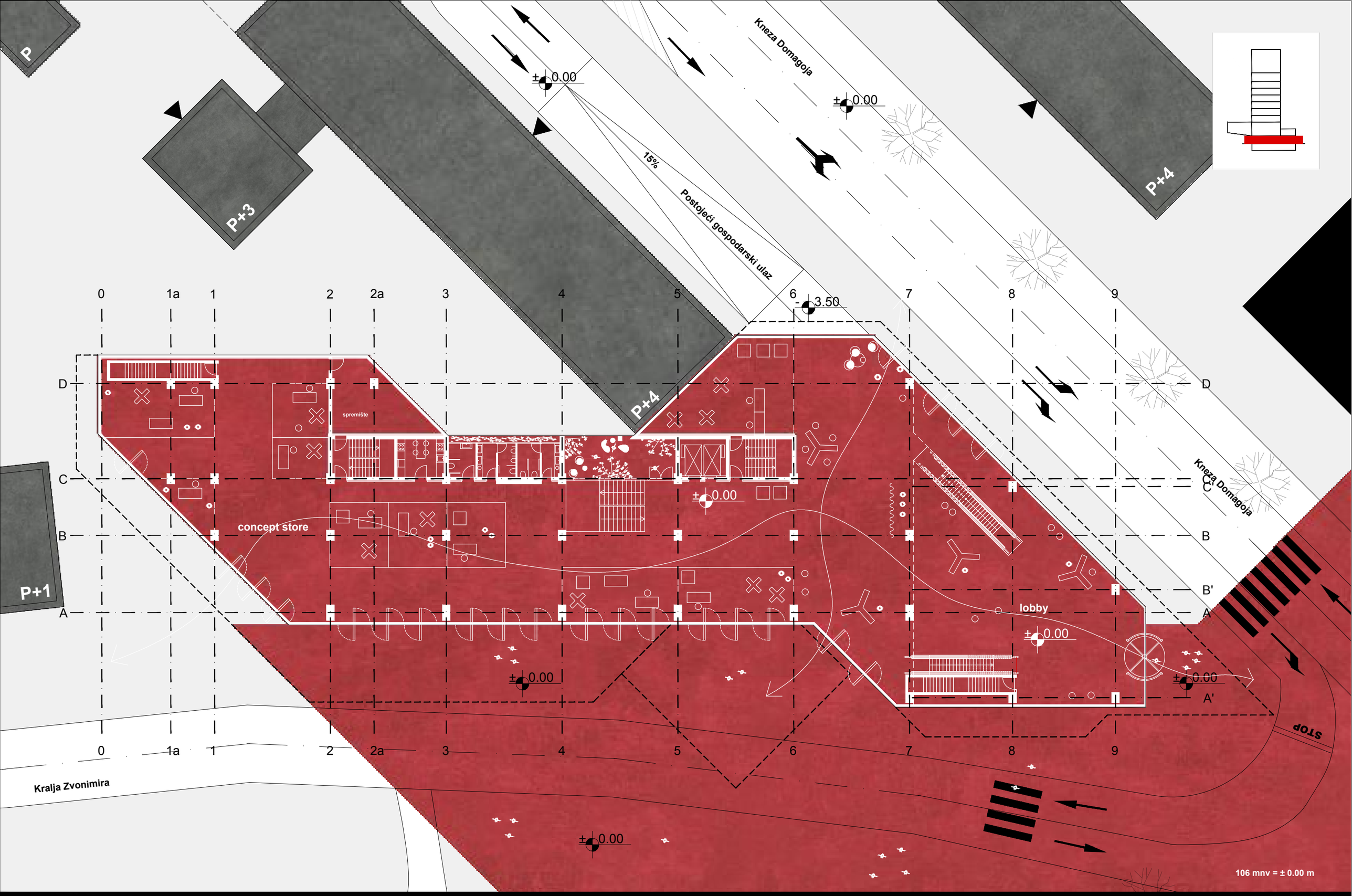
P
P+3
P+4
P+1
Kneza Domagoja
Kralja Zvonimira
15%
Postojeći gospodarski ulaz
±0.00
-3.50
spremište
concept store
lobby
STOP
0
1a
1
2
2a
3
4
5
6
7
8
9
A
A'
B
B'
C
C'
D
106 mnv = ± 0.00 m

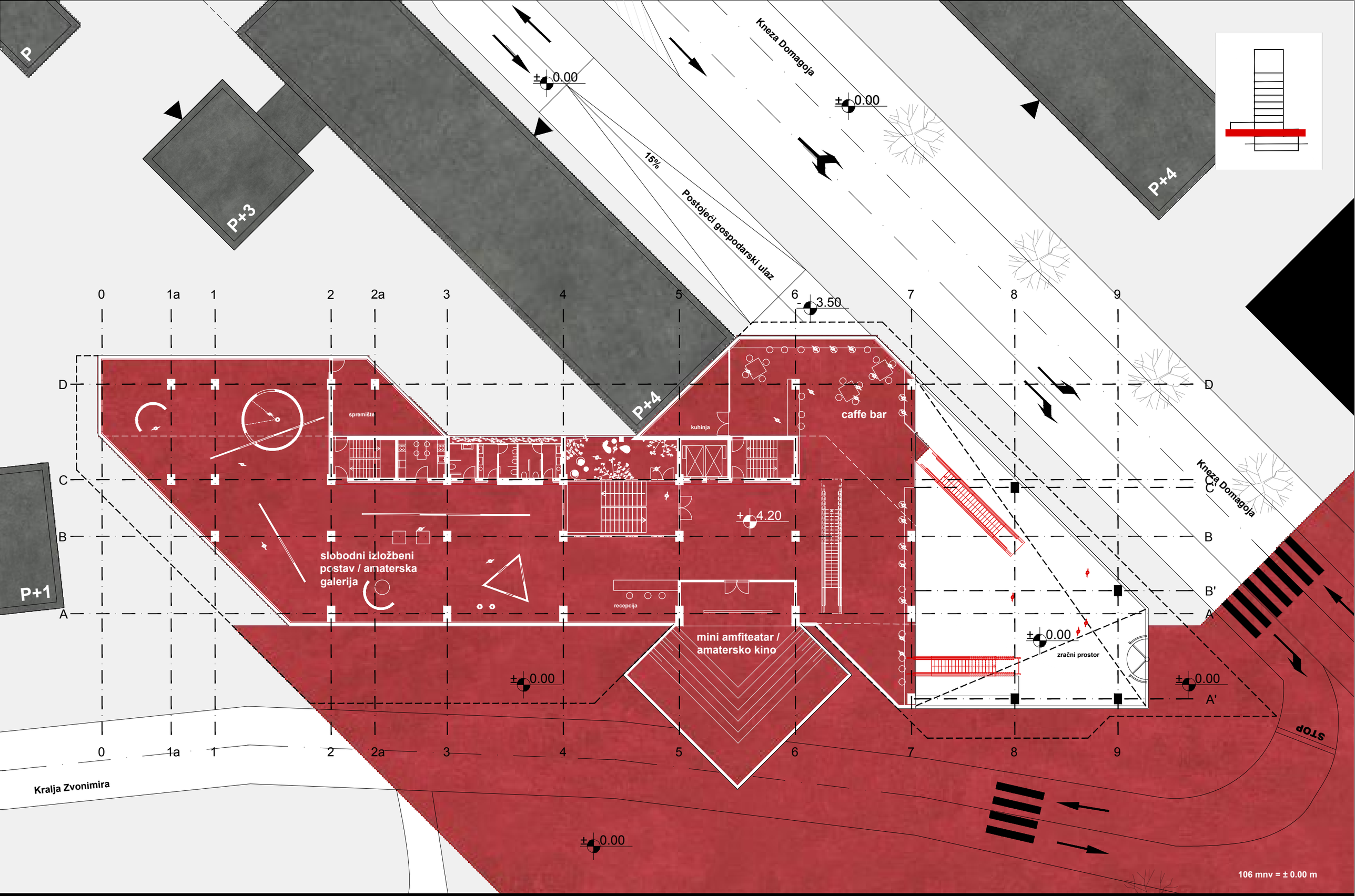
P
P+3
P+4
P+1
Kneza Domagoja
±0.00
15%
Postojeći gospodarski ulaz
-3.50
spremište
kuhinja
caffe bar
+4.20
slobodni izložbeni postav / amaterska galerija
recepcija
mini amfiteatar / amatersko kino
zračni prostor
Kralja Zvonimira
STOP
0
1a
1
2
2a
3
4
5
6
7
8
9
A
A'
B
B'
C
D
106 mnv = ± 0.00 m

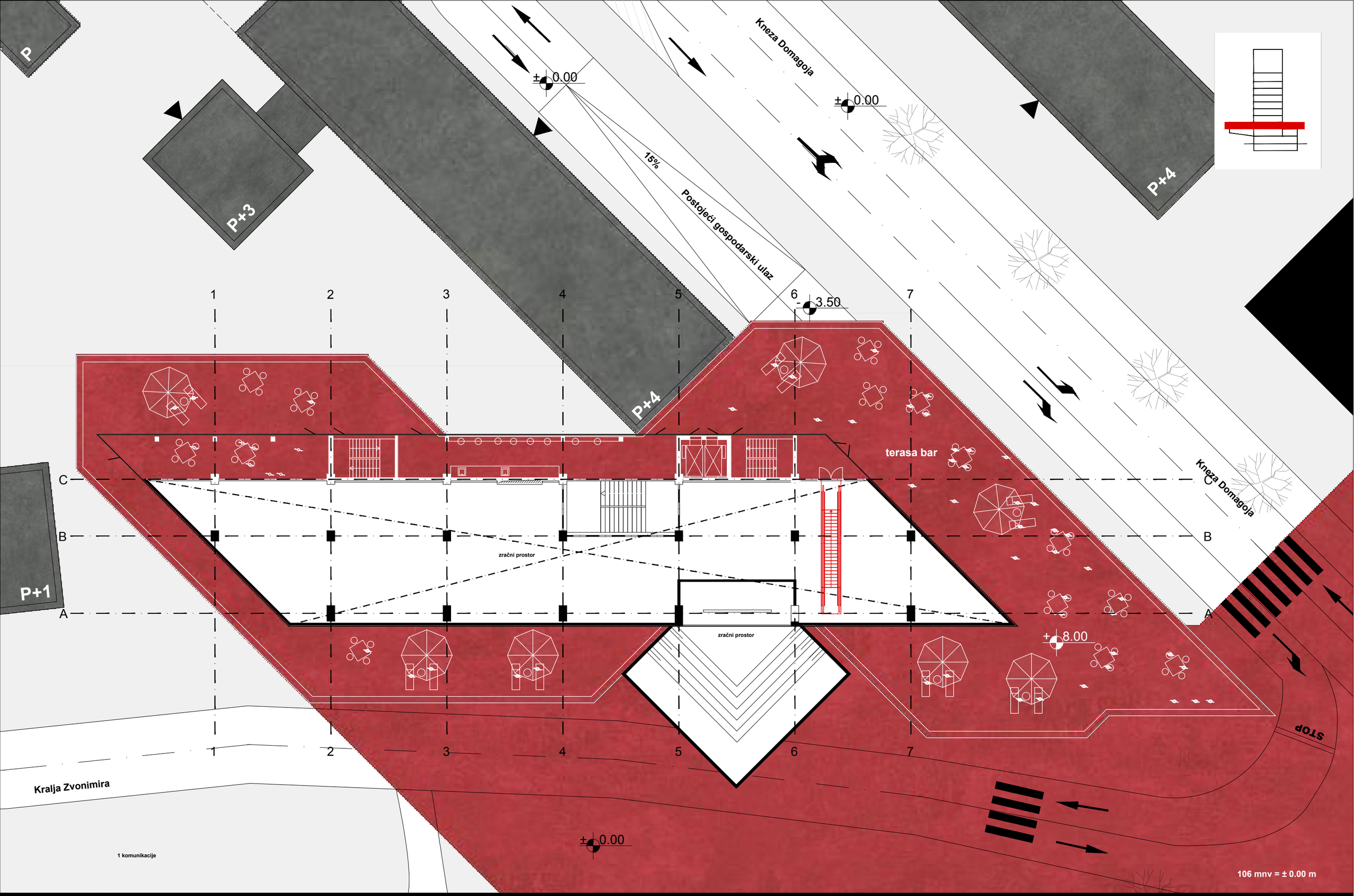

studentica KATARINA LOVRIĆ | ak. god 2021/2022 | mentor izv.prof.art. TOMA PLEJIĆ dipl.ing.arh. | konzultant za konstrukciju BORIS TROGRLIĆ, d.i.g. | M 1 : 250 | TLOCRT ETAŽE +2 | TERASA 57

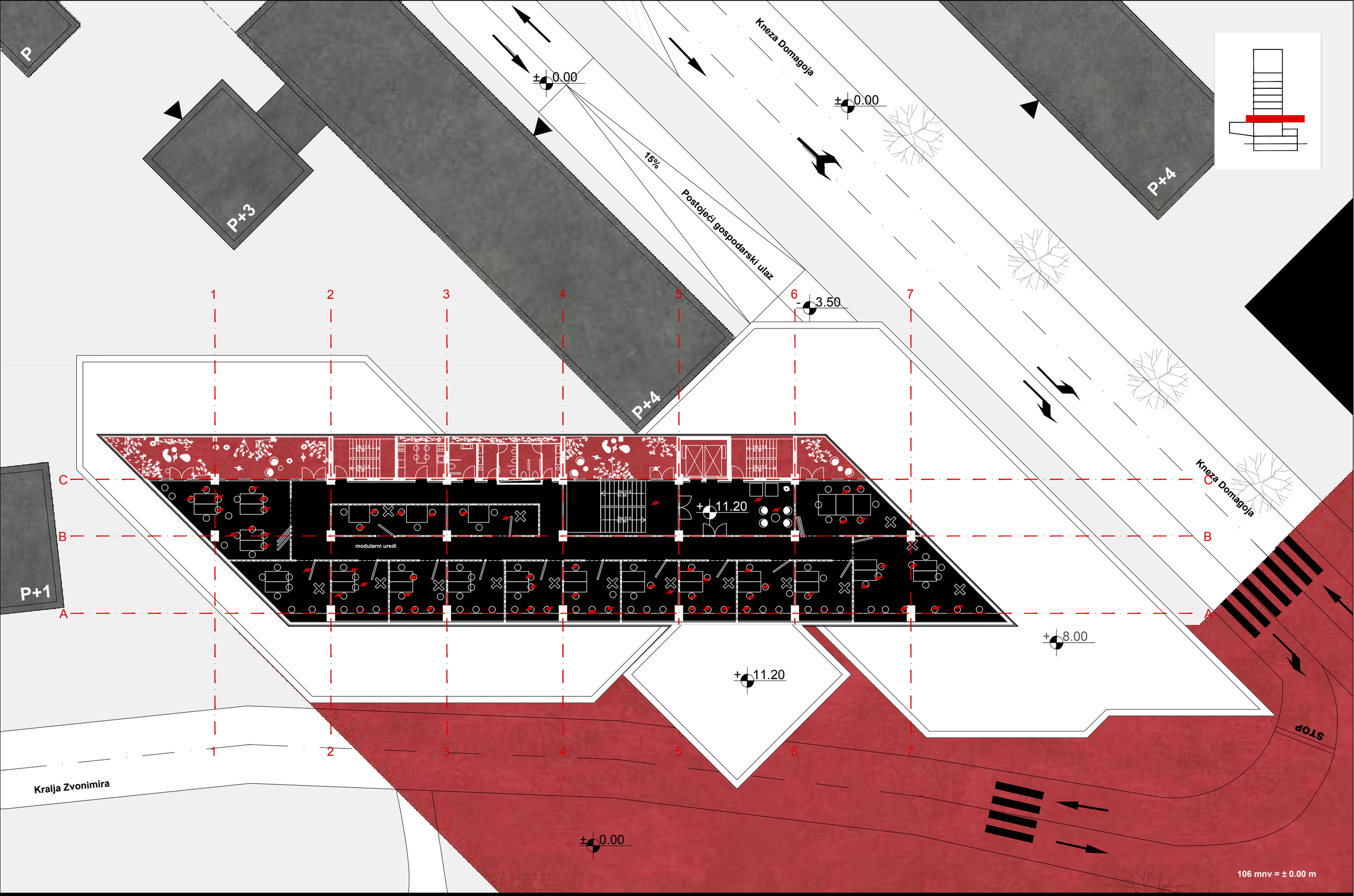

studentica KATARINA LOVRIĆ | ak. god 2021/2022 | mentor izv.prof.art. TOMA PLEJIĆ dipl.ing.arh. | konzultant za konstrukciju BORIS TROGRLIĆ, d.i.g. | M 1 : 250 | TLOCRT ETAŽE +3 58

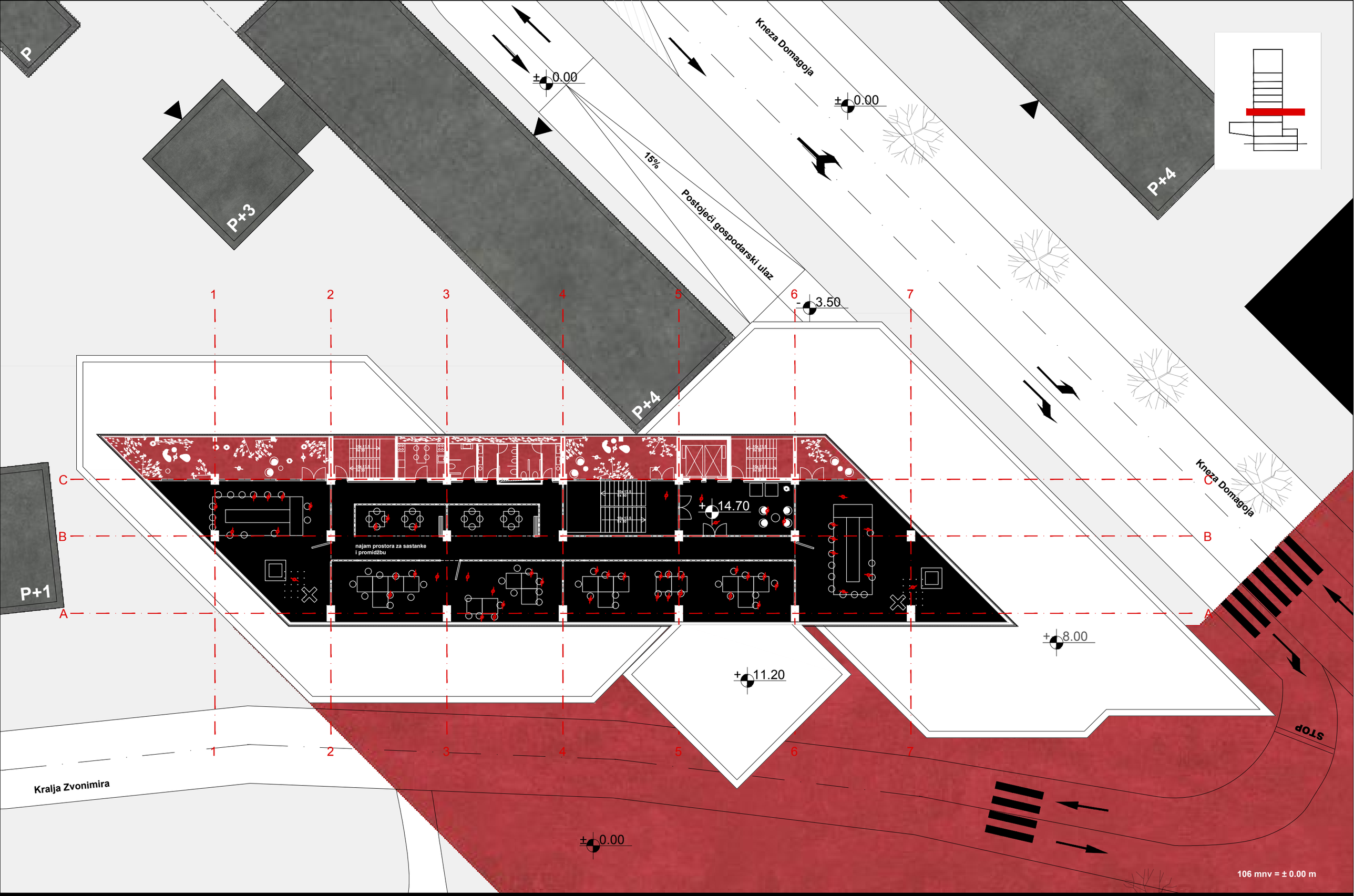

studentica KATARINA LOVRIĆ | ak. god 2021/2022 | mentor izv.prof.art. TOMA PLEJIĆ dipl.ing.arh. | konzultant za konstrukciju BORIS TROGRLIĆ, d.i.g. | M 1 : 250 | TLOCRT ETAŽE +4 59

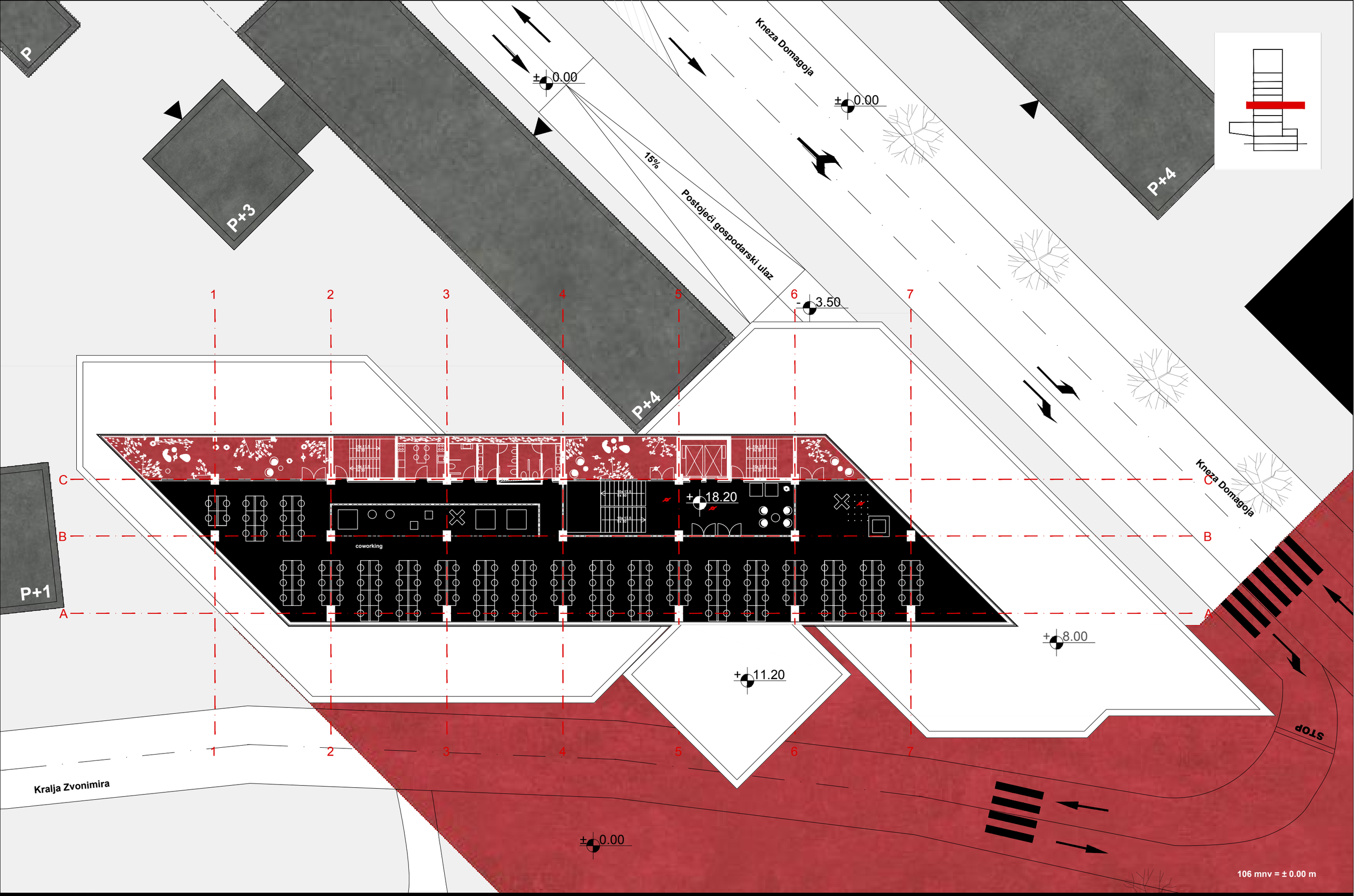
P
P+3
P+4
P+4
P+1
Kneza Domagoja
Kneza Domagoja
Kralja Zvonimira
STOP
15%
Postojeći gospodarski ulaz
±0.00
±0.00
-3.50
+18.20
+11.20
+8.00
±0.00
coworking
1
2
3
4
5
6
7
A
B
C
106 mnv = ± 0.00 m

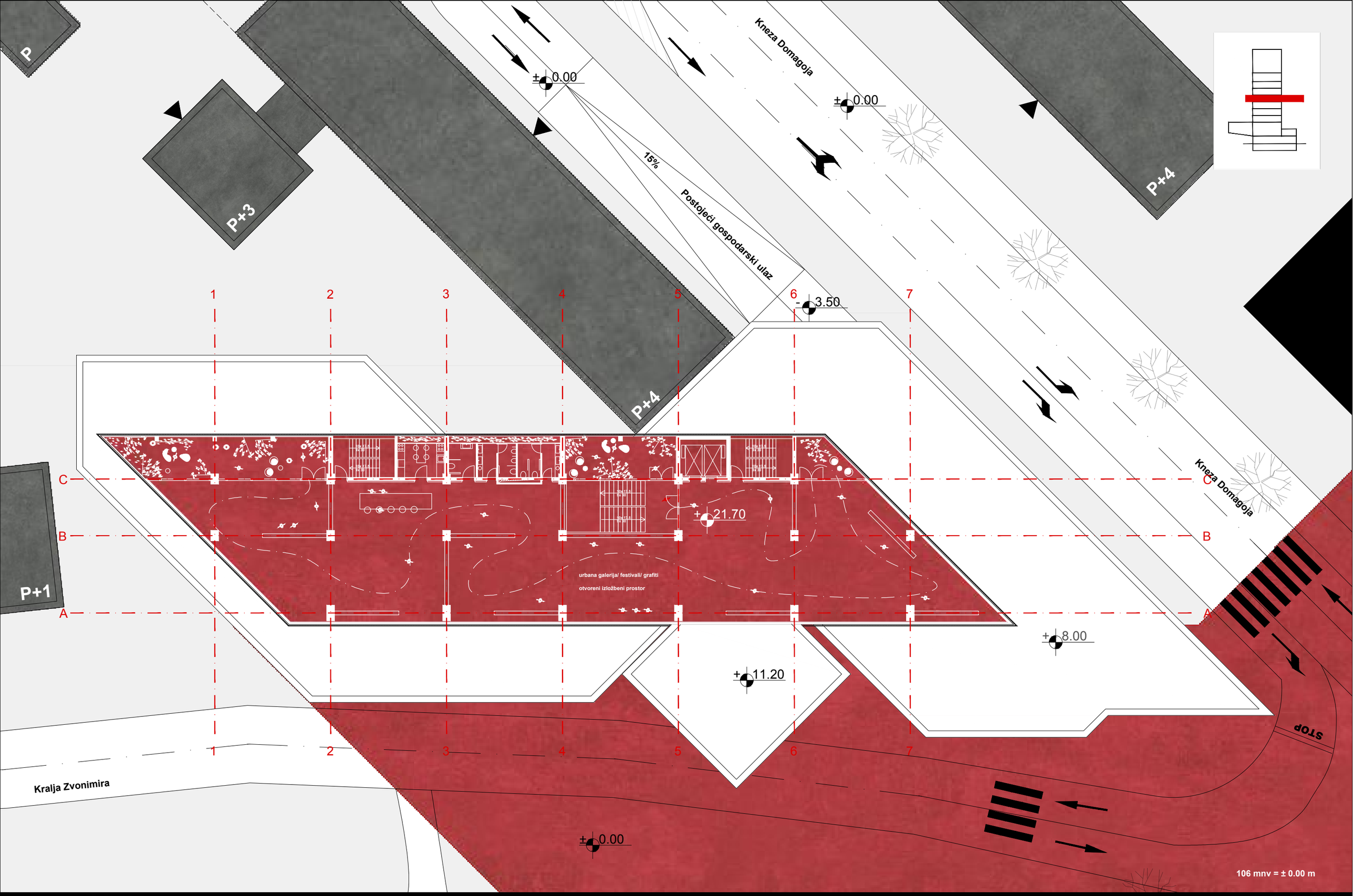
P
P+3
P+4
P+4
P+1
Kneza Domagoja
Kneza Domagoja
Kralja Zvonimira
±0.00
±0.00
15%
Postojeći gospodarski ulaz
-3.50
+21.70
+11.20
+8.00
±0.00
urbana galerija/ festivali/ grafiti
otvoreni izložbeni prostor
STOP
1
2
3
4
5
6
7
A
B
C
106 mnv = ± 0.00 m

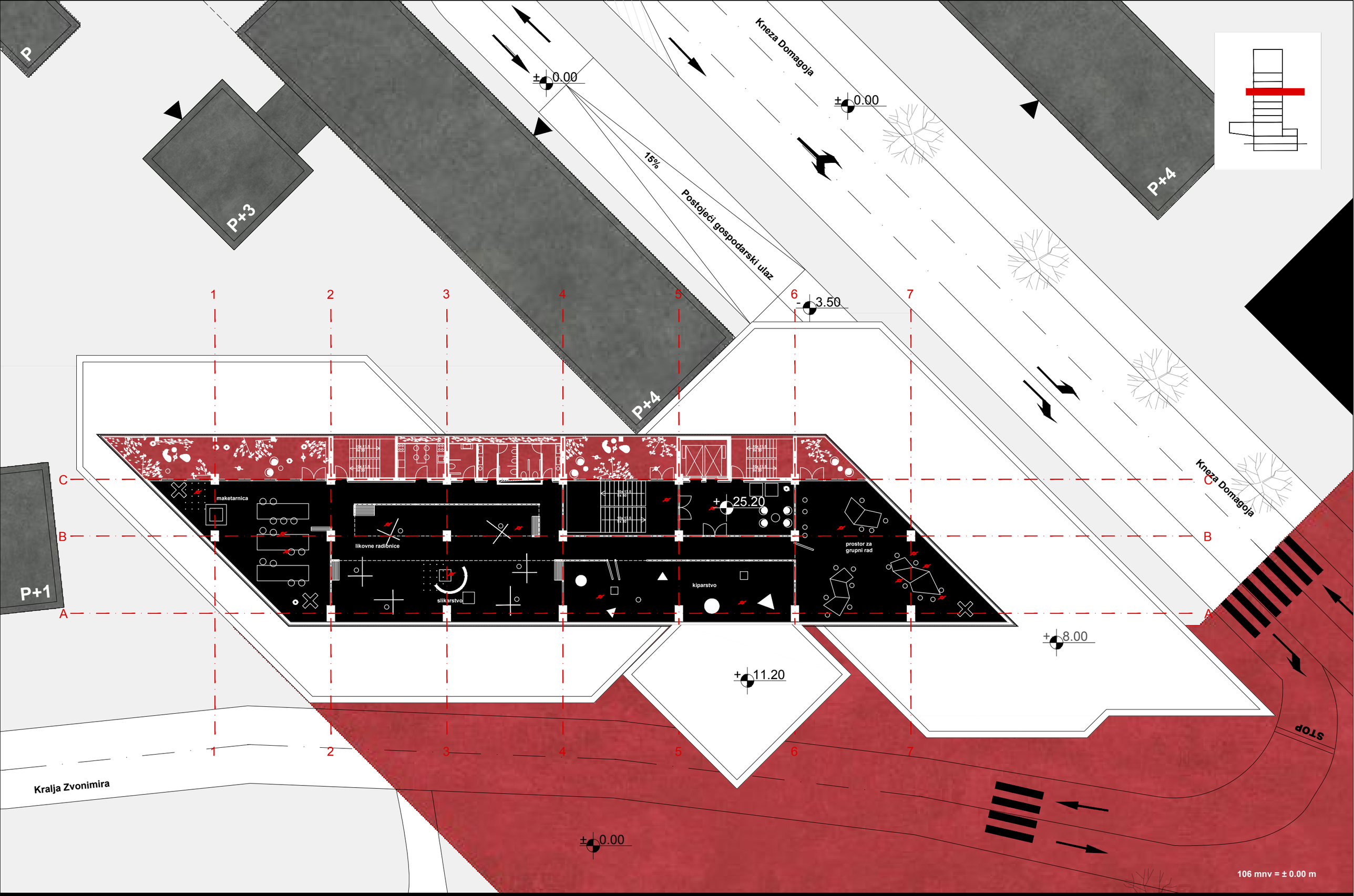
P
P+3
P+4
P+4
P+1
Kneza Domagoja
Kneza Domagoja
Kralja Zvonimira
STOP
±0.00
±0.00
15%
Postojeći gospodarski ulaz
-3.50
+25.20
+8.00
+11.20
±0.00
1
2
3
4
5
6
7
A
B
C
maketarnica
likovne radionice
slikarstvo
kiparstvo
prostor za grupni rad
106 mnv = ± 0.00 m

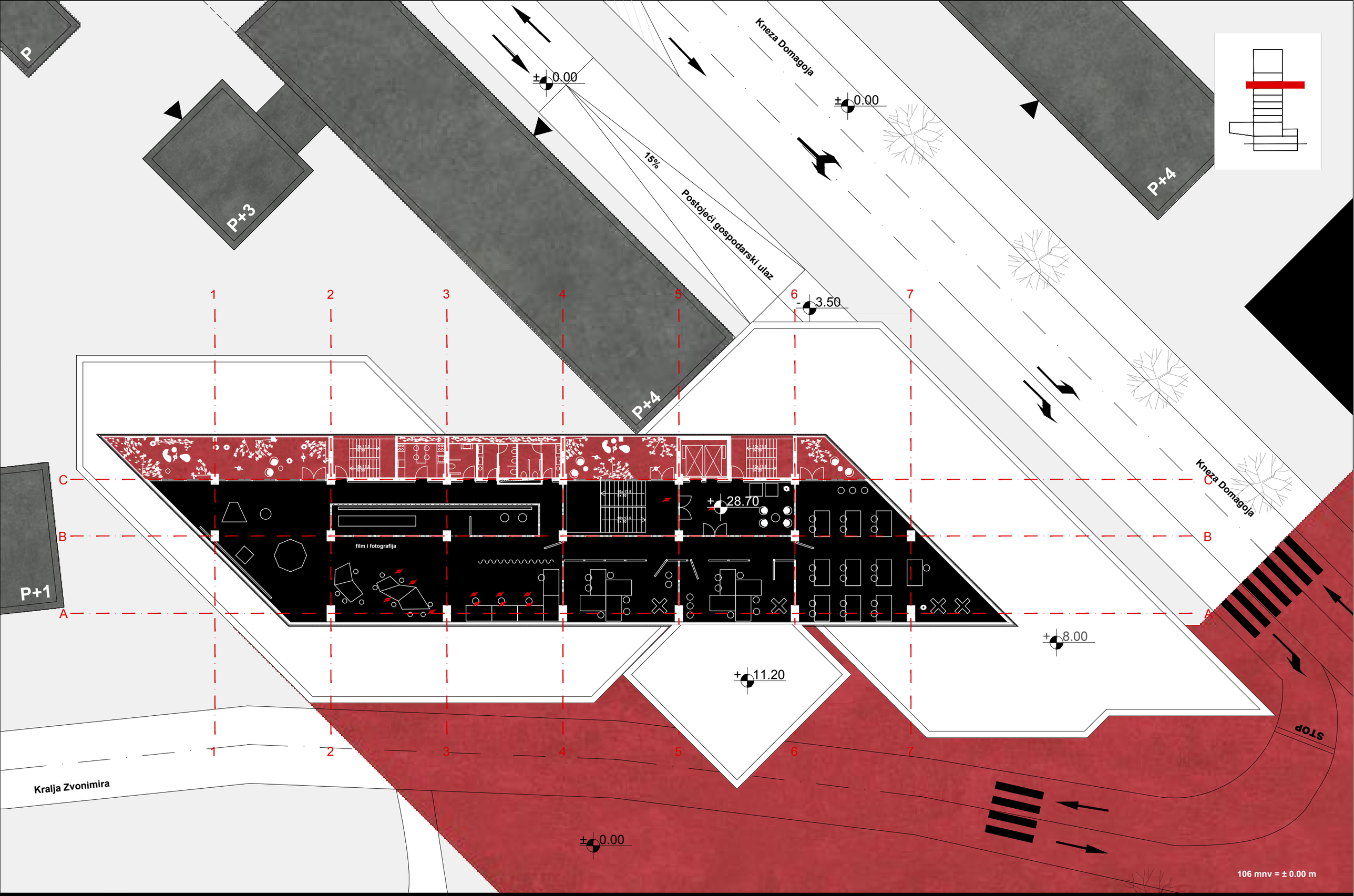
P
P+3
P+4
P+4
P+1
Kneza Domagoja
Kneza Domagoja
Kralja Zvonimira
STOP
15%
Postojeći gospodarski ulaz
±0.00
±0.00
-3.50
+28.70
+8.00
+11.20
±0.00
1
2
3
4
5
6
7
A
B
C
film i fotografija
106 mnv = ± 0.00 m

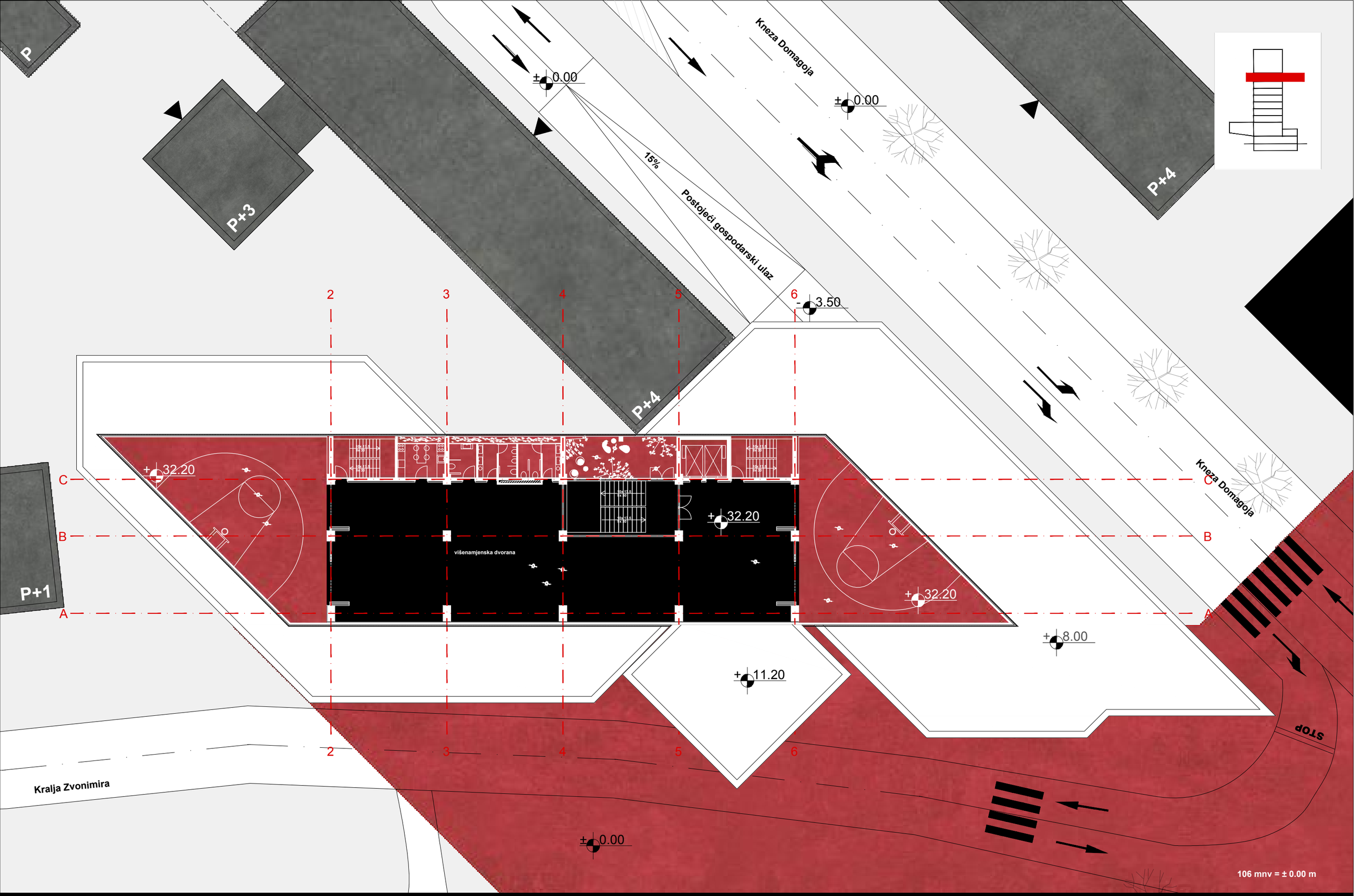
P
P+3
P+4
P+4
P+1
Kneza Domagoja
Kneza Domagoja
Kralja Zvonimira
STOP
15%
Postojeći gospodarski ulaz
±0.00
±0.00
-3.50
±32.20
±32.20
±32.20
±8.00
±11.20
±0.00
višenamjenska dvorana
2
3
4
5
6
A
B
C
106 mnv = ± 0.00 m

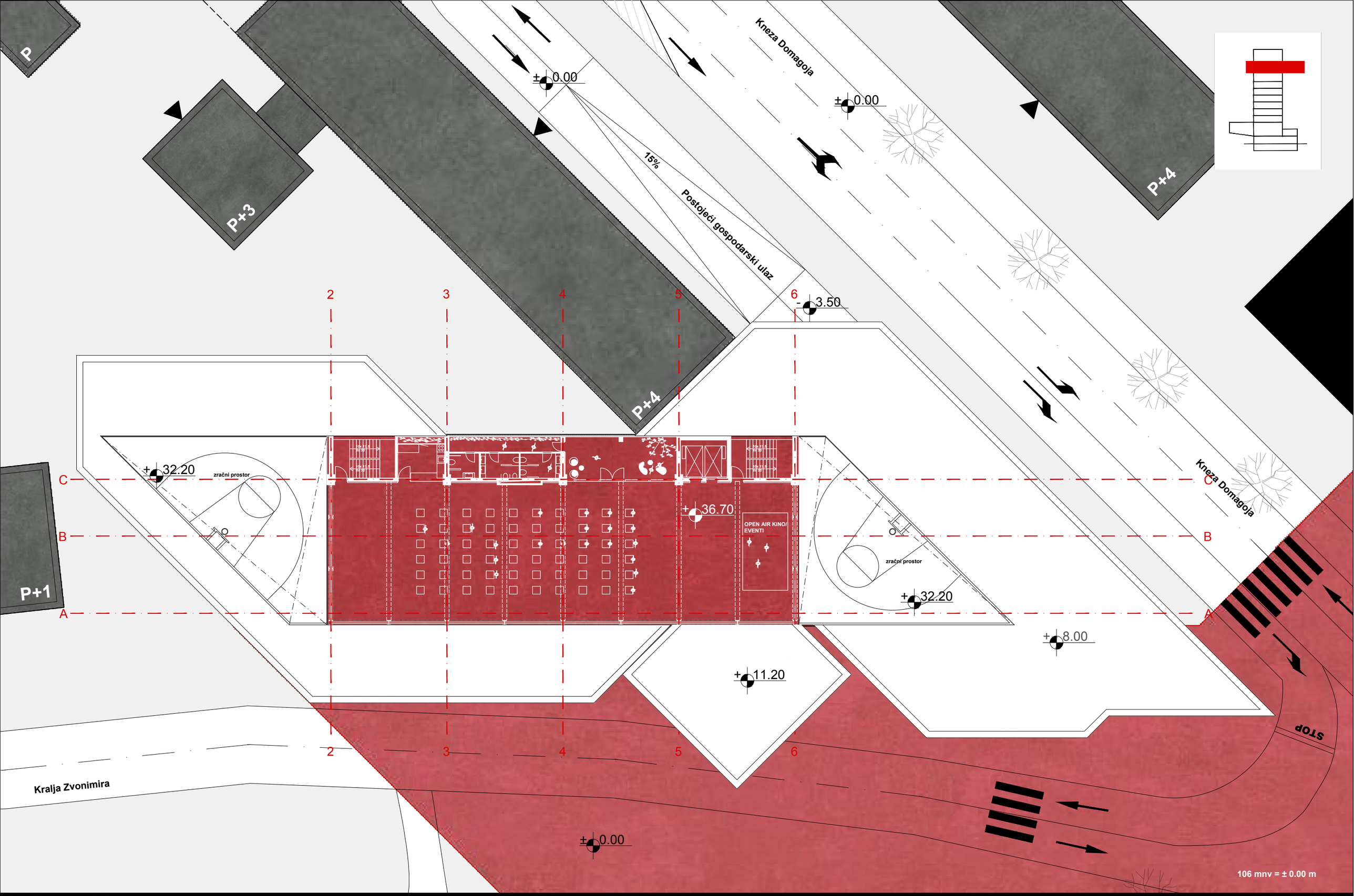
P
P+3
P+4
P+4
P+1
Kneza Domagoja
Kneza Domagoja
Kralja Zvonimira
±0.00
±0.00
15%
Postojeći gospodarski ulaz
-3.50
±32.20
zračni prostor
±36.70
OPEN AIR KINO/
EVENTI
zračni prostor
±32.20
±8.00
±11.20
±0.00
STOP
2
3
4
5
6
A
B
C
106 mnv = ± 0.00 m

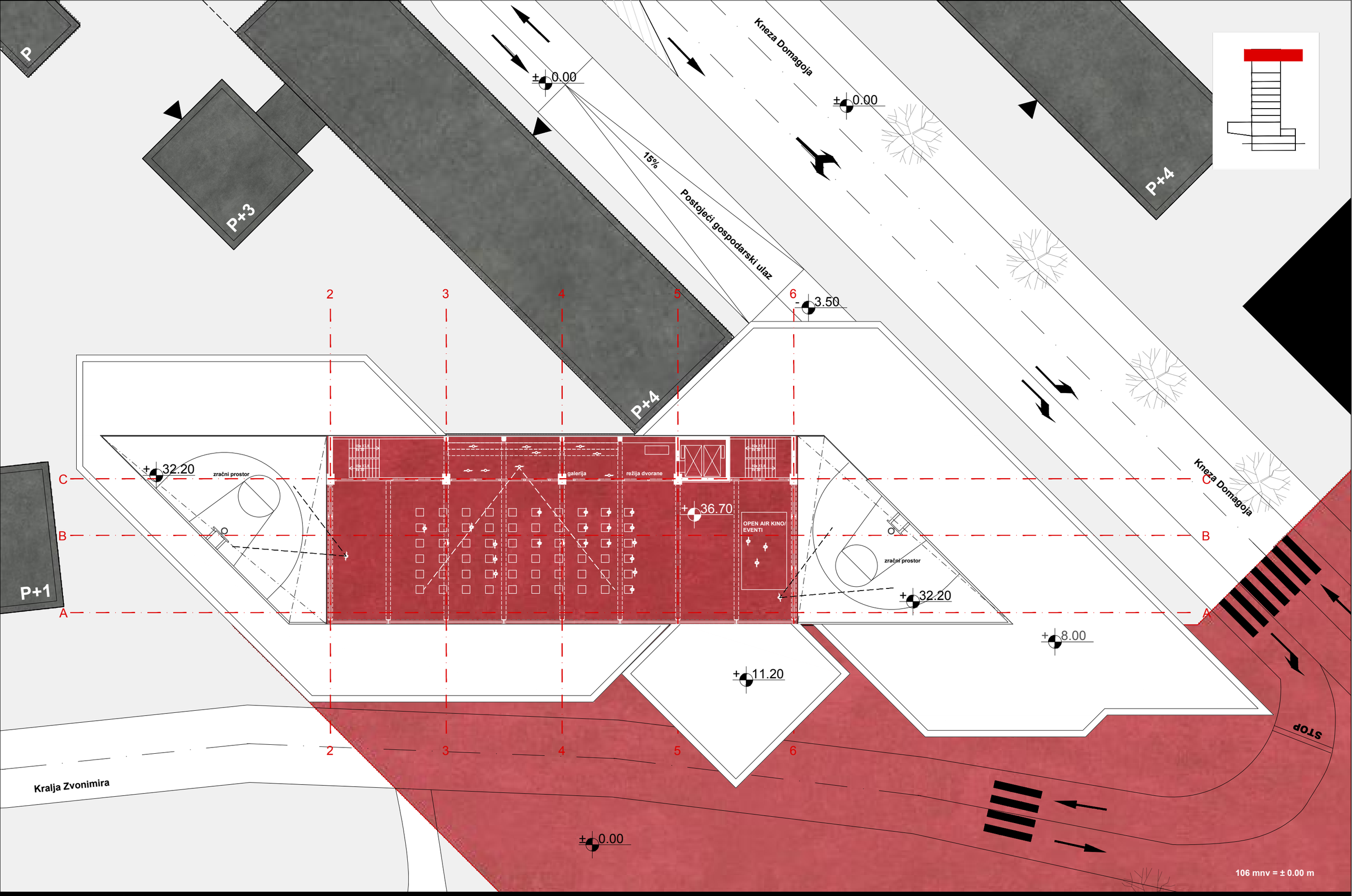
P
P+3
P+4
P+4
P+1
Kneza Domagoja
Kneza Domagoja
Kralja Zvonimira
STOP
±0.00
±0.00
±0.00
15%
Postojeći gospodarski ulaz
-3.50
+32.20
zračni prostor
galerija
režija dvorane
+36.70
OPEN AIR KINO/
EVENTI
zračni prostor
+32.20
+8.00
+11.20
2
3
4
5
6
A
B
C
106 mnv = ± 0.00 m

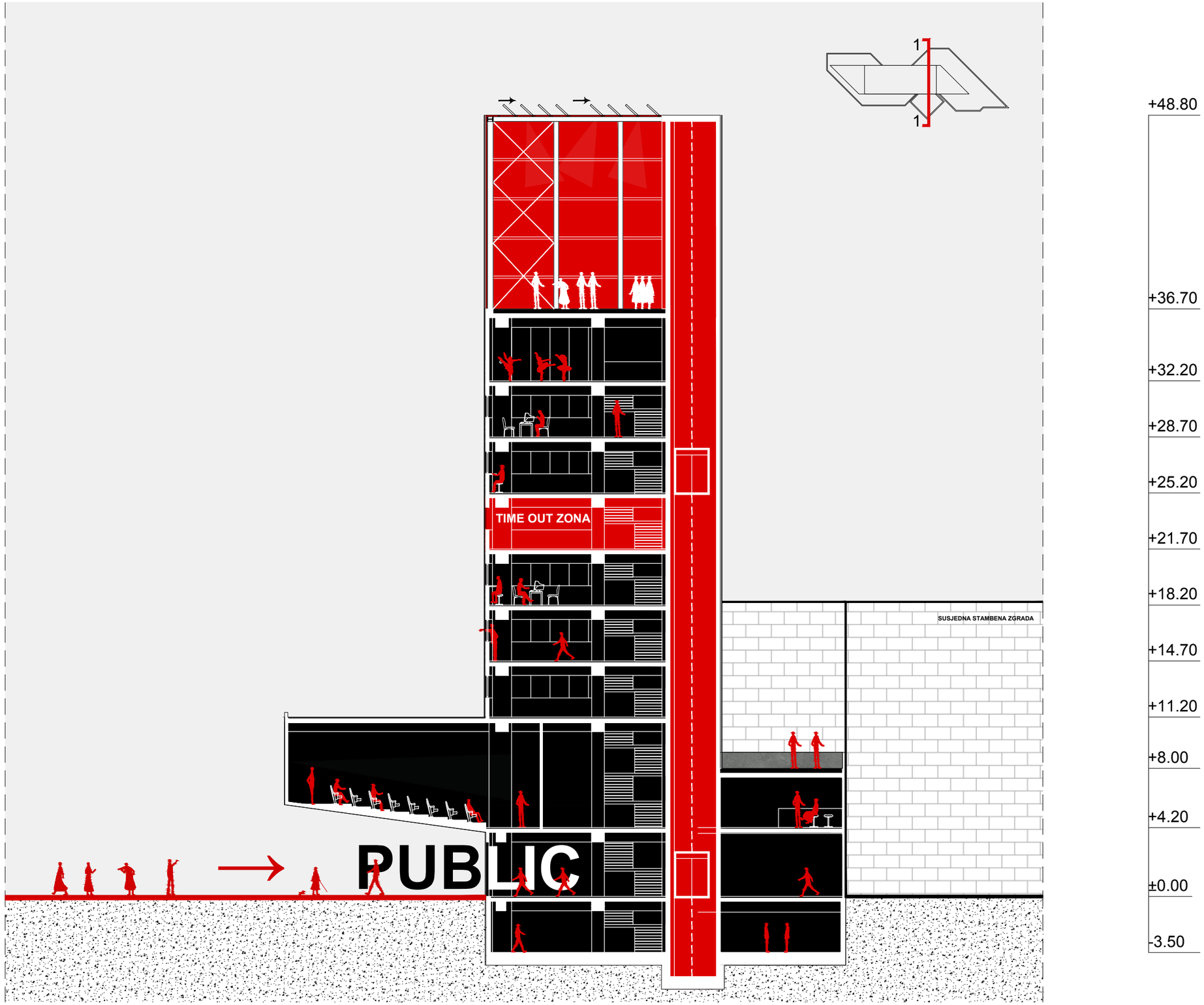
1
1
+48.80
+36.70
+32.20
+28.70
+25.20
+21.70
+18.20
+14.70
+11.20
+8.00
+4.20
±0.00
-3.50
TIME OUT ZONA
SUSJEDNA STAMBENA ZGRADA
PUBLIC

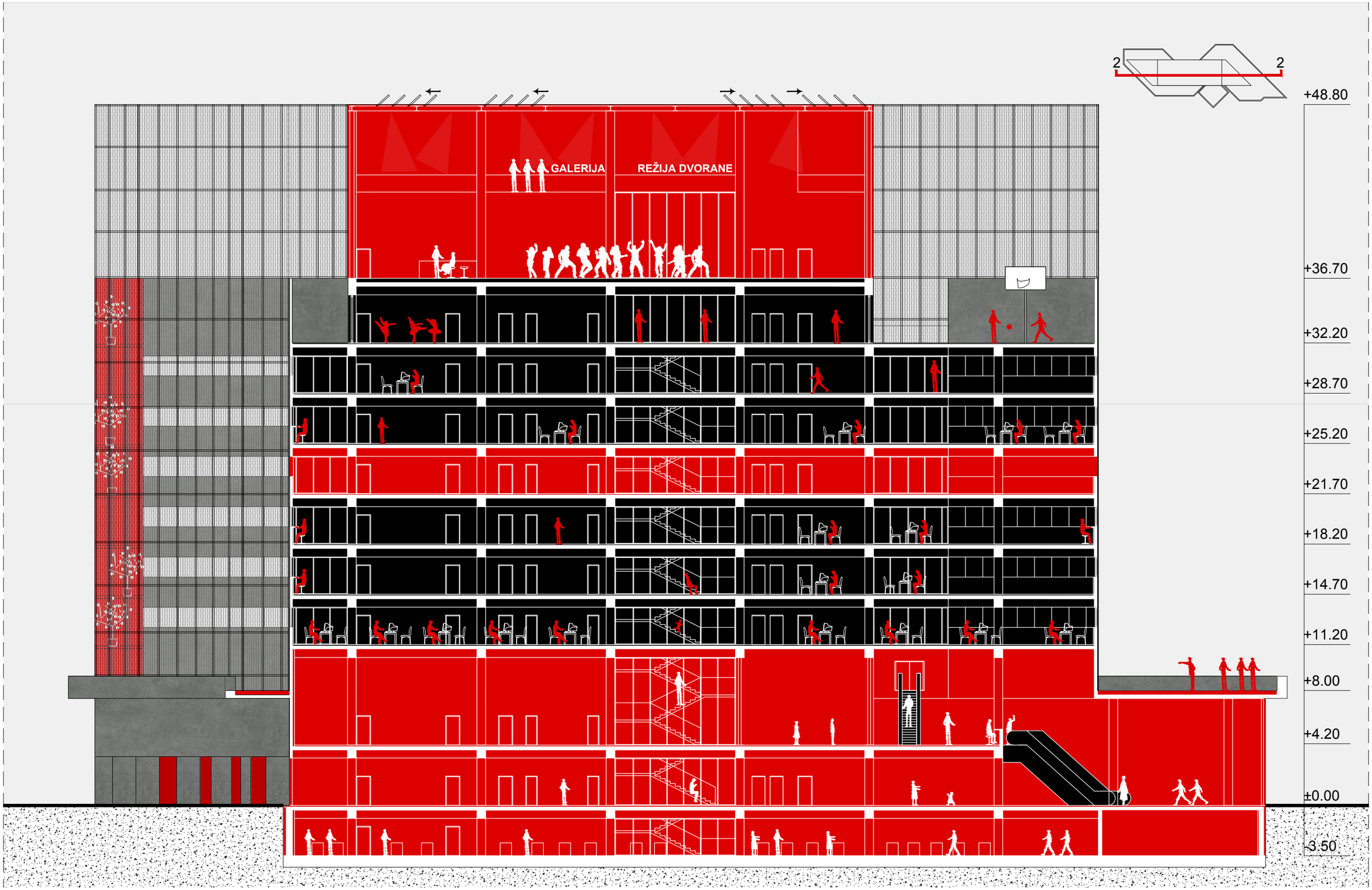
2
2
GALERIJA
REŽIJA DVORANE
+48.80
+36.70
+32.20
+28.70
+25.20
+21.70
+18.20
+14.70
+11.20
+8.00
+4.20
±0.00
-3.50

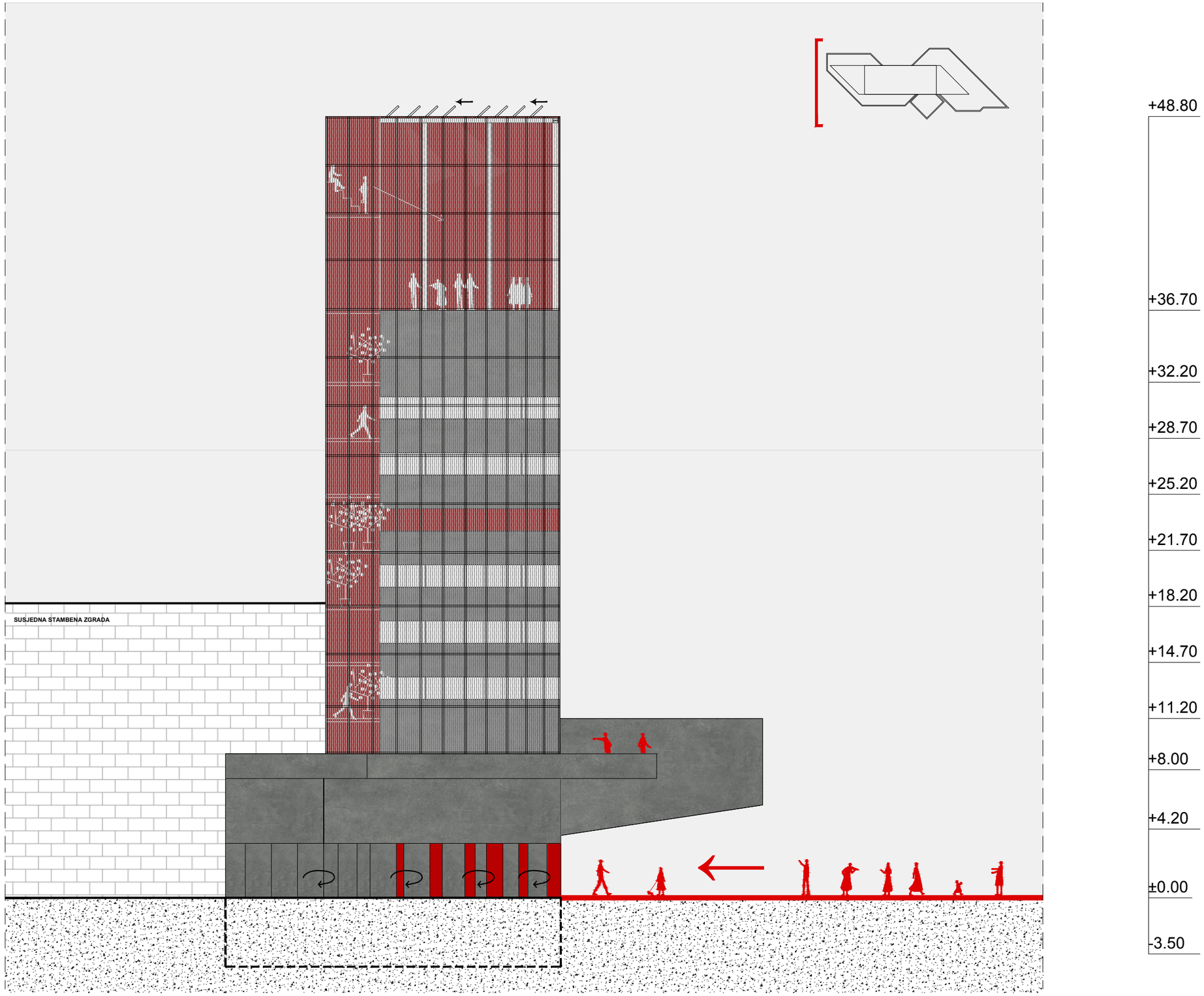
SUSJEDNA STAMBENA ZGRADA
+48.80
+36.70
+32.20
+28.70
+25.20
+21.70
+18.20
+14.70
+11.20
+8.00
+4.20
±0.00
-3.50

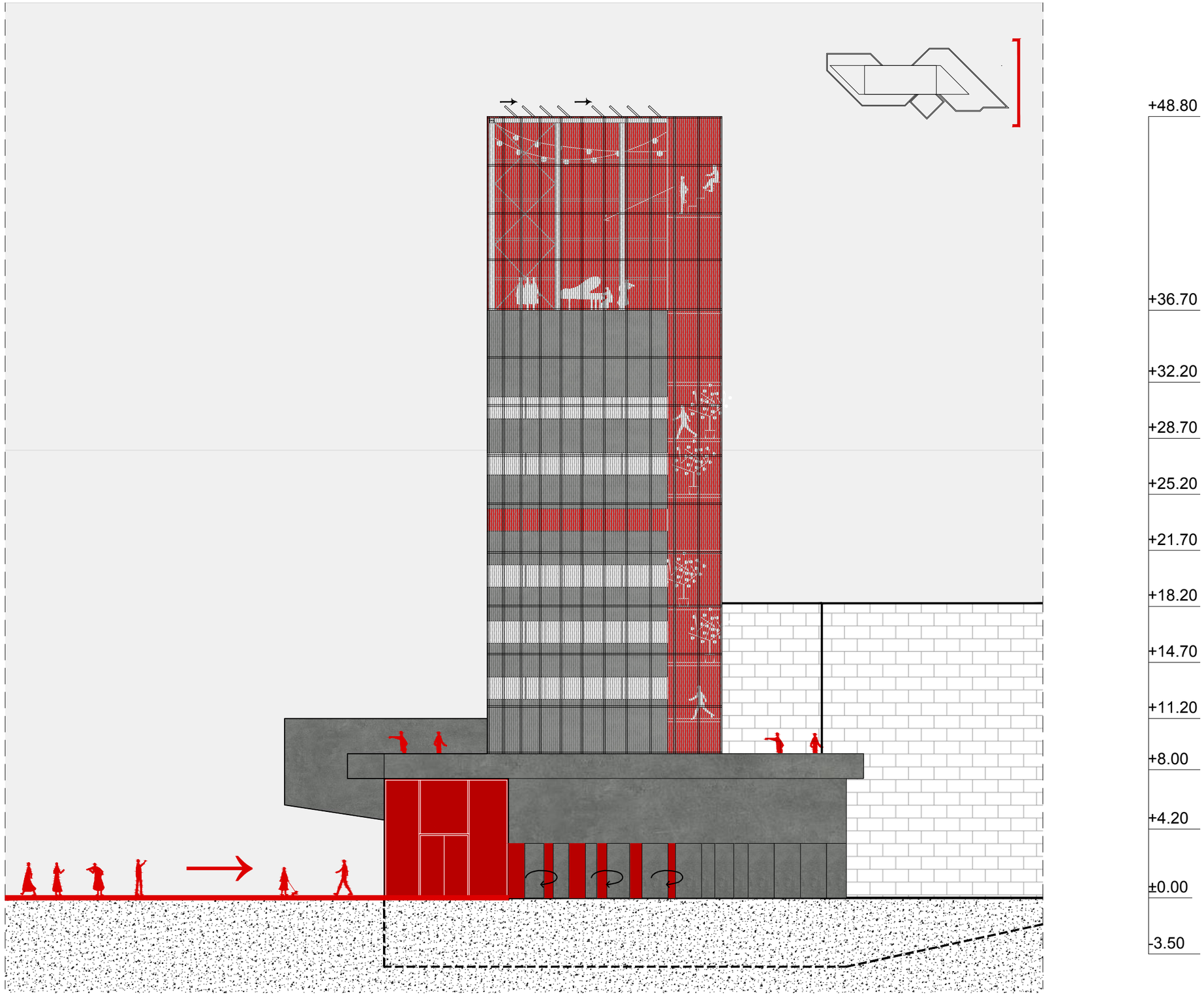
+48.80
+36.70
+32.20
+28.70
+25.20
+21.70
+18.20
+14.70
+11.20
+8.00
+4.20
±0.00
-3.50

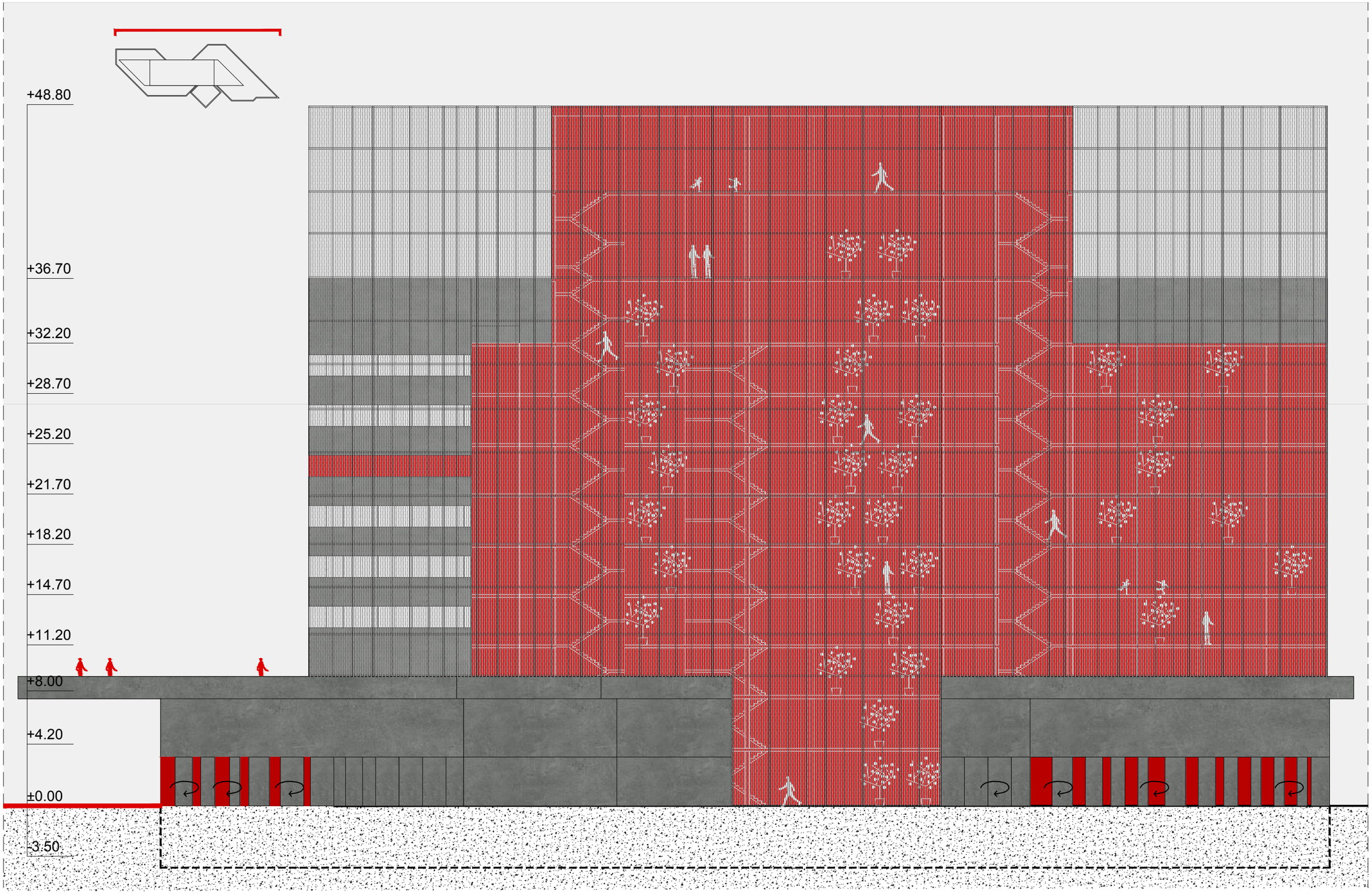
+48.80
+36.70
+32.20
+28.70
+25.20
+21.70
+18.20
+14.70
+11.20
+8.00
+4.20
±0.00
-3.50

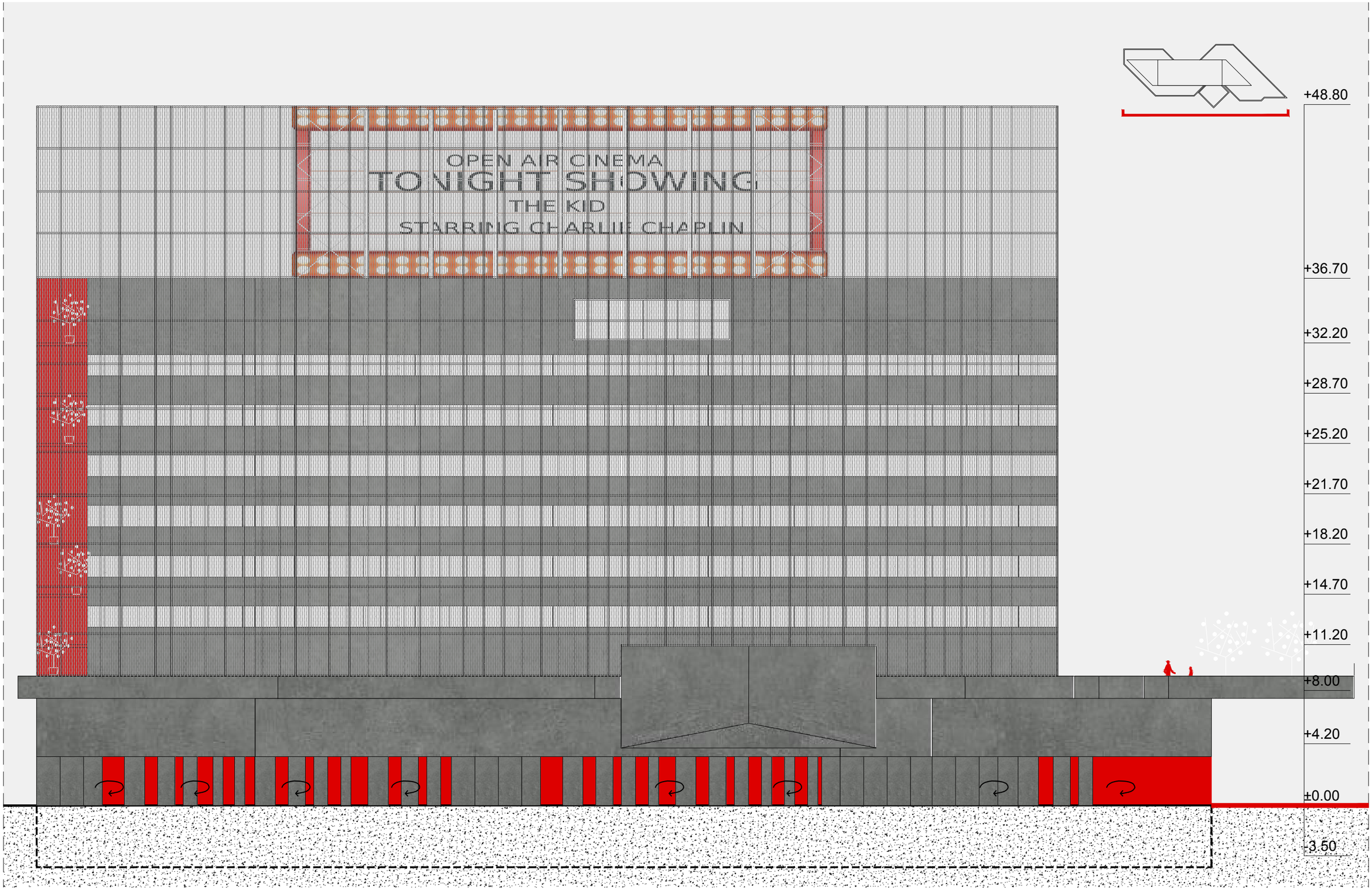
OPEN AIR CINEMA
TONIGHT SHOWING
THE KID
STARRING CHARLIE CHAPLIN
+48.80
+36.70
+32.20
+28.70
+25.20
+21.70
+18.20
+14.70
+11.20
+8.00
+4.20
±0.00
-3.50

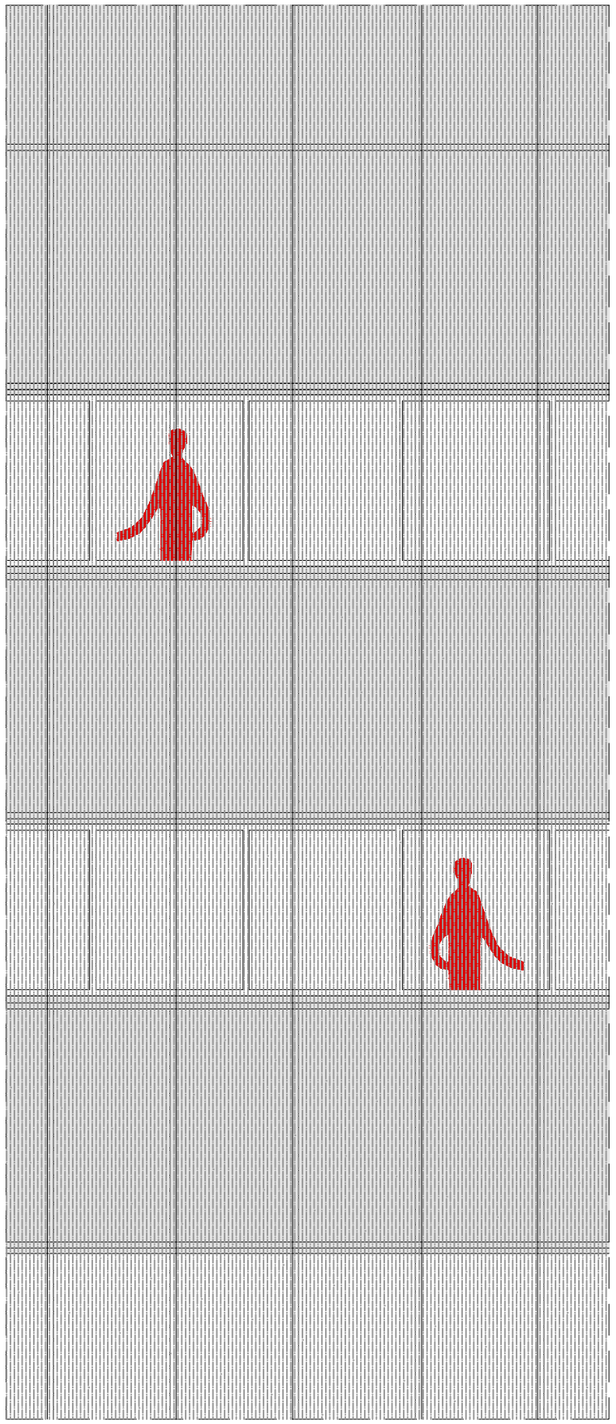

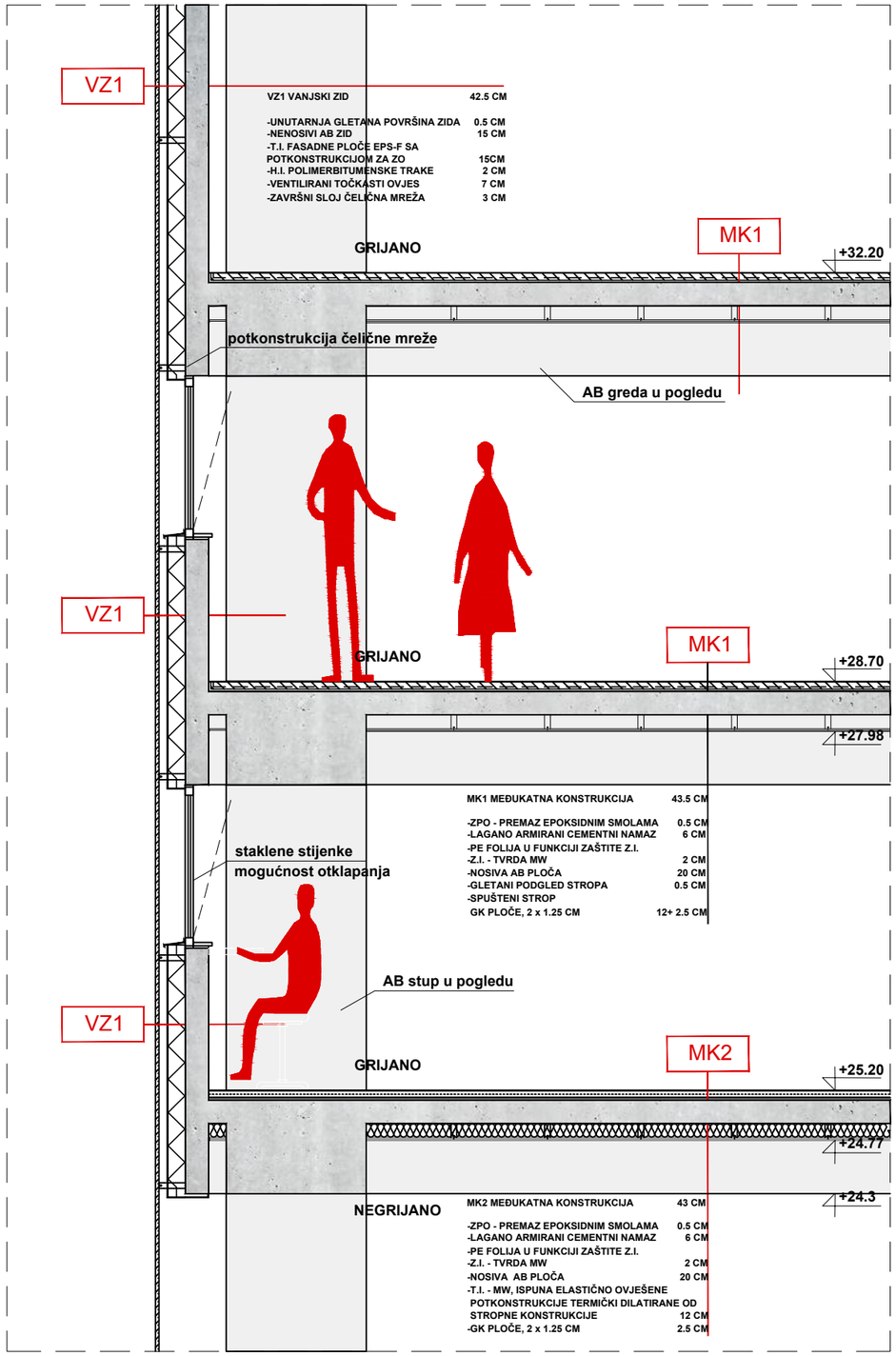
VZ1
VZ1 VANJSKI ZID 42.5 CM
-UNUTARNJA GLETANA POVRŠINA ZIDA 0.5 CM
-NENOSIVI AB ZID 15 CM
-T.I. FASADNE PLOČE EPS-F SA
POTKONSTRUKCIJOM ZA ZO 15CM
-H.I. POLIMERBITUMENSKE TRAKE 2 CM
-VENTILIRANI TOČKASTI OVJES 7 CM
-ZAVRŠNI SLOJ ČELIČNA MREŽA 3 CM
GRIJANO
MK1
+32.20
potkonstrukcija čelične mreže
AB greda u pogledu
VZ1
GRIJANO
MK1
+28.70
+27.98
MK1 MEĐUKATNA KONSTRUKCIJA 43.5 CM
-ZPO - PREMAZ EPOKSIDNIM SMOLAMA 0.5 CM
-LAGANO ARMIRANI CEMENTNI NAMAZ 6 CM
-PE FOLIJA U FUNKCIJI ZAŠTITE Z.I.
-Z.I. - TVRDA MW 2 CM
-NOSIVA AB PLOČA 20 CM
-GLETANI PODGLED STROPA 0.5 CM
-SPUŠTENI STROP
GK PLOČE, 2 x 1.25 CM 12+ 2.5 CM
staklene stijenke
mogućnost otklapanja
AB stup u pogledu
VZ1
GRIJANO
MK2
+25.20
+24.77
+24.3
NEGRIJANO
MK2 MEĐUKATNA KONSTRUKCIJA 43 CM
-ZPO - PREMAZ EPOKSIDNIM SMOLAMA 0.5 CM
-LAGANO ARMIRANI CEMENTNI NAMAZ 6 CM
-PE FOLIJA U FUNKCIJI ZAŠTITE Z.I.
-Z.I. - TVRDA MW 2 CM
-NOSIVA AB PLOČA 20 CM
-T.I. - MW, ISPUNA ELASTIČNO OVJEŠENE
POTKONSTRUKCIJE TERMIČKI DILATIRANE OD
STROPNE KONSTRUKCIJE 12 CM
-GK PLOČE, 2 x 1.25 CM 2.5 CM

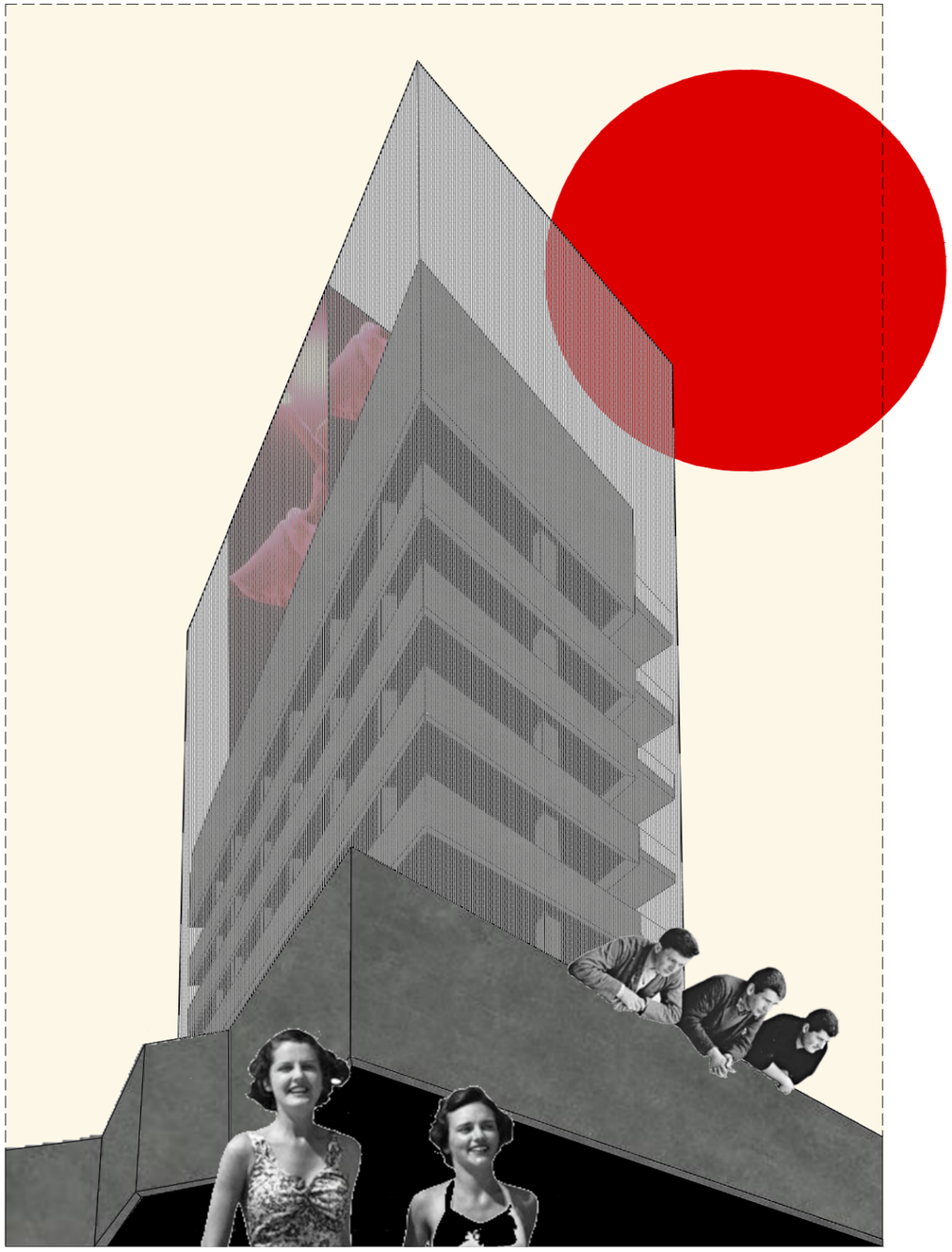

Etaža -1	1315m²
slobodni prostor / tržnica	735m²
komunikacije	60m²
dostava	315m²
servisni prostor	190m²
ostalo	15m²
Prizemlje	1420m²
slobodni prostor / concept store	1285m²
komunikacije	60m²
sanitarije	30m²
ostalo	45m²
Etaža +1	1225m²
slobodni prostor / amfiteatar + galerija	1090m²
komunikacije	60m²
sanitarije	30m²
ostalo	45m²
Etaža +2	185+865m²
komunikacije	45m²
ostalo	140m²
vanjski prostor	530+335m²
Etaža +3,4,5,6,7,8	6 x 820m²
slobodni prostor	6 x 620m²
komunikacije	6 x 60m²
sanitarije	6 x 30m²
ostalo	6 x 110m²

Etaža +9	520+ 210m²
slobodni prostor / dvorana	385m²
komunikacije	60m²
sanitarije	30m²
ostalo	45m²
vanjski prostor	210m²
Etaža +10A	535m²
slobodni prostor / dvorana	400m²
komunikacije	60m²
sanitarije	30m²
ostalo	45m²
Etaža +10A	135m²
komunikacije	60m²
sanitarije	30m²
ostalo	45m²
UKUPNO	10255+ 1075m²

zahvala

mentoru Tomi Plejiću i komentorici Ani Šverko
na nesebičnoj pomoći, savjetima i smjernicama;
posebne zahvale obitelji i prijateljima na pruženoj podršci kroz sve godine studiranja